

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT SOCIOLOGICKÝCH STUDIÍ

Katedra sociologie

Bakalářská práce

2024

Alžběta Šimková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT SOCIOLOGICKÝCH STUDIÍ

Katedra sociologie

**Rekonstrukce ženské sexuality v České republice mezi
lety 1950-2022 na pozadí dobového politického kontextu:
biografické rozhovory**

Bakalářská práce

Autor práce: Alžběta Šimková

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: Mgr. Andrea Průchová Hrůzová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30.4.2024

Alžběta Šimková

Bibliografický záznam

Šimková, Rekonstrukce ženské sexuality v České republice mezi lety 1950-2022 na pozadí dobového politického kontextu: biografické rozhovory Praha, 2024. 58 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Andrea Průchová Hrůzová, Ph.D.

Rozsah práce: 115 902 znaků

Abstrakt

Tato bakalářská práce zkoumá vliv mocenského aparátu na vnímání sexuality ženami, které vyrůstaly v socialistickém Československu. Tato práce je postavena na předpokladu teorie Michela Foucaulta, dle něhož je sexualita prostoupena sítí nejrůznějších mocenských vlivů a vztahů (Foucault, 1999). Právě analýzou této mocenské sítě lze pak dospět k identifikaci vlivů dobového státního mechanismu. Teoretická část pojednává o vývoji ženské otázky v socialismu a následně po převratu. Dále pak popisuje hlavní témata vývoje sexuality v kontextu Československa a České republiky. Výzkum je postaven na metodě biografických rozhovorů, prostřednictvím kterých ženy vyprávěly svůj příběh skrze popis svých sexuálních prožitků a postojů vůči sexualitě. Byly prováděny rozhovory s pěti ženami, které začaly být sexuálně aktivní v 50. letech 20. století. Poznatky z výzkumu byly analyzovány metodou zakotvené teorie, tedy induktivním kódováním a následně deduktivně napojeny na teorii sexuálních scénářů Simona a Gagnona (1984). Na základě identifikace různých úrovní scénářů dle této teorie, tedy úrovně kulturní, interpersonální a intrapsychické, byly pak identifikovány přítomné vztahy moci, které formovaly sexualitu v různých obdobích Československa/České republiky.

Abstract

This bachelor thesis examines the influence of the apparatus of power on the perception of sexuality of women who grew up in socialist Czechoslovakia. This thesis is based on the premise of Michel Foucault's theory, according to which sexuality is permeated by a network of various power influences and relations (Foucault, 1999). It is by analysing this network of power that one can then come to identify the influences of the contemporary state mechanism. The theoretical section discusses the development of the women's question under socialism and subsequently after the coup. It then describes the main themes of the development of sexuality in the context of Czechoslovakia and the Czech Republic. The research is based on the method of biographical interviews, through which women told their story by describing their sexual experiences and attitudes towards sexuality. Interviews were conducted with five women who became sexually active in the 1950s. The research findings were analysed using the grounded theory method, i.e. inductive coding, and then deductively linked to Simon and Gagnon's sexual script theory.

Based on the identification of different levels of scenarios according to this theory, i.e. cultural, interpersonal and intrapsychic levels, the present power relations that shaped sexuality in different periods of Czechoslovakia/Czech Republic were then identified.

Klíčová slova

gender, sexualita, biografický rozhovor, Foucault, moc, sexuální scénář

Keywords

gender, sexuality, biographical interview, Foucault, power, sexual script

Title/název práce

The reconstruction of female sexuality in the Czech Republic between 1950-2022 against the background of the contemporary political context: biographical interviews

Rekonstrukce ženské sexuality v České republice mezi lety 1950-2022 na pozadí dobového politického kontextu: biografické rozhovory

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní doktorce Andree Průchové Hrůzové za veškeré rady a průběžné konzultace. Velké díky patří i Františce Lutovské za konzultaci projektu. Moc děkuji všem narátorkám za jejich čas a energii. V neposlední řadě pak mým rodičům za pomoc při hledání narátorek a mým sourozencům za podporu.

Obsah

Úvod.....	10
1. Teoretická část.....	11
1.1. Orální historie jako vhodný nástroj pro výzkum sexuality.....	11
1.2. Teoretická východiska.....	12
1.2.1. Teorie sexuálních scénářů.....	12
1.2.2. Sexualita z perspektivy Michela Foucaulta.....	14
1.2.3. Souhrn teoretických konceptů.....	18
1.3. Ženská otázka.....	19
1.3.1. Pozice ženy ve státním socialismu.....	19
1.3.2. Ženská otázka v praxi.....	20
1.3.3. Návrat k tradičním hodnotám.....	22
1.3.4. Mýtus importu feministického a genderového přístupu ze západu.....	23
1.3.5. Pozice ženy po převratu v České republice.....	23
1.4. Sexualita v socialistickém Československu.....	25
1.4.1. Reprodukční práva a sexualita.....	25
1.4.2. Manželství a sex.....	26
1.4.3. Neviditelná homosexualita.....	28
1.5. Proměna sexuality a intimity po revoluci.....	29
2. Empirická část.....	31
2.1. Výzkumné otázky.....	31
2.2. Metody sběru dat.....	31
2.2.1. Biografické rozhovory.....	32
2.2.2. Dvoufázový charakter výzkumu.....	32
2.2.3. Antropologický deník.....	35
2.2.4. Výzkumný vzorek.....	35
2.2.5. Etika výzkumu.....	36
2.2.6. Etická reflexe.....	36
2.3. Metody analýzy dat.....	37
3. Analýza dat.....	37
3.1. Výsledky kódování.....	37
3.1.1. Definice sexuální normality.....	37
3.1.2. Regulace reprodukce.....	39
3.1.3. Komunikace sexuality.....	40
3.1.4. Genderové role.....	42
3.1.5. Tenkrát a dnes.....	45
3.2. Analýza antropologického deníku.....	46
3.3. Interpretace.....	47
3.3.1. Aplikace sexuálních scénářů.....	47
3.3.2. Mocenská síť.....	49
3.3.3. Biopolitika.....	50
4. Odpověď na výzkumné otázky.....	50
Závěr:.....	53
Summary.....	53
Použitá literatura.....	55

Seznam příloh	59

Úvod

V kontextu České republiky, která prošla v druhé polovině 20. století obdobím státního socialismu a následně postsocialistickými transformacemi, lze zkoumáním mocenských vlivů dosáhnout komplexního obrazu proměn genderových rolí, reprodukčních práv a společenského chápání intimních vztahů. Cílem této bakalářské práce je porozumět vztahu sexuality a mocenského aparátu skrze výpovědi žen, které rozvíjely svůj sexuální život od 50. let 20. století v komunistickém Československu. Sexualita je napříč prací chápána jako komplexní a proměnlivá konstrukce, jež spojuje odlišné biologické a psychické charakteristiky a možnosti jedince, včetně genderové identity, tělesných rozdílů a reprodukčních schopností (Weeks 1986, 15).

V teoretické části této práce se zabývám klíčovými koncepty a přístupy relevantními pro zkoumání sexuality v kontextu společenských a politických změn. Za takový klíčový přístup považuji teorii Michala Foucaulta (1999), jenž přistupuje k sexualitě jako k sociálnímu konstrukt, prostoupenému mocenskými vztahy. Druhým klíčovým konceptem je pak teorie sexuálních scénářů Simona a Gagnona (1984), kteří třídí sexuální scénáře do tří úrovní: scénář kulturní, scénář interpersonální a scénář intrapsychický. Odhalením sexuálních scénářů a roztříděním těchto scénářů do třech zmiňovaných úrovní lze identifikovat vztahy moci, které sexualitu konstruují. Obě tyto teorie umožňují hlouběji porozumět vztahu mezi mocí a sexualitou, jakož i proměnám v normách a regulaci sexuality v různých historických obdobích.

Práce dále zkoumá otázky propojené s postavením žen ve státním socialismu a jejich role v různých společenských kontextech. Důraz je kladen na proměny genderových rolí a postojů k ženské sexualitě. Český a československý kontext je vykreslován skrze popis vývoje reprodukčních práv, sexu a sexuality v manželství a vnímání homosexuality. Porevoluční situace je popsána zejména skrze proměny sexuality a intimity. Tak je možné lépe pochopit, jakým způsobem státní aparát ovlivňoval sexuální normy a chování v období státního socialismu a jak se tyto vlivy projeví v porevolučním období.

Empirická část práce je založena na analýze dat získaných pomocí biografických rozhovorů doplněných o poznatky z antropologického deníku. Výsledky analýzy dat jsou interpretovány s ohledem na mocenskou síť a vliv mocenského aparátu. Závěrečná analýza poskytne ucelený pohled na proměny sexuální identity, norem a praktik na území České republiky v průběhu dekad a umožní lépe porozumět vlivu mocenských struktur na podobu

sexuality u žen a její prožívání. Tato práce je také příspěvkem k hlubšímu pochopení společenských a politických aspektů sexuality a její role v lidském životě.

1. Teoretická část

1.1. Orální historie jako vhodný nástroj pro výzkum sexuality

Sexualita a její konstrukce je téma velmi komplexní, a proto je důležité využít nástroj, který tuto komplexitu dokáže zachytit. Na základě rekonstrukce paměti jednotlivých subjektů, které svou sexualitu rozvíjely v socialistickém Československu a následně po transformaci, lze identifikovat stěžejní body, které sexualitu během tohoto období formovaly. Věra Sokolová konstatuje, že právě orální historie se stala hlavním metodologickým nástrojem během demokratizace Československa, kdy začaly první snahy o rekonstrukci minulosti socialistického státu (Sokolová 2021, 94). Sokolová je toho názoru, že „(...) umístění (queer) sexuality do centra historického zkoumání nám poskytuje cennou příležitost přehodnotit dominantní rámce chápání minulosti, zejména v kontextech, které jsou z této perspektivy obecně nedostatečně prozkoumány, jako je holocaust a období státního socialismu v poválečném období“¹ (Sokolová 2021, 70). Skrze analýzu oficiálního diskurzu, jenž považoval queer komunitu za deviantní, v kombinaci s metodou orální historie je možné přiblížit se realitě a rozpoutat tak diskusi týkající se marginalizovaných skupin (Sokolová 2021, 26). Právě toto propojení sexuálních diskurzů, prostupujících společnost s osobními výpověďmi stojí i v centru mého projektu.

Dalším příkladem výzkumu sexuality v období státního socialismu je studie dvou výzkumnic z Petrohradské státní univerzity Anny Temkiny a Eleny Zdravomyslové, zaměřující se na sexuální scénáře a identity mezi ruskými ženami střední třídy. Studie zkoumá způsoby, jakými docházelo k transformaci pojetí sexuality během nastolování a upevňování socialismu v SSSR. Autorky vedly biografické rozhovory se dvěma generacemi žen střední třídy sovětské generace a s jednou generací post-sovětskou. Výpovědi byly pak seskupovány do sexuálních scénářů. Takto koncipovaná studie byla inspirací pro výzkum, který jsem uskutečnila v rámci svého projektu. Je samozřejmě třeba brát ohled na rozdílnosti sociokulturního a historického kontextu napříč zeměmi bývalého východního bloku, nicméně

¹Vlastní překlad, v originále: „(...) placing (queer) sexuality into the center of historical inquiry provides us with a valuable opportunity to reexamine the dominant frameworks of understandings the past, especially in contexts that are generally understudied from this perspective, such as the Holocaust, as well as the period of state socialism in the postwar period“

sledovat výzkumy v těchto oblastech a hledat paralely je jistě na místě.

Zmiňuji zde tyto dvě studie nejen proto, abych obhájila metodu biografických rozhovorů pro výzkum sexuality, jež se v těchto dvou výzkumech osvědčila. Chtěla bych zároveň tímto poukázat na studie, jež byly hlavní inspirací pro mou bakalářskou práci, a díky kterým jsem se uchýlila nejen k tématu sexuality, ale ke komplexním sociologickým metodám, které přinášejí strhující poznatky.

1.2. Teoretická východiska

1.2.1. Teorie sexuálních scénářů

Sexualita je komplexní a mnohovrstevný jev, který lze zkoumat na poli několika disciplín. Tato práce je založena na představě sexuality jako sociálního konstruktů, regulovaného a usměrňovaného společenskými normami a hodnotami. Martin Fafejta ve své studii *Sexualita a sexuální identita* namítá, že není lidské společnosti, v níž by sexualita nepodléhala sociálním očekáváním a normám (Fafejta 2014, 15). Pudry jsou dle Fafejty vždy stavěny do pozadí a pro pudové vyjádření není téměř žádný prostor. V popředí je pak žádoucí chování odpovídající danému společenskému úzu (Fafejta 2014, 15). John H. Gagnon a William Simon pak přicházejí s tvrzením, že sexualita biologická je, ale není „*biologicky fixována*“ (1984 in Fafejta 2014, 16). Sociální aspekt nelze jen okrajově brát v potaz, ale je nutné věnovat mu ve vztahu k sexualitě vyšší pozornost, než mu věnovaly dřívější teorie sexuality (Fafejta 2014, 16).

Každá kultura produkuje scénáře lidského sexuálního chování. Tyto scénáře se pak napříč kulturami liší. To, co je v jedné kultuře považováno za přijatelné, může být v jiné vykreslováno jako deviantní. Výše zmínění Gagnon a Simon přicházejí s teorií sexuálních scénářů, které popisují jako normativní rámec toho „*kdo, kdy, kde, jak s kým a proč se účastní sexuální aktivity*“ (Fafejta 2016, 155). Gagnon a Simon rozlišují 3 druhy sexuálních scénářů, a sice scénář kulturní, interpersonální a intrapsychický. Kulturní scénáře lze ze sociologického hlediska vnímat jako sociální instituce (Simon, Gagnon, 1984 in Fafejta 2014, 64). Instituce určují příhodné chování v daných situacích a formulují naše očekávání. Pokud jedinec není poslušný sociálním institucím, je vnímán jako hrozba pro sociální řád (Fafejta 2014, 64). Kulturní scénáře „*určují, co vše lze za sexualitu považovat*“ (Fafejta 2016, 156). Mají také schopnost identifikovat vnější vlivy na individuální prožívání sexuality. Nedokážou už však určit, jak se toto působení z vnějšku projevuje v mezilidské interakci. Takovou schopnost mají

scénáře interpersonální, ve kterých dochází ke uvedení do praxe onoho normativního rámce scénáře kulturního. Konečně scénář intrapsychický je individuální touhou, která je konstruována na základě společenských významů. Simon a Gagnon tedy vykreslují osobní touhu jako pocit, který je silně navázán na kulturní očekávání, normy a postoje (1984 in Fafejta 2014, 66). Intrapsychické scénáře jsou pak formovány skrze scénáře kulturní a interpersonální. Z toho tedy vyplývá propojenost a neustálá interakce mezi všemi třemi scénáři.

Sexualita je dále dle dvojice Simon–Gagnon spojována s pocitem viny. V americké společnosti – a možná i ve většině západních společností – je učení se o sexu zároveň učením se o vině (Simon, Gagnon, 2017). Vysoká míra prostoupení sexuální oblasti pocitem viny z něj dělá důležitý prvek utváření sexuálních scénářů a zároveň generuje potřebu tyto scénáře utvářet. „*Sexuální scénáře nejen vyvolávají sexuální reakce, ale také zakládají legitimitu nařízených souborů chování; stávají se konvencionalizovanými strategiemi pro zvládnání pocitu viny*“² (Simon, Gagnon 2017, 199). Na základě toho je i určeno, co by nemělo být vyřčeno a co je v rámci společnosti potlačováno. To dokazuje jejich výzkum ze 60. let 20. století v USA, ve kterém autoři prováděli rozhovor s respondentkami, které nebyly schopné identifikovat znaky vlastního vzrušení, jelikož se do jejich povědomí nedostaly scénáře, které by to vysvětlovaly.

Stanovená typologie Gagnona a Simona je stavěna na představě duality (post)moderní společnosti, jež se dělí na paradigmatickou a postparadigmatickou. Při přechodu z jednoho společenského stavu do druhého se upouští od přísně stanovených kulturních scénářů a aktéři začínají inklinovat ke scénářům alternativním, které byly v době paradigmatické společnosti často považovány za deviantní. My dle Simona a Gagnona žijeme v době postparadigmatické, tedy v době interpretační a zájmové různorodosti. V takových podmínkách sexuální scénáře přicházejí o svou schopnost nátlaku a předvídatelnosti (Simon, Gagnon 1984, 54).

Bertone a Ferrero Camoletto vedli v roce 2009 výzkum mezi heterosexuálními italskými muži středního věku, jehož cílem bylo vytvořit novou kategorizaci sexuálních scénářů. Z výpovědí autoři sestavili 4 druhy scénářů, a sice scénář predátorský, spořádaný, dovolující a intimní (Bertone, Ferrero Camoletto 2009, 371-373). Scénář predátorský se opírá o představu přirozeného mužského pudu, který potvrzuje mužskou maskulinitu, a kterým si

²Vlastní překlad, v originále: „*Sexual scripts not only elicit sexual responses, but they also establish the legitimacy of ordered sets of behaviors; they become the conventionalized strategies for managing guilt.*“

muži získávají prominentní místo ve společnosti na základě uznání ostatních. Muž je v tomto scénáři aktivní „predátor“ a žena pasivní „kořist“, jejíž orgasmus je jen „prostředkem k potvrzení mužské síly“³ (Bertone, Ferrero Camoletto 2009, 372). Scénář spořádaný vychází z tradičních genderových rolí. Muž je definován pudy, žena emocemi. Sexualita je zde spojována zejména s reprodukcí, nikoliv s rozkoší. Je zde důležitá interakce mezi mužem a ženou, přičemž žena se stále musí snažit korigovat pudové touhy muže. Scénář dovolující odděluje sexuální činnost od vztahu. Jedná se o egalitářský scénář, jenž klade důraz na rozkoš. Je pro něj ovšem podmínkou větší snaha muže pro uspokojení ženy. Ve scénáři intimním se sex kompletně odděluje od reprodukce a je považován za prostředek pro definici a ukotvení emocionálního vztahu mezi mužem a ženou. Vyžaduje neustálou angažovanost obou aktérů a snahu pro vytvoření a udržení fungujícího vztahu (Bertone, Ferrero Camoletto 2009, 371-373).

Výzkum Bertone a Ferrero Camoletto potvrzuje teorii Simona a Gagnona. Všechny čtyři druhy scénářů totiž fungují na třech úrovních popsaných Gagnonem a Simonem a vykreslují přechod od paradigmatické k postparadigmatické době. Dalo by se očekávat, že vývoj od státního socialismu přes transformační období k období liberálního státu v České republice potvrzuje odtržení sexuality od reprodukční funkce a změnu genderového uspořádání. Přes tento předpokládaný trend však, jak ukázu níže, přístupy zejména k ženské sexualitě jak v Československu, tak později v České republice, kolísaly mezi moderním a tradičním charakterem.

1.2.2. Sexualita z perspektivy Michela Foucaulta

Sexualita byla v průběhu dějin potlačována a podvolena nejrůznějším normám a diskurzům. Analýzou sexuálního chování, touhy a identity jakožto objektů mocenských praktik a kontrolních mechanismů se rozsáhleji věnoval Michel Foucault. Zkoumal sexualitu a společenské mechanismy, které ji formují a regulují, historické proměny tohoto procesu a poukazoval na různé institucionální praktiky a normativní diskurzy, které utvářejí naše vnímání sexuality. Po jeho vzoru se ve své práci nebudu věnovat jen zkoumání vývoje sexuálních praktik, technik či sexuálních identit, ale současně se zaměřím na vývoj vlivů moci, mocenských mechanismů a regulí, jakožto kontrolorů sexuality. Půjde mi o interakci sexuality a moci, s předpokladem, že jedno utváří druhé a naopak. Vycházím z díla Michela

³Vlastní překlad, v originále: „...while female orgasm is a means to assert male potency.“

Foucaulta jelikož se domnívám, že právě on osvětluje důležitost pozice sexuality ve zkoumání vztahu moci a sociální reality. Vysvětlení některých z jeho myšlenek tak poskytne obecný rámec pro propojení mocenského aparátu a sexuality a poslouží jako základ před bližším objasněním problematiky.

1.2.2.1. Popření represivní hypotézy

Dle Foucaulta se ještě počátek 17. století nesl ve znamení sexuální otevřenosti a tolerance. Zásadní „represivní“ zlom v přístupu k sexuálním projevům nastal v období viktoriánské buržoazie, která připouštěla sexualitu pouze v rámci manželského svazku s důrazem na reprodukční funkci a vyzývala k sexuální střídmosti v jednání i vyjadřování (Foucault 1999, 1). Foucault považuje 19. a 20. století za období „sexuálních heterogenit“ (1999, 46). Do konce 18. století se regulace sexuálních praktik podvolovala žádoucím formám konkrétní sociální instituce – manželství. V 19. století se pak začínají vynořovat periferní sexuality, ke kterým není přistupováno shovívavěji, nicméně je jim nasloucháno a je skrze ně definována sexuální normalita. Štěpení sexuality na fragmenty, které jsou postupně ovládané různými druhy moci, je součástí dynamiky moci a slasti. Právě definice perverzí a reakce moci na tyto periferní sexuality ve formě represivních zákonů, podněcuje k její konsolidaci a (latentně) další multiplikaci (Foucault 1999, 59). Z druhé strany upevňování těchto periferních sexualit vybízí moc k rozvíjení a přizpůsobování svých strategií a forem kontroly.

Bavíme-li se o moderní industriální společnosti jako o sociálním prostoru v němž je sexualita utlačována, dle Foucaulta jsme na omylu. Dynamika moci a slasti nejen že poskytla plodný prostor tvorbě a multiplikaci samotných sexualit, ale stala se ohniskem exploze sexuálních diskurzů. Mocenský aparát ve snaze ukrýt to, co tak viditelně potlačuje, přiřknul sexu a sexualitě novou hodnotu, o které se nyní začaly vést intenzivní diskuse. Hypotézu represivní moci po výše popsaném lze tak shledat nedostatečnou. Výsledkem totiž není naprosté popření existence sexuality a její vyloučení z diskurzivní reality, nýbrž roztroušení těchto sexuálních diskurzů, tedy i slastí, vědění a moci.

1.2.2.2. Scienta sexualis

Foucault se věnoval vztahu pravdy, vědění a moci. *„Důležité je, že sex už není jen záležitostí pocitu a slasti, zákona nebo zákazu, ale také pravdy a nepravdy – že pravda o sexu se stala podstatnou věcí, užitečnou nebo nebezpečnou, vzácnou nebo strašlivou – zkrátka že sexualita se konstituovala jako věc pravdy“* (1999, 67). Pravdy o sexualitě Foucault chápal

jako mechanismy, utvářející veřejné myšlení, které jsou produkovány různými institucemi a diskurzy (závislymi na místě a čase) a následně objektivizovány. Tyto pravdy se tedy mění na základě norem konkrétních společností, ale i na základě historického vývoje.

Produkcí pravdy pak Foucault třídí do dvou kategorií: *ars erotica* a *scientia sexualis*. Pod pojmem *scientia sexualis* Foucault rozumí systém vědění, vyvinutý v západní společnosti, jenž vytváří mocenské mechanismy a regulativy, které ovlivňují naše chápání sexuality a vnímání sebe samých. *Scientia sexualis* stojí v přímém kontrastu s *ars erotica*, které Foucault připisuje „východním společnostem“, a sice Číně, Japonsku, Římu a arabsko – muslimským společnostem. V rámci *ars erotika* se sexualita konstruuje zevnitř, skrze osobní rozkoš a individuální sexuální prožitky. Foucault nicméně konceptu *ars erotica* dále nevěnoval přílišnou pozornost, zabýval se jí pouze implicitně v kontextu svých diskusí o mocenských praktikách a sexuálních normách. I pro účely této práce je důležité zaměřit se zejména na pochopení pojmu *scientia sexualis*.

1.2.2.3. Doznání

Dalším konceptem, který hraje klíčovou roli ve Foucaultově analýze vlivů moci, je doznání. Naše civilizace si „vyvinula během staletí pro stanovení pravdy sexu postupy, které se ve své podstatě řadí do formy moc-vědění, stojící v přísném protikladu k umění iniciace a vznešenému tajemství: jde o doznání“ (Foucault 1999, 69). Dle Foucaulta je proces doznání prostředkem, jímž moc reguluje a normalizuje sexuální chování a identitu jednotlivce. Pravda a doznání jsou v neustálé komunikaci, přičemž doznání jednotlivce slouží jako mechanismus, skrze nějž se pravda konstruuje a udržuje. Nicméně na toto individuální doznání, tedy vyjádření vnitřních pocitů a prožitků, působí vnější mocenské vlivy.

„Doznání činí pravdomluvným, moc umlčuje; pravda nespadá do řádu moci, nýbrž žije v prvotním příbuzenství se svobodou“ (Foucault 1999, 71). Tato interakce osobního prožitku a tlaku zvenčí dává vznik normativním diskurzům, které určují, co je považováno za pravdivé. „Politická historie pravdy“ by měla být obrácena a měla by ukázat, že pravda není svobodná od přirozenosti, ani služebná omylem, nýbrž že její produkce je zcela prostoupena vztahy moci. Doznání je toho příkladem“ (Foucault 1999, 71).

Ač je dle Foucaulta doznání obecně mechanismem usměrňujícím produkci pravdivého diskurzu o sexu, od 17. století došlo ke značné proměně jeho podoby. Svou de-ritualizací, svým novým působením v osobních i méně osobních vztazích, a tedy i nabytím nových forem se stává atraktivním pro nový druh výzkumu (Foucault 1999, 75). „Nejde jen o to, aby člověk

řekl, čeho se dopustil – pohlavní akt – a jak, nýbrž o to obnovit v doznání a okolo něho myšlenky, které tento akt zdvojují; obsese, které ho provázejí; obrazy, přání, modulace a kvalitu slasti, která je v něm obsažena“ (Foucault 1999, 75). Slast byla nyní lépe klasifikovatelná a její artikulace již neprobíhala skrze křesťanskou zpověď, nýbrž ve vztahu k tělu a k životu. Doznání se stalo součástí vědeckého jazyka.

1.2.2.4. Vztah moci a sexu

Jak už bylo výše řečeno, ve vztahu k sexu bychom se dle Foucaulta neměli omezovat na pouhé zkoumání jednostranného útlaku. „Vztah moci by existoval všude tam, kde je touha: je tudíž iluzí odhalovat mocenský vztah v represi, která přichází až následně; je ovšem také marné pouštět se do pátrání po touze, která by byla mimo dosah moci“ (Foucault, 126). Vztah moci a sexu je charakteristický několika rysy. Prvním je vždy přítomný *negativní vztah* mezi mocí a sexem. Moc zaujímá vůči sexu pouze negativní postoj: „*popření, vyloučení, odmítnutí, zabránění, nebo ještě zakrytí či zamaskování*“ (Foucault 1999, 98) a vyznačuje hranice. Dalším rysem je *instance pravidla*. Moc by měla fungovat v „*binárním režimu*“, tedy určovat to, co bude považováno za „*přípustné a nepřípustné, dovolené a zakázané*“ (Foucault 1999, 99). Dále by moc měla určovat přesný „*řád*“ vzhledem ke kterému by docházelo ke konsolidaci podoby sexu (Foucault 1999, 99). Konstrukcí diskurzů a jejich vyčlením je pak představa takového právního stavu uváděna do praxe. Třetím rysem je přesně vymezený *okruh zákazu*. Moc má ve vztahu k sexu a slastem prostor pouze pro zákaz: „*nepřiblížíš se, nebudeš se dotýkat, nebudeš konzumovat, nezakusíš slasti, nepromluvíš, neobjeviš se; v krajní případě nebudeš existovat jinak než ve stínu a jako tajemství*“ (Foucault 1999, 99). Čtvrtou charakteristikou je *logika cenzury*. Foucault předpokládá tři neslučitelné formy cenzury: „*potvrzení, že nic takového není dovoleno, bránění, aby něco takového bylo řečeno, a popření, že něco takového vůbec existuje*“ (Foucault 1999, 99). Tyto tři formy nicméně spojuje něco, co Foucault pojmenoval jako „*příkaz neexistence, nezjevnosti a mlčení*“ (Foucault 1999, 100). Posledním rysem je *jednota dispositivu*. Činnost různorodých mocenských mechanismů ovládajících sex má jednotné způsoby. „*Formální homogenitě moci ve všech různých instancích odpovídá u toho, kdo je touto mocí omezován (...), obecná forma podřízení. Je tu zákonodárná moc na jedné straně a poslušný subjekt na straně druhé*“ (Foucault 1999, 101).

Moc je výše popsána jako limitovaný mechanismus. Ve své ne-kreativitě a neproduktivitě je schopná pouze zákazů a omezení. Zároveň zde hovoříme o moci, jejíž

ústředním bodem je zákon a modelem její analýzy právo. Foucault vybízí ke komplexnější analýze: „*pokusme se zbavit právního a negativního obrazu moci, přestaňme o moci myslet v termínech zákona, zákazu, svobody a suverenity: jak budeme potom analyzovat to, co se událo v novějších dějinách, s tím, co je zřejmě jednou z nejvíce zakazovaných věcí našich životů a našich těl, se sexem?*“ (Foucault 1999, 107).

Definice moci se ve Foucaultově studii neomezuje pouze na instituční služby, nebo obecnou podřízenost rámovanou pravidly. Moc Foucault chápe jako složitou síť vzájemně propojených silových vztahů inherentních společnosti, ve které působí. Moc tedy neexistuje izolovaně, ale je vždy provázána s věděním, normami, institucemi a praktikami ve společnosti. Moc se tak šíří, ale i utváří v každodenních interakcích a je výsledkem mocenských vztahů, které jsou vždy ve společnosti přítomné. Sexualita je pak středobodem, kterým prochází nejrůznější vztahy moci.

1.2.2.5. Koncept biopolitiky

V průběhu moderního vývoje západní společnosti došlo od starého „suverénního“ modelu moci absolutního vládce k nové formě moci, která se zaměřuje na řízení a regulaci společnosti jako celku. Ještě 17. století a polovina století 18. jsou charakteristické kázeňskými technologiemi, které přistupovaly k tělu jako ke stroji: soustředily se na jeho výcvik, zvyšování schopností, poslušnosti a užitečnosti (Foucault 2009, 162). V polovině 18. století se moc začala soustředit na tělo prostoupené biologickými procesy, tedy na plodnost, porodnost a úmrtnost, zdravotní stav a délku trvání života (Foucault 1999, 162). Tyto nové technologie moci Foucault souhrnně nazval biopolitikou. Biomocí pak Foucault míní „*kontrolované zapojení těla do aparátu produkce a přizpůsobení fenoménu populace ekonomickým procesům*“ (Foucault 2009, 141). Mocenská zřízení začínají pracovat s lidmi, jako s masou ekonomicky a politicky činnou – jako s populací. Obyvatelstvo je chápáno jako subjekt, jehož regulace je v zájmu moci.

Zaměřením pozornosti na biologii jedince, potažmo na demografický přehled tak stát buduje svou kontrolu nad obyvatelstvem. Způsoby, jakými stát s informacemi o populaci nakládá a jak s nimi posléze pracuje jsou odrazem cíle státu a přímo se podílejí na formování jedinců. Tímto způsobem se moc státu stává stále větší a výrazněji zasahuje do každodenního života jednotlivců.

1.2.3. Souhrn teoretických konceptů

Teorie sexuálních scénářů nabízí teoretické koncepty, díky kterým lze interpretovat sexuální chování na třech popsanych úrovních a sledovat jejich proměnu v různých historických obdobích. Foucaultova teorie poskytuje ucelený pohled na interakci sexuality a moci. Obě teorie ukazují, že sexualita není jen individuálním vnitřním prožitkem, ale že je silně ovlivněna sociálními normami a mocenskými strukturami. Jak dále uvidíme, Foucaultův pohled na sexualitu jako na součást biopolitiky je také relevantní pro zkoumání vývoje sexuality. Regulace sexuality byla totiž od 50. let nedílnou součástí socialistické politiky a sloužila jako nástroj moci k dosažení žádoucí demografické situace. V teorii Simona a Gagnona je navíc kladen velký důraz na genderovou problematiku, která hraje zásadní roli v přechodu od paradigmatické k postparadigmatické době. Proto se v následující části budu věnovat právě ženské otázce. Pochopení proměn genderových rolí je totiž klíčové pro studium ženské sexuality.

1.3. Ženská otázka

1.3.1. Pozice ženy ve státním socialismu

Ženy a jejich svobody v socialistické středovýchodní Evropě čelily regulím ze strany různých druhů institucí. Tyto regule se lišily napříč státy. Vlivy ekonomické poválečné (ne)stability, síla a šířka významu náboženského vyznání, nebo i návaznost na meziválečné procesy (či naopak jejich odepření), to vše ovlivňovalo vnímání ženské pozice ve společnosti na lokální úrovni. Obecně však lze socialismu ve středovýchodní Evropě přičítat společné rysy, které odlišovaly země na východě od Železné opony a na západě.

1.3.1.1. Marxistická ideologie jako základ socialismu

Ženská otázka v období státního socialismu vycházela, stejně jako samotný politický aparát, z ideologie marxismu-leninismu. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků je dle marxismu ohniskem útlaku žen (tak jako útlaku proletariátu). Pro rovnoprávnost ve společnosti je nutná rekonstrukce rodiny a narušení ekonomické závislosti ženy na muži. V zárodku dělby práce stála dle Marxe a Engelse dělba mezi mužem a ženou podle biologických předpokladů, která vedla k nerovnoměrnému řádu. Žena byla „méně pohyblivá, byla „slabší“, přiváděla na svět potomstvo a musela o ně pečovat. Bylo nemožné, aby v době, kdy hlavní zdroj potravy představoval lov, byla rovnocennou partnerkou muže“ (Bauerová 1976, 18). Tak započal proces přechodu od matriarchálního řádu k řádu patriarchálnímu, který s nárůstem bohatství a vlivem soukromého vlastnictví postavil ženu do podřadné role a připsal

jí charakter bytosti ekonomicky závislé na muži.

Dle zastánců marxismu bylo hlavním východiskem pro emancipaci ženy její začlenění do trhu práce a přesunutí povinností ze soukromé sféry do sféry veřejné ustanovením institucí, které ženám od povinností soukromé sféry uleví. „*Skutečnou rovnoprávnost mužů a žen lze podle mého přesvědčení uskutečnit teprve tehdy, až bude zrušeno vykořisťování jedněch i druhých kapitálem a až se práce v domácnosti, prováděná nyní individuálně, změní v odvětví společenské výroby...*“ (Marx, Engels 1952, 351 in Bauerová 1976, 18). Důležité je také upozornit na myšlenku sociálnědemokratického politika Augusta Bebela, jenž navazuje na Englesovy myšlenky, přičemž namítá, že ženská otázka je jen součástí širší sociální otázky: „*(...) ženská otázka bude tedy definitivně vyřešena až po odstranění společenských protikladů zla (...)*“ (Bebel 1962, 33). Bebel zároveň hovoří o ženě jako o pohlavní bytosti. Domnívá se, že ve společnosti soukromého vlastnictví je žena utlačována nejen jako bytost sociální, ale i jako bytost pohlavní. „*Mnohé, co je muži dovoleno, se ženě zakazuje; mnohá společenská práva a svobody, jichž muž užívá, jsou prohřeškem nebo zločinem, jestliže je uplatní žena*“ (Bebel 1962, 111). Proto je dle Bebela pochopitelné, že mnoho žen touží po tom být mužem.

Důležitým aspektem teorie marxismu je chápání ženské otázky na poli sociálním: „*Předností marxismu před všemi ostatními teoriemi je právě to, že pochopil ženskou otázku jako otázku celospolečenskou, že ukázal a dokázal, jak specifické zájmy a potřeby žen souvisí se zájmy a potřebami celé společnosti*“ (Hálková in Wagnerová 2017, 26). Nicméně ani Engels ani Bebel nezohledňovali genderový aspekt útlaku žen a nepovažovali za nutné překonat patriarchální struktury. Témata spojená s hierarchií pohlaví byla opomíjena. Jak dále uvidíme, v praxi se ukázalo, že toto pojetí problematiky rovnoprávnosti žen bylo nedostačující nejen kvůli opomíjení osobních frustrací žen, ale také kvůli omezené diskusi zapříčiněné totalitním charakterem systému, který neposkytoval dostatek prostoru pro jiné názory a přístupy (Havelková in Bobek 2009, 184-185).

1.3.2. Ženská otázka v praxi

Ač byly idey marxismu klíčové pro emancipaci žen za socialismu, trpěly značnými nedostatky, na základě kterých se ženám nedostávalo určitých svobod. Havelková nedokonalost teorie spatřuje za prvé v opomíjení psychologických a osobních otázek, tedy osobních prožitků žen v soukromé sféře, za druhé, a to považuje za klíčové, ve skutečnosti, že otázka rovnosti byla vždy řešena pouze v kontextu útlaku proletariátu obecně (Havelková in

Bobek 2009, 183). Marxismus staví na boji proti třídám a kapitalismu, ovšem nikoliv na boji proti patriarchátu.

Co se týče samotné implementace marxismu, Havelková vnímá omezenost přístupu marxistů k nerovnosti pohlaví pouze ve vztahu k nerovnosti vlastnictví jako problém, který činí vnímání emancipačního programu socialistického státu diskutabilním. Dle H. Scott pak na tuto ideu socialistické revoluce navázaly, nicméně téma tím uzavřely (Havelková in Bobek 2009, 184). Tím pádem rozvoji obecné teorie zrovnoprávnění pohlaví nebyl poskytnut prostor a emancipace žen byla podporována pouze zavedením ekonomických reforem, popřípadě rozvíjením již utvrzených marxistických idejí. Pokud jde o osobní prožitky žen, Havelková taktéž vychází ze Scott, která namítá, že velmi zásadním nedostatkem je absence zřetele na duševní stránku vztahů mezi mužem a ženou: *„Pokud je možné přičíst poddanství žen vzniku soukromého vlastnictví, není již nutné hledat odpovědi na otázku, jestli jsou ženy dnes skutečně rovny mužům, fyzicky či duševně; snažit se definovat rovnost; ptát se, zda se muži jako jednotlivci či skupina chovají k ženám jako k sobě rovným, či zda se ženy považují za rovné mužům a podle jakých kritérií. Jinými slovy, není nutné rozbalit mysl a duše lidí a prověřit jejich mylné představy a předsudky“* (Scott in Havelková in Bobek 2009, 184). Z toho dle Havelkové vyplývá, že socialistický stát trpěl silným nedostatkem sebereflexe, jenž zamezoval vývoji přístupů k ženské otázce (in Bobek 2009, 185). To mělo za následek nedostatek prostoru pro vytvoření alternativních stanovisek, ale hlavně nedotažené uvedení idejí marxismu do praxe.

Tuto nedotaženost Havelková vysvětluje na příkladu „zespolečenštění“ domácích prací, které mělo ženám poskytnout prostor pro placenou práci. Přesunutí povinností do veřejné sféry v praxi ženám sice krátilo čas, nicméně domácí práce plně nenahrazovalo. Výsledkem pak bylo dvojí zatížení ženy, která se starala o domácnost a současně pracovala na plný úvazek mimo domov (Havelková in Bobek 2009, 185). Tento problém úzce souvisí se zakořeněnou představou o duální distribuci funkcí mezi mužem a ženou v rámci rodiny. Ženská role je spojována s mateřstvím, výchovou a péčí o domácnost, muž je pak živitel rodiny a zajišťuje veškeré rodinné finance.

Za další příklad nedotaženého uvedení do praxe můžeme považovat nižší platové ohodnocení žen či genderovou segregaci v zaměstnání (Vodochodský 2007, 36). Představa muže jako živitele rodiny přetrvávala, jak uvádí Háková, *„i při stejné kvalifikaci, stejném vzdělání a stejné praxi jsou ženy zařazovány do nižších kvalifikačních tříd než muži, nebo se jim ve vymezeném platovém rozpětí stanoví plat na dolní hranici pásma, zatímco mužům jako*

„*živitelům rodiny“ na hranici horní“ (1966, 554).*

1.3.3. Návrat k tradičním hodnotám

Emancipace žen ve státním socialismu je často vykreslována skrze osvobozující ekonomické procesy. Pokud by tento obraz měl nějakému období odpovídat, byla by to pouze situace 50. let (Havelková in Bobek 2009, 12). Na přelomu 50. a 60. let začalo docházet k obratu, jenž vracel ženu zpátky do role matky pečující o děti, domácnost a svého manžela. Žena byla zahrnuta zpět do ohraničeného pole domácích povinností a společnost se tak navrátila k tradičnímu konzervativnímu pojetí genderových rolí.

Přeměna rodinné politiky podpořila množení diskurzů soustředící se na roli ženy jako matky. V rámci ženské otázky se pozornost přesunula od ženské emancipace k její roli v rodině a manželství. Dle Liškové se začal obracet kurz již v 60. letech změnou expertních diskurzů o správné péči o děti, potažmo přeformulováním rodinné politiky, která byla uvedena do praxe až v 70. letech (2022, 60). Opatření, která přispěla k rovnoprávnosti žen odstraněna nebyla, nicméně sílil vliv těch ustanovení, která podporovala genderově tradiční uspořádání v rodině (Havelková 2015, 59). Například v roce 1968 vešla ve většině zemí východního bloku v platnost nařízení na podporu plodnosti (zejména přídavky na děti a delší mateřská dovolená) (Lišková 2023, 61). Avšak tato opatření, vztahující se k péči o dítě, se týkala pouze žen.

Lišková se ohrazuje vůči redukci okruhů zájmů státního socialismu na populační otázku. Opatření na podporu plodnosti nejsou v přímé korelaci se snižováním populace, vláda tedy nereagovala v době, kdy to bylo pro zvýšení populace bezprostředně potřeba (2023, 65). Zároveň pokud by byla hlavním cílem vlády starost o porodnost, pravděpodobně by nedošlo ve většině socialistických zemí k legalizaci potratů (v letech 1956 a 1957) (Lišková 2023, 65). Záměry státu se tedy podle Liškové pravděpodobně neomezovaly na dualitu „emancipace vs. pro-natalismus“, překonávající pouhou pragmatickou nutnost (Lišková 2023, 65). Upozorňuje i na ekonomická odůvodnění státního socialismu: „*Ekonomové vznesli pochybnosti ohledně efektivity rovnoprávnosti pohlaví, zvláště ženské placené práce mimo domov, kvůli které bylo třeba organizovat a financovat kolektivní péči o děti“ (2021, 57).*

Ať už byly záměry režimu jakékoliv, normalizace v otázce ženského osvobození učinila krok zpět. „*Zatímco politiky v 50. letech pohlížely na ženy jako na občanky a dělnice, 70. a 80. léta je už viděla jako manželky a matky“ (Havelková 2015, 69).*

1.3.4. Mýtus importu feministického a genderového přístupu ze západu

I přes vlivné emancipační procesy státního socialismu dodnes přetrvává představa o importu veškerých feministických myšlenek ze západu (Havelková 2015, 23). Komunistický převrat v roce 1948 zcela vytlačil feministické iniciativy, které měly ambici navázat na svou meziválečnou aktivitu. Poté hranice mezi východním a západním blokem feministické vlivy západu do pádu železné opony nepřekročily. Paradoxem ovšem je, že právě socialistické státy měly v 50. letech v rámci genderové rovnosti náskok oproti kapitalistickému západu.

V období normalizace se obraz zcela převrátil, a zatímco na západě docházelo k revolučním reformám statusu ženy, podnícené druhou vlnou feminismu, ideologie socialistického východu se navrátila k tradičnímu pojetí genderových rolí. V rámci druhé vlny feministického hnutí bojovaly proti nerovnosti ženy různých společenských vrstev, což v pluralitní západní společnosti poskytovalo prostor pro diskusi (Havelková 2015, 69). Tyto snahy se do socialistických společností v 60. letech nepromítly. Projevily se až po revoluci a dodnes jsou v české společnosti mnohdy považovány za jediný emancipační impulz.

1.3.5. Pozice ženy po převratu v České republice

Pád komunistického režimu dal zrodu nové éře, během níž došlo k zásadním společenským změnám, které měly dopad i na postavení žen ve společnosti. Liberální stát poskytl svobodu projevu všem občanům, toho využily i feministicky smýšlející ženy a začaly bojovat proti genderové nerovnosti pod hlavičkou nevládních organizací. Tak se v 90. letech v České republice začaly objevovat nové fenomény a hnutí – vyjma feministických i ekologická a občanská hnutí. Do Čech přicházely cizinky, zejména Američanky, které měly na rozvoj těchto hnutí zásadní vliv (Sokačová 2009, 7). Nová témata a diskuse o rovnosti a právech žen se staly součástí společenského dialogu. Současně však vyvstávaly kritiky, které upozorňovaly na přehnanou „militantnost“ západního feminismu a vzájemné nerespektování obou pohlaví (Sokačová 2009, 7). Ze strachu z jakýchkoliv ideologií, se začaly v raných 90. letech objevovat v médiích články kritizující západní feminismus a upozorňující na hrozby ženské superiority (Fojtová 2016, 112-113). Avšak ačkoliv měla společnost tendenci stavět se k západnímu feminizmu krátce po revoluci s odporem, zájemci o témata genderu i navzdory mediálními kritikám rozvinuli diskusi. K této diskusi mimo jiné přispěl i zájem západních Výzkumníků a výzkumnic o ženy v postsocialistických zemích, jenž současně pomohl formovat dialog mezi východním a západním feminismem (Fojtová 2016, 112).

Přesto ale nelze zcela vyřadit předchozí historii, která hrála zásadní roli v postavení žen i po převratu. Dle Aleny Wagnerové lze v bilanci identifikovat 4 podstatné výdobytky státního socialismu, které přetrvaly: „*vysoká kvalifikační a vzdělanostní úroveň žen, skutečnost, že tělo ženy nebylo veřejným majetkem a žena sexuálním objektem, integrace žen do světa práce a samozřejmost ekonomické nezávislosti ženy na muži*“ (2017, 18). Jak jsem ale již výše vysvětlovala, i přes emancipační procesy státní socialismus nepřekonal společností prostupující patriarchát. To je důkazem ambivalentního charakteru socialistického státu, který na jedné straně pozici mužů oslabil zespolečněním výrobních prostředků a znárodněním osobního vlastnictví, na straně druhé uchoval autoritativní, paternalistické a patriarchální struktury (Sokačová 2009, 19).

Negativa se dají najít i v obnově kapitalistické ekonomiky, v jejímž důsledku došlo k částečné marginalizaci žen. Znamená-li vznik soukromého vlastnictví porážku ženského pohlaví a znárodnění porážku pohlaví mužského, pak je evidentní, že návrat kapitalismu obnovil silnou pozici muže ve společnosti a marginalizoval ženy (Wagnerová 2009, 19). Dále napříč společností prostupovala nenávisť vůči minulému režimu, ať už přinesl v emancipaci žen výsledky jakékoliv. Wagnerová upozorňuje na frustraci mužů, kteří považují ženy aktivní v oblasti feminismu, za „*profíterky starého socialistického systému*“ (1999, 84). V neposlední řadě nelze přehlédnout skutečnost, že se s nástupem kapitalismu sice otevřely nové příležitosti na trhu práce, ale také vzrostla nejistota a flexibilita pracovních míst. Zvýšila se ženská nezaměstnanost, segregace na trhu práce a docházelo k rozdílům v odměňování mezi muži a ženami (Sokačová 2009, 9).

Názory české veřejnosti se po převratu nicméně dále rozvíjejí, nevládní organizace získávají na popularitě a přístupy k tématu rovných příležitostí žen a mužů začínají být podpůrné a otevřené (Sokačová 2009, 9). Dle Michaely Marksové-Tominové se přístupy k otázce postavení žen a mužů ve společnosti radikálně změnily po vstupu České republiky do Evropské unie (Doleželová et al. in Sokačová 2009, 55). Došlo k implementaci principů rovnosti žen a mužů prosazovanými Evropskou unií do legislativy České republiky. EU zároveň trvala na spolupráci nově vytvořených vládních orgánů pro prosazování rovnosti žen a mužů a nevládních organizací (Hašková, Křížiková 2008, 163).

Třebaže EU k genderové rovnosti jistě přispěla, Česká republika v současnosti s rozdíly stále bojuje. Podíváme-li se na index genderové rovnosti pro rok 2023, zjišťujeme, že činí 57.9 bodů a umisťuje tak Českou republiku v tabulce 27 členských států až na 23. místo. Z tohoto lze učinit závěr, že k ideálu rovnosti má Česká republika po 34 letech

liberálního státu ještě stále daleko. Společností nadále prostupují zastaralé stereotypy, určující co je pro ženy vhodné a co ne. Ženy ještě stále usilují o uvolnění z vězení domácích prací, o rovné platební ohodnocení, o rovné zastoupení v rámci politických, či významných vědeckých pozic nebo o opatření proti genderově podmíněnému násilí.

1.4. Sexualita v socialistickém Československu

1.4.1. Reprodukční práva a sexualita

Během poválečného období se dostávají do popředí požadavky na zvýšení populace, potažmo hledání příčin a řešení nízké porodnosti. Dle odborníků mělo k nárůstu populace a k jejímu zkvalitnění dojít dvěma procesy: zřízením předmanželských eugenických prohlídek a omezením potratů (Lišková 2023, 81). V roce 1945 došlo v rámci Národního výboru v Brně k založení Populační komise, jež měla řešit populační otázky na celostátní úrovni (Lišková 2023, 81). Zásadní roli v diskusích o postavení žen hrál zejména všeobecný nesouhlas s volně dostupnými interrupcemi. Došlo ke zpřísnění zákona na legální potraty, který naprosto vyloučil sociální indikace a povoloval přerušování těhotenství pouze v případě zdravotních rizik. Takto postavený zákon byl stvrzen v roce 1950. Dle porodníka zaměřeného na ženskou neplodnost a zdraví Františka Pachnera, jenž byl zakladatelem této populační komise, bylo navýšení populace nutné z důvodu jako je „*bezpečnost státu [a] stabilizace jeho samotné kapacity*“ (Pachner in Lišková 2023, 81). Pachnerovy návrhy na regulaci porodnosti byly schváleny a uvedeny do praxe. Jednalo se například o půjčky pro rodiny, přídatky na děti, ale i o povinné „sňatkové vysvědčení“, nebo-li zdravotní certifikát, bez kterého nemohli partneři vstoupit do svazku manželského (Lišková 2023, 86). Nástup komunu ovšem zrušil všechny orgány, které se zabývaly populační otázkou. Na základě emancipačních procesů socialistického státu došlo k přizpůsobení podmínek tak, aby mohla žena pracovat, ale zároveň se starat o dítě. Došlo ke změně diskurzu, jenž nově přistupoval k ženě nejen jako k matce, ale i k ženě jako pracující (Lišková 2023, 104).

Se zavedením zákona o interrupci v roce 1957 úzce souviselo založení Státní populační komise (SPOK) součástí jejíž stálé agendy bylo monitorování dopadů tohoto zákona a činnosti interrupčních komisí po celé republice (Havelková 2022, 150). Nový zákon o potratech v roce 1957 měl být veřejně považován za nástroj pro zlepšení zdraví žen. V odborných diskurzích byl ovšem cestou k větší rovnosti a reprodukční svobodě (Lišková 2023, 156). Potratovost radikálně stoupala, porodnost klesala. Výzkum SPOKu na příčiny klesající porodnosti, vycházející z dotazníků o rodině z roku 1956, potvrdil, že nízká

porodnost je v relativně silné korelaci s vysokou potratovostí. Potrat byl totiž jednou z antikoncepčních možností (Lišková 2023, 160). Analogicky se pozornost přenesla k diskuzím o antikoncepci, na základě nichž došlo k vyšší propagaci, zejména pak nitroděložního tělíška DANA („dobrá a neškodná antikoncepce“). Mimo ženskou antikoncepci se překvapivě diskutovalo i o antikoncepci mužské. Přestože nedošlo k realizaci tohoto nápadu, i pouhé uvažování o mužské antikoncepci je z dnešního pohledu zajímavá (Havelková 2015, 150). Dle výzkumů navíc došlo s rozvojem antikoncepce k rostoucímu sexuálnímu uspokojování žen. „(...) čím více se mohla žena spolehnout, že neotěhotní, tím byla spokojenější“ (Lišková 2023, 160). Výzkumy sexuálního chování žen nejen že ještě více nasměrovaly pozornost odborníků k ženskému prožívání, ale přispěly i k sexuálnímu osvobození žen (Havelková 2015, 151).

Proměnlivá 60. léta, během nichž dochází k rozporům mezi mateřstvím a zaměstnáním, měly velký vliv na ženskou plodnost. Právě ženská emancipace začala být chápána jako jeden z důvodů, proč ženy nemají děti (Lišková 2023, 228-229). Pozornost byla věnována vývojové psychologii a dítě nyní stálo ve středu populačních regulí. Panovalo přesvědčení, že oddělení matky od dítěte způsobuje tzv. citovou deprivaci. Zároveň byla vyzdvihována důležitost ženské výchovy, jelikož „žena je nesporně pro tento úkol vhodnější než muž pro svou výraznější citlivost a něžnost“ (Wagnerová in Lišková 2023, 238). Došlo k reformám o zvýšení plodnosti, jež byly ospravedlňovány „obavami o zdravý vývoj dítěte“ (Lišková 2023, 247). Jednalo se například o prodloužení mateřské dovolené, zvýšení příspěvků na děti, nebo o zpřísnění podmínek pro přijetí dítěte do jeslí. V důsledku těchto nových reforem se ženy vracely zpět do domácnosti, výsledkem čehož byl prudký nárůst porodnosti, údajně nejvyšší v dějinách poválečného Československa. Dle Liškové diskuse nad těmito reformami probíhaly již v 60. letech, uvedeny do praxe byly až v 70. letech tehdejším prezidentem Gustavem Husákem (2022, 250). Přestože Husák inicioval pouze nastolení regulí, které již dávno existovaly, byla pak dle něho pojmenována generace tohoto babyboomu jako „Husákovy děti“ (Lišková 2023, 250)

1.4.2. Manželství a sex

I v Československu se marxismus stal základnou v produkci sociálních norem. Rovnost manžela a manželky ve svazku byla uzákoněna, ženy byly vysvobozeny z pout domácích povinností a rozvodová řízení byla zjednodušena. V 50. letech sexuologové považovali jako jediný správný základ svazku mezi mužem a ženou lásku (Lišková 2023, 22).

Proto, aby byla taková láska možná, je třeba aby si byli manžel s manželkou rovni. Instituce manželství nyní procházela radikální transformací, od tradiční patriarchální podoby kapitalismu, k manželství osvobozenému od soukromého vlastnictví, založenému na rovnosti.

Na obraz ideálního manželství měla silný vliv sexuální expertíza, která do jisté míry kultivovala pohled socialistických subjektů na sex a lásku. Od 50. let se sexualita nespojovala s tělesnou potřebou, nebo s reprodukcí. Sex byl nyní nutnou podmínkou pro spokojené manželství (Lišková 2023, 122). Dle zakladatele sexuologického ústavu Josefa Hynieho bylo manželství jediným prostorem pro sexuální aktivitu (Lišková 2023, 129). Hynie byl tedy zastáncem monogamních vztahů a odmítal předmanželský sex. Ovšem s těmito idejemi Hynie pracoval ještě před nástupem komunismu. Jeho nástupce a jeden z předních sexuologů Vladimír Barták Hynieho myšlenky rozvíjel dál v padesátých letech, a tedy i v otevřenějším světle s respektem vůči rovnosti pohlaví. Není divu, že v rozdílném pojetí rovnosti pohlaví se oba odborníci zásadně rozcházel. Tyto dvě perspektivy totiž odrážely sociální podmínky té které doby. U obou sexuologů nicméně hrála hlavní roli láska, jejíž konečným vyjádřením byl sex. Co je ale důležité, Hynie si všiml propojenosti kultury a sexu. V tomto ohledu bylo jeho myšlení diametrálně odlišné od myšlení Sigmunda Freuda, který věřil, že kultura potlačuje sexuální slast. Dle Hynieho *„Vysoká kultura třibí erotický úsudek, a tak vytváří lepší podmínky pro volbu správné sexuální partnerky nebo partnera“* (Lišková 2023, 127). Ač Hynie sexualitě neodpíral biologickou podmíněnost (popisoval například biologické procesy sexuálního vzrušení), výše citovaný úsudek dokazuje, že sexualita dle Hynieho byla i sociálně konstruovaná.

60. léta se nesla ve znamení uvolněné morálky, což se projevilo i v českých médiích. Chceme-li identifikovat média, která ideu pohlavního života osvobozeného od nutné reprodukce pozitivně šířila, musíme se zaměřit na avantgardní kulturu 60. let. Politika „socialismu s lidskou tvář“ posunula hranice cenzury, což otevřelo dveře novým tématům. Zejména mladí filmaři „nové vlny“ v dialogu se západními umělci přispěli do nového kulturního prostředí. *„Tato část české vysoké kultury se přinejmenším od šedesátých let dvacátého století stala nositelkou a „propagátorkou“ nové morálky manželské věrnosti a akcentovala princip rozkoše“* (Schindler 2001, 88). Hranice se posunuly zejména v rámci zobrazování nahého těla. Například jedním ze stěžejních filmů „nové vlny“ je snímek Věry Chytilové *„Sedmikrásky“*, jehož tematikou je provokace a uvolněná morálka, vymykající se dobovým sociálním normám.

Normalizační éra narušila jak tuto uvolněnou morálku, tak doposud šířené ideály

manželství, postaveného na lásce a rovnosti. Nově vzniklý narativ byl ve společnosti přítomný až do revoluce (a ne-li déle). Smyslem manželství bylo nyní plození dětí a láska byla považována za nepraktický nesmysl (Lišková 2023, 250). Jak manželství, tak sexualita reflektovaly důraz na reprodukci a hierarchické genderové role. Muž měl být nyní v dominanci, což odrážely i příručky té doby. Typickou manželskou příručkou tohoto období je *Mladé manželství* (1970), kterou sepsali sexuolog a psychiatr Jiří Mellan a psychologka Iva Šípová (Lišková 2023, 253). Cílovou skupinou byly hlavně mladé sezdané páry, kterým kniha radila, jak dosáhnout spokojeného manželství a sexu (Lišková 2023, 253). Postavou, která během 70. let získala na popularitě a vlivnosti, byl velmi oblíbený sexuolog Miroslav Plzák. V rámci svých knih se zabýval problémy v manželství, a dokonce vynalezl i vlastní obor „matrimonologii“, který tyto potíže diskutoval (Lišková 2023, 259). Plzák se vymezoval vůči manželství, postavenému na rovnosti pohlaví. Manželství by dle Plzáka nemělo mít ani demokratický ani rovnoprávný charakter, ale mělo by být zejména disciplinované a genderově hierarchizované (Lišková 2023, 260-261). Současně podporoval i tradiční dělení genderových rolí. Žena s třetinovým platem muže dorovnává svou malou mzdu pracemi v domácnosti a muž platí celou rodinu (Lišková 2023, 260). Ideály rovnosti z 50. let tedy kompletně vymizely a pojetí genderové hierarchizovaného manželství, důležitého zejména pro reprodukci, bylo všedním minimálně do převratu v roce 1989.

1.4.3. Neviditelná homosexualita

Ještě dlouho po nástupu komunismu byla v Československu homosexualita trestná. Osoby stejného pohlaví, jež provozovaly sex, byly stíhány a hrozil jim až rok odnětí svobody. Tento přístup ovlivnila až československá sexuologie v 50. letech, jejíž přístup byl značně progresivní i v porovnání se západními zeměmi, ve kterých začaly první osvobozovací procesy až v 70. letech (Lišková 2023, 321). Čeští sexuologové sice vnímali homosexualitu jako nemoc, kterou je třeba léčit, ale tímto přístupem došlo k narušení představy o homosexuálech jako o deviantech, kteří jsou zodpovědní za své "úchytky". Namísto toho vytvořili nový obraz homosexuála jako člověka, který není vinen, ale potřebuje pomoc. Zároveň se zasazovali za dekriminálnízaci homosexuality a argumentovali, že je nutné odmítnout staré buržoazní zákony a náboženské předsudky a nahradit je novou socialistickou morálkou (Lišková 2023, 318). Díky svému vlivu měl Sexuologický ústav významný podíl na změně legislativy v socialistickém Československu, která vyvrcholila v roce 1961 dekriminálnízací homosexuality.

Nový zákon, jenž povoloval pohlavní styk jedincům stejného pohlaví, kteří dosáhli 18 let, však homosexuály příliš nezviditelnil. Homosexualita byla i nadále stigmatizována a společensky marginalizována. Homosexuálové si vytvářeli vlastní strategie, jak se seskupovat a seznamovat, aniž by tím na sebe upozorňovali. Věra Sokolová například popisuje proces seznamování přes cenzurovaný tisk, do kterého homosexuálové posílali inzeráty s kódovaným jazykem, kterému rozuměla pouze jejich komunita (2021, 513). Oficiálně se však stát k homosexualitě stavěl neutrálně. Homosexuálové byli akceptováni, pokud jejich projevy byly v souladu s tehdejšími normami a společenským řádem (Sokolová 2021, 476).

V průběhu 70. let začali sexuologové věřit, že homosexualita je variantou lidské sexuality a snažili se poskytnout homosexuálům podporu a terapeutickou pomoc (Lišková 2023, 320). Teprve v 80. letech začala homosexualita pronikat do povědomí veřejnosti a ke konci dekády se dokonce začaly v tisku objevovat inzeráty mužů hledajících si partnera.

Je však třeba upozornit, že třebaže byla homosexualita dekriminalizována a nebyla státem explicitně odsuzována, v praxi panoval názor, že homosexualita není v souladu s morálkou socialistického člověka (Fanel in Ciprová, Sokačová 2009, 75). Zatímco západních země se těšili aktivismu, jenž dal v 60. letech zrodu nových sociálních hnutí, ovlivňujících nahlížení i pojetí LGBT, Československo se v rámci omezené informovanosti v tomto ohledu nerozvíjelo (Ciprová, Sokačová 2009, 75).

1.5. Proměna sexuality a intimity po revoluci

Následkem liberalizace státu a otevřením hranic došlo v České republice ke značné heterogenizaci společenské reality. Nově svobodný stát zahltila domácí i zahraniční informační vlna, která dala prostor pro další rozvoj vlastní sexuality. Sexualita tak začala ztrácet pevné hranice a získávala na plastičnosti. Giddens hovoří o „plastické“ sexualitě jako o předpokladu sexuální revoluce (2012, 38). Do centra se dostává kultivace dovedností a důraz na vzájemné sexuální uspokojení. „*Schopnost poskytovat a zažívat sexuální uspokojení, a to pro obě pohlaví, začíná být reflexivně organizována prostřednictvím mnoha zdrojů informací o sexu, poradenství a výcviku*“ (Giddens 2012, 73). Ivo Možný namítá, že na naše území se tato sexuální revoluce dostala až po převratu v umírněné formě, zejména v podobě sexuálního průmyslu (1999, 120). 90. léta jsou charakteristická především vynořením nových médií, kultivujících lidskou sexualitu, která byla doposud zakázána. Lidé začali zaznamenávat nové sexuální techniky, kterým se plně otevřeli. Jak Možný konstatuje, uvolnění morálky legitimizuje nové formy sexuálního styku (1999, 209). Sexualita a její kultivace je nyní

tématem veřejné diskuse.

Svobodná média a změna diskurzu umožňují i otevřenější diskusi o homosexualitě. Veřejná diskuse se ovšem teprve probouzela tudíž navazovala na to jediné, co měla z minulého režimu k dispozici, a sice na medikalizaci sexuality. Debata měla esencialistický charakter přisuzující homosexualitě biologické podmínění, čímž se zrodila „*představa jakéhosi „gay genu“, neboli genu, který homosexualitu způsobuje, totiž implicitně odkazuje k tomu, že v okamžiku, kdy bude tento gen lokalizován, bude možné jej léčit či jinak odstranit – a tím samozřejmě odstranit i samotnou homosexualitu*“ (Ciprová in Sokačová 2009, 75). Homosexualita tak stála mimo diskusi, jež by ji řadila do sociálně konstruované a genderově podmíněné kategorie (Sokolová 2004, 259). Vlivem médií se obraz homosexuálů dále vyvíjí: gayové a lesby se mnohem více objevují na televizních obrazovkách, kontexty, ve kterých se objevují nejsou již pouze lékařsky podmíněny, ale vykresleny v různých kontextech a v neposlední řadě se pak prezentace gayů a leseb oprostila od negativních konotací a zjednodušených životních příběhů a identit (Sokolová in Kohout et al. 2006, 3). K posunu došlo i s přijetím registrovaného partnerství v roce 2009. S jistotou lze však konstatovat, že zbývá mnoho nedořešeného, zejména pak co se týče otázky rodičovství. Sokolová mluví o toleranci homosexuality, která je přítomná jen za určitých podmínek: „*Jakmile však gay muži a lesbické ženy prosazují své rodičovské zájmy a touhy, které jsou v rozporu s tradičním vnímáním rodiny jako heterosexuální instituce ženy a muže, kteří spolu vychovávají děti, tato tolerance se radikálně mění.*“ (2009, 128). Letošní nepřijetí zákona o manželství pro všechny je jen důkazem skutečnosti, že tvrzení Věry Sokolové z roku 2009 je bohužel stále aplikovatelné na českou společnost.

S porevolučním rozvojem a multiplikací diskurzů se začalo diskutovat i o interrupcích. Přístup k problematice měl vlivem dvou vlivných a protichůdných sociálních hnutí duální charakter. Hnutí pro život se zasazuje proti interrupcím, naproti tomu Hnutí pro svobodnou volbu vystupuje jako obránce ženských práv na interrupci (Sokačová in Sokačová 2009 81-82). Sokačová upozorňuje na zaostávající prezentaci Hnutí pro svobodnou volbu na veřejnosti i u elit, a ačkoliv je stále na úrovni legislativy platné právo žen na potrat, nedostatečný dialog a zanedbaná diskuze může zapříčinit změnu diskurzu, což může být hrozbou pro budoucí ženská práva (in Sokačová 2009, 86).

Jak jsem již výše zmiňovala, ženská otázka a otázka sexuality je stále v řešení, což se projevuje do partnerských a sexuálních vztahů. Neúspěšné aspirace na rovnost manželství, ohrožené právo na potrat nebo ještě stále přítomná genderová nerovnost a s ní stereotypizace

genderových rolí, to vše je stále v české společnosti přítomné. Třebaže pokroky znatelné jsou, lze stále konstatovat, že je třeba dále aktivně pracovat na změnách politik a veřejného mínění, aby došlo k dosažení skutečné genderové rovnosti a respektu k různorodosti sexuality.

2. Empirická část

2.1. Výzkumné otázky

Cílem mé bakalářské práce je identifikovat vlivy mocenského aparátu na osobní vnímání sexuality u žen, které vyrůstaly v období počátku socialistického režimu v Československu a v tomto režimu svou sexualitu rozvíjely. Projekt je postaven na předpokladu, že ženská sexualita není vytvářena pouze na bázi biologických procesů, ale je sociálním konstruktem, jímž prochází síť nejrůznějších vztahů moci (Foucault 1999). Analýza způsobů, jakými ženy o sexualitě mluví, s jakými vzpomínkami si sexualitu spojují a jak se sexualitou pracují je cestou k pochopení širšího sociálního a politického kontextu.

Nejprve identifikuji hlavní témata, kterými ženy sexualitu prezentují. Skrze teorii sexuálních scénářů dle Simona a Gagnona (1984) pak určím, na jakých úrovních scénářů ženy svou sexualitu rozvíjely. Definice roviny kulturní, interpersonální a intrapsychické společně s identifikací jejich propojenosti pak odhalí, jaké mocenské vztahy sexualitou prostupovaly. Na základě takto stanovených cílů a postupu jsem definovala následující výzkumné otázky:

1. *Jakým způsobem o sexualitě ženy mluví?*
 - a. *Co za sexualitu považují?*
 - b. *Na co během vyprávění odkazují?*
 - c. *Čemu se během vyprávění vyhýbají?*
2. *Na úrovních jakých sexuálních scénářů svůj příběh rozvíjejí?*
 - a. *Jaké úrovně scénářů (kulturní, interpersonální, intrapsychický) jsou nejvýznamnější?*
 - b. *Jaké úrovně sexuální scénáře postrádají?*
 - c. *Jak jsou úrovně scénářů propojeny a jak se navzájem ovlivňují?*
3. *Jaká je podoba mocenské sítě, kterou sexuální scénáře utvářejí?*
 - a. *Jaké podoby moci se v mocenské síti vynořují?*
 - b. *Jakou podobu má vliv oficiálního státního aparátu moci?*

2.2. Metody sběru dat

2.2.1. Biografické rozhovory

V rámci analýzy rozhovorů se ženami se budu snažit porozumět vývoji sexuality jako takovému, zachytit zlomy v historii, které ženy vnímají jako klíčové pro charakter a vnímání vlastní sexuality a v neposlední řadě se pokusím odhalit hlavní rámce, ve kterých ženy svou sexualitu realizovaly a prvky, se kterými si ženy sexualitu spojovaly. Pro pochopení vztahu mocenského aparátu a sexuality je pro mě zároveň důležité, abych byla schopna všechny tyto poznatky zasadit do širšího společenského kontextu. Za vhodnou metodu sběru dat proto považuji metodu biografických rozhovorů, prostřednictvím kterých budu schopna nejen interpretovat minulost, ale i identifikovat okolnosti, které formují výpovědi informátorek.

F. Schütze konstatuje, že biografický přístup spočívá v „*hluboké a vyčerpávající analýze re-aktualizovaného proudu vrstvení prožitků a jim odpovídajících souvislostí zkušeností*“ (2007 in Hájek et al. 2012, 206-207). Jak jsem již výše vysvětlila, je důležité neopomenout propojenost subjektivní interpretace minulosti a širšího kontextu. Je třeba si uvědomit, že tyto dvě domény jsou neoddělitelné, jelikož příběh narátora je orámován historicky danými sociokulturními relacemi, a zároveň naopak, sociální struktury vycházejí z činů aktérů. Na základě komunikace mezi těmito dvěma přístupy je metoda biografické narativní analýzy relevantní (Bertaux, Kohli, 1984, 218). Cílem biografických rozhovorů nicméně není hledání pravdy v minulosti. Smyslem je „*(...) odhalit konkrétní interpretaci vázanou na konkrétní individuum (nebo skupinu)*“ (Svoboda 2007, 3). Soustředíme se na převyprávění minulosti konkrétním subjektem, jehož interpretace ale není přímým odrazem minulosti. Výsledkem je pak nalezení jednoho z existujících obrazů minulosti.

Nesmíme také opomenout význam interakce mezi výzkumníkem a vypravěčem, která stojí v základu narativu jako takového, a tedy i v základu narativních interview. Formování vyprávění je totiž závislé na bezprostředních reakcích posluchače/ů (Hájek et al. 2012, 201). Narativ je pak formován vypravěčem ve vztahu k posluchači. Výzkumník, jakožto posluchač, v tomto případě reaguje pouze doplňujícími otázkami, jelikož mu jde především o samotné vyprávění a jeho vývoj. Během sběru dat je ovšem velmi důležité, aby rozhovor co nejméně odbočoval od stanoveného tématu. Je tedy třeba udržet tok vyprávění, zároveň informátora nasměrovat k žádoucímu tématu občasnými dotazy (Svoboda 2007, 4).

2.2.2. Dvoufázový charakter výzkumu

Nejen pro získání většího objemu dat, ale zejména z etických důvodů byl rozhovor

rozdělen na dvě fáze. V rámci první fáze rozhovoru jsem se zaměřovala na obecné informace o životě ženy. Zároveň první z rozhovorů sloužil k seznámení se s narátorkou a k vytvoření příjemného prostředí pro rozhovor/rozhovory následující. Fáze druhá pak měla zahrnout otázky ohledně sexuálních prožitků napříč celým životem. Celá práce je postavena na předpokladu vlivu fungování/ideologie politického režimu na sexuální prožitky a spokojenost žen v jejich sexuálním životě. Proto nebylo mým cílem zjistit pouze to, jak ženy prožívaly sexualitu během svého života, ale najít vzorce, které by vysvětlovaly:

- a) způsob, jakým ženy o svém sexuálním životě mluví (nemluví)
- b) reakci na představy širší veřejnosti o tom, co to vlastně sexualita je
- c) na co během vyprávění odkazují a co považují za správné/nesprávné v rámci osobních morálních hodnot.

Při prvním setkání mi šlo primárně o vytyčení hranic pro budoucí rozhovory. Snažila jsem se pochopit, jak na mě narátorka reaguje, abych odcházela s představou toho, co si budu moci dále dovolit a co ne. Za druhé jsem si chtěla vytvořit rámec základních informací o respondentce. Nepřipravila jsem si tedy pro první rozhovor dotazník, ale vypsala jsem si témata, která bych ráda do konverzace zahrnula, přičemž jsem nelpěla na pořadí, ani na konkrétních otázkách.

Témata byla následující:

- a) místo původu
- b) vzdělání
- c) vývoj rodinné situace
- d) místo bydliště
- e) pracovní zkušenosti
- f) zájmy a záliby
- g) životní mezníky
- h) náboženské vyznání

Druhá fáze výzkumu byla již kontrolovanější. V ideálním případě by žádná otázka nemusela být položena, aby mohly ženy vyprávět kontinuální příběh o své sexualitě. Avšak vzhledem k citlivosti tématu, o kterém se mnoha lidem nelehko mluví, bylo příhodné si

předpřipravít otázky, jež narátorky k žádoucímu tématu znovu nasměrují. Tyto otázky jsem následně utřídila do skupin, abych měla jasnou představu toho, co přesně od respondentek chci slyšet.

Vzhledem k mému zájmu o různé způsoby, jak ženy prožívají a vnímají svou sexualitu, jsem si stanovila otázky zaměřené na osobní prožitky:

- Vzpomínáte si na Vaši první lásku/první zamilování/první polibek/první sexuální prožitek?
- Jak moc jste se zajímala o vlastní sexualitu, popř. kde jste hledala informace (knihy/příručky, rozhlas, televize, ale třeba i psycholog, manželské poradny apod.)?

Dále pak jak své prožitky ženy komunikovaly:

- Jak na Váš vztah reagovali vaši rodiče/sourozenci/příbuzní/přátelé?
- S kým vším jste své sexuální prožitky/vztahy/partnerství/manželství konzultovala?
- Jak moc jste o vlastní sexualitě mluvila se svým partnerem/partnery?
- Jak jste mluvila o sexualitě s Vašimi dětmi?

Chtěla jsem i zachytit vývoj pohledu a názoru respondentky na vnímání sexuality širší veřejností, skrze:

a) populární kulturu, která toto vnímání do velké míry určovala

- Poslouchala jste pořad „Důvěrné hovory“?
- Vzpomínáte si na film Sedmikrásky?
- Vzpomínáte si na pana Miroslava Plzáka?

b) vývoj sexuální expertízy.

- Měla jste strach z nechtěného otěhotnění? Jak jste tomuto strachu zabraňovala? Věděla jste o tom, že vůbec lze zabránit těhotenství?
- Vzpomínáte si na vznik antikoncepce? Uvažovala jste/uvažoval někdo ve vašem okolí tenkrát o jejím užívání?
- Slyšela jste někdy o příručce „Mladé manželství“ (1970/1990)?

- Jak jste řešila ochranu/prevenici pohlavně přenosných chorob?

2.2.3. Antropologický deník

Práci s emocemi během výzkumu může usnadnit vedení antropologického deníku. „Vzhledem k tomu, že pocity a emoce jsou spojeny s vysokou mírou subjektivity, je vhodné dát jim konceptuální rámec“ (Kleiman 1980 in Ponocná, 2018). Během výzkumu pracuji s hranicemi intimity, přičemž reflektuji, jakou podobu tato hranice u narátorek má. Osobní soudy mohou tuto hranici lehce upravovat. Antropologický deník mi pak pomohl subjektivitu korigovat a uvědomit si vlastní pozici ve výzkumu. Avšak deník nesloužil pouze jako nástroj sebereflexe. Poznámky, které jsem si dělala během každého rozhovoru, mi umožnily identifikovat reakce narátorek na mé otázky. Na základě této metody jsem pak byla schopná určit, jak ženy o sexualitě mluví a nemluví a na co při komunikaci takto intimního tématu reagují. Těmito poznatky jsem pak podpořila kódy během analýzy dat.

2.2.4. Výzkumný vzorek

Biografické rozhovory jsem prováděla s pěti ženami, které začaly být sexuálně aktivní v padesátých letech minulého století. Jedná se tedy o ženy, které dosáhly minimálně 85 let. Jistě by byla analýza relevantnější, kdybych pracovala s větším vzorkem, bohužel ale vzhledem k časové náročnosti dvoufázového výzkumu nebylo možné vzorek rozšířit. První tři narátorky byly vybrány pomocí metody sněhové koule, která spočívá v identifikaci dalších narátorů na základě doporučení prvního narátora. První narátorkou byla žena, kterou jsem dlouhodobě znala a která ochotně souhlasila s rozhovorem. Během prvního rozhovoru mě odkázala na dvě další ženy, které byly také ochotné se mnou vést rozhovor. Zbylé dvě narátorky jsem kontaktoval(a) prostřednictvím svých známých. Narátorkám jsem přidělila nová jména tak, aby byla zachována anonymita:

Paní Dana, 90 let

Paní Milena, 90 let

Paní Helena, 87 let

Paní Pavla, 94 let

Paní Alena, 89 let

2.2.5. Etika výzkumu

Sexualita je tématem velmi intimním, proto bylo třeba přistupovat k výzkumu s velkou opatrností. Klíčovým krokem bylo vytvoření písemného informovaného souhlasu, jehož podpisem by narátorka stvrdila svůj souhlas s účastí na výzkumu. Informovaný souhlas obsahuje 4 body, které narátorku informovaly o:

- a) účelech výzkumu,
- b) délce a průběhu rozhovoru a o právech s ním spojených (možnost odmítnout odpovědět, do 3 dnů odmítnout účast na výzkumu),
- c) nahrávání rozhovoru a jeho zpracování (zvukový záznam nebude poskytnut třetím stranám, transkripce bude přístupná pouze komisi u obhajoby bakalářské práce vyjma citací v textu práce, která bude dostupná online),
- d) zaručení anonymity.

Jelikož jsem se k narátorkám dostávala metodou sněhové koule, případně přes známé, nebylo nutné komunikovat s žádnými institucemi. Pouze v jednom případě jsem žádala o povolení v domově důchodců, ve kterém jedna z narátorek žije. Ústav ověřil souhlas u narátorky a až poté bylo možné narátorku navštívit. Všechny ostatní narátorky jsem seznámila s výše definovanými body a nechala je souhlas stvrdit podpisem.

2.2.6. Etická reflexe

Dvoufázový charakter výzkumu jsem zvolila proto, abych si u narátorek byla schopná vytvořit alespoň částečnou důvěru. Během první fáze výzkumu jsem se se ženami seznamovala, poznávala je a snažila se, aby pochopily, s jakými záměry do terénu vstupuji, a co přesně po nich budu chtít. V této fázi jsem se setkala s prvním etickým dilematem. Narátorky byly všechny velmi sdílné, a ačkoliv jsme se formálně nedohodly, že rozhovor již započal, sdělily mi informace, které by byly pro můj výzkum využitelné. Bylo by ovšem neetické tyto výpovědi použít, jelikož narátorky mnohdy nepředpokládaly, že k jejich využití dojde. V druhé části rozhovoru pak bylo obtížné narátorku navést znovu k tématům, o kterých mluvila. Pokusy přimět narátorku opakovat své výpovědi během formálního rozhovoru by mohly narušit autenticitu výpovědi a pravděpodobně by se odlišovaly od původního prohlášení. Snažila jsem se tedy během seznamovací fáze zacílit otázky na současnost. Bylo pak možné poznat, jak se narátorka vyjadřuje a jak na mě reaguje, aniž bych přišla o zajímavé a pro výzkum důležité informace.

Druhou obtíží, se kterou jsem se setkala během návštěvy ústavu pro seniory, bylo nalezení vhodného místa, kde by narátorka měla dostatek soukromí. Pro ženy nebylo vždy snadné o tak citlivých tématech hovořit, a proto bylo klíčové poskytnout jim dostatečně soukromé prostředí pro plné a otevřené vyjádření. V ústavu pro seniory se však takové místo nenašlo, což mělo za následek, že narátorka hovořila opatrněji.

2.3. Metody analýzy dat

Do terénu jsem vstupovala s již předem stanovenou teorií sexuálních scénářů Simona a Gagnona (1984) a s teorií moci Michela Foucaulta (1999). S teoriemi jsem nicméně pracovala až po první fázi kódování, které jsem prováděla nezávisle na teoriích. Postupovala jsem tedy deduktivně, ale i induktivně. V první fázi analýzy dat jsem prováděla otevřené kódování, jehož cílem je tematické rozkrytí textu (Hendl 2008, 247). V rámci tohoto procesu jsem identifikovala hlavní společné narativy, skrze které narátorky o sexualitě mluví. Narativy jsem roztrídila do kategorií, přičemž jsem hledala skrytá témata, která tyto kategorie spojují. Po nalezení tohoto propojení jsem začala kategoriím přiřazovat kód. Tento proces Strauss a Corbinová nazývají axiální kódování (1999). Třetí fázi, selektivní kódování, jsem již prováděla ve vztahu k teoriím. Hledala jsem kódy, ve kterých byla patrná přítomnost sexuálních scénářů a vlivů moci. Aplikovala jsem teorii sexuálních scénářů Simona a Gagnona a zkoumala, na jakých úrovních ženy se sexuálními scénáři pracují. Následně jsem identifikovala propojené a nepropojené úrovně, z čehož jsem definovala mocenské vlivy a vztahy, které ve společnosti působí. To mi výsledně umožnilo odkrýt, jakým způsobem mocenský aparát sexualitu koriguje, usměrňuje a řídí.

3. Analýza dat

V následující části se budu věnovat analýze dat, dle popisu v metodologické části. V první části popíšu hlavní kódy, ke kterým jsem se během analýzy dobrala. Následně na mé poznatky aplikuji teorii sexuálních scénářů dle Simona a Gagnona. V poslední části pak identifikuji vlivy a vztahy moci, na základě čehož určím vlivy mocenského aparátu na osobní vnímání sexuality.

3.1. Výsledky kódování

3.1.1. Definice sexuální normality

Napříč rozhovory je identifikovatelné, co narátorky považují za normální a vůči čemu

se naopak vymezují. Z takových odpovědí lze rozpoznat, co ženy považují v oblasti sexuality za přijatelné a na základě čeho vlastní sexualitu definují.

3.1.1.1. Heterosexualita

Heterosexualita byla v době státního socialismu považována za jedinou „přijatelnou“ formu sexuální identity. Neheterosexuální identity nebyly během komunistického režimu v Československu příliš viditelné. „Protože kluci, který mají rádi kluky... Nebyla povědomost, nevědělo se. Ani toho tolik nebylo.“ (paní Dana). Homosexualita, pokud nebyla explicitně propagována, nestála ve středu stíhacích procesů komunistického režimu. „Stejně jako v jiných oblastech sociální reality a angažovanosti ve veřejném prostoru se stát zajímal o vnitřní přesvědčení lidí mnohem méně než o projevy jejich loajality ke statu quo, ať už šlo o vládu komunistické strany nebo heteronormativní genderový řád.“⁴ (Sokolová 2021, 147). To zapříčinilo, že se o homosexualitě příliš nemluvalo. Dle Sokolové byla společnost přesto prostoupená homofobními předsudky (2021, 147). Moje informátorky k neheterosexuálním identitám přistupovaly s respektem zároveň implicitně projevíly, co považují za „normální“. „(...) vědělo se o něm, že je jako... Já proti němu nic neměla, no, on jako to byl hrozně milej kluk... Mně tyhle věci nějak jako asi nevadily... Nebo bylo mi to jedno, pokud byl ten člověk slušnej.“ (paní Alena). Paní Dana zase upozornila na koncentraci gayů v divadelním prostředí: „ono se říkalo, že ve Smetanově divadle v baletu jsou snad všickni gayové“. Stanovisko zaujala stejně jako paní Alena: „Takže to byly věci, který jsem zaznamenala a tím to končilo, vůbec jsem neodsuzovala, neposuzovala jsem. Bylo to zajímavý, hodně zajímavý... No prostě jsem se něco dozvěděla no.“ (Paní Dana). Výrazy jako je „vůbec jsem to neodsuzovala“, „mně tyhle věci nějak jako nevadily“ informátorky vytyčily hranice pro to, co je obecně akceptovatelné a co ne. To, že explicitně zmínily svůj pozitivní postoj vůči periferním sexualitám znamená, že si byly vědomy toho, že v období státního socialismu panovaly vůči těmto sexualitám spíše negativní postoje. Výpovědi jak paní Aleny, tak paní Dany upozorňují také na jinakost, kterou sice respektují, nicméně ji stále považují za výjimečnou a možná i nepřírozenou. Tímto vymezením definují přirozenost heterosexuality, se kterou se ztotožňují.

3.1.1.2. Sexuální monogamie

Ve většině sexuologických pojednání byl kladen důraz na sexuální monogamii

⁴ Vlastní překlad, originál: „As with other areas of social reality and engagement in public space, the state cared much less about the inner beliefs of people than about the manifestations of their loyalty to the status quo, be it the rule of the Communist Party or the heteronormative gender order.“

(Lišková 2023, 121-122). V 70. letech bylo otevřené manželství stále obecně neakceptovatelné, ale už se připouštěla existence tajných milenců a milenek. Právě Miroslav Plzák svým známým prohlášením „*zatloukat, zatloukat, zatloukat*“ mluvil o manželských podvodech, které by nikdy neměly být přiznány.

Všechny mé respondentky potvrdily ve svých výpovědích monogamii. Paní Mileně by bylo vůbec střídání partnerů nepříjemné, natož více sexuálních partnerů najednou: „*Já, jako jsem byla spíš taková puritánštější, v tom, co se týče té komunikace. Ale i mně vadilo, prostě jako to střídání. Jako fyzicky mně to nevyhovovalo.*“ Paní Dana pak reaguje negativně na muže, jenž měl manželku, a přesto chtěl s Danou rozvíjet sexuální vztah: „*Taky jsem měla známost. Jako hezkej chytřej, fajn. Potom přišel na rande a měl takle na prstu světlej proužek a já jsem se smála a zeptala jsem se ho, co to má za proužek a on řekl: “já jsem byl v Itálii na svatební cestě”. A dokonce si myslel, že jako budeme pokračovat. Že je mu prý se mnou dobře. Samozřejmě jsem byla šokovaná i smutná. Plakala jsem žejo. Ale on říkal: “vždyť můžeme, vždyť je nám spolu dobře”. Lidé jsou různí.*“ Ve výpovědi paní Dany je však patrná genderová proměnná, a sice rozdílné představy o vztahu paní Dany a jejího milence. Paní Dana automaticky předpokládá věrnost a monogamii, naproti tomu její tehdejší partner připouštěl sexuální polygamii.

3.1.2. Regulace reprodukce

Kontrola nad ženskými těly byla v rámci předrevoluční politiky pečlivě rozvíjena zejména v 70. letech a v zájmu moci bylo přizpůsobit politiku tak, aby měla co nejpříznivější vliv na žádoucí demografické podmínky.

3.1.2.1. Potratové komise

V centru reprodukční politiky socialistického státu stálo nastolení zákona o potratech v roce 1957, který poskytl ženám prostor pro legální ukončení těhotenství bez zdravotního rizika. Potraty ovšem nebyly povoleny každému, ale jen těm ženám, které prošly potratovou komisí. Ženy mohly žádat o potrat v případě, že byly již pokročilého věku, měly více dětí, ztratily manžela (úmrť, nebo rozvod), byly vysoce ekonomicky odpovědné za rodinu nebo dítě, hrozily jim komplikace v těhotenství, nebo byly obětí znásilnění (Lišková 2023, 156). Paní Milena takový proces podstoupila: „*Jednou jsem měla potrat, ale to už jsem měla 2 děti, to bylo někdy v 60. letech. No a šla jsem vlastně před tu komisi. Probíhalo to docela dobře, protože já jsem měla nějaký to potvrzení od gynekologa a já jsem měla dětskou obrnu ve*

čtyřech letech. A měla jsem dvě děti.“ V tomto procesu hrál pravděpodobně velkou roli zdravotní stav paní Mileny: „(...) s tou nemocí a se dvěma dětma bych už to další dítě nezvládla. No a takže to bylo úplně bez problému. Jako já jsem se toho hrozně bála, ale oni byli velice slušní, musím říct.“ Tato výpověď jen vykresluje proces samotný, mnohem důležitější je ovšem to, jak ženy svá těla vnímaly a do jaké míry byly otevřené jejich regulace státem. Paní Milena měla své důvody a byla pro potrat rozhodnutá. Paní Helena vypráví zkušenost své kamarádky, která se procesu taktéž účastnila: „no ona si nechala vzít dítě a musela ke komisi proto, aby jí to povolili, když je to ale její věc, to je neuvěřitelný...kecali do všeho, kecali opravdu do všeho“. Ženy vnímaly svá těla jako osobní majetek a chtěly s nimi nakládat posvém. I paní Alena vyprávěla zkušenost své přítelkyně, která si nechala vzít dítě, protože by s manželem více jak 3 děti neuživila. „No vim, že byla nešťastná a měla strach, velké no. (...) Já jsem teda na potratu nebyla, ale ty komise, to bylo šílený a jako proč by měli oni tyhle rozhodnutí jako nějak schvalovat, to jsou soukromý věci.“

3.1.2.2. Antikoncepce

Od druhé poloviny 50. let byl v Československu kladen důraz na propagaci antikoncepce, zejména v rámci řešení populační otázky. V období státního socialismu se antikoncepci dostalo mnoho pozornosti v oblasti odborné a údajně i mezi ženami (viz. Lišková 2023, 176-178). Paní Milena užívala zejména antikoncepční pilulky. „No tak to jo, to jo. No teda když to řeknu, tak prezervativy moc ne, ale už jsem měla i nějaký ty tabletky, ještě to nebylo jako úplně běžný. A o antikoncepci se začalo mluvit zase až po revoluci.“ Když jsem se paní Mileny zeptala na nitroděložní tělísko DANA, nevěděla, že něco takového vůbec existovalo. „Ne to vůbec nevím, to ne, to jen jako ty tabletky nějaký.“ Paní Pavla dokonce nikdy antikoncepci neužívala a ani nevěděla, že taková možnost je. „(...) nic nebylo, to jsem v životě neslyšela, že by něco bylo.“ A celý život spoléhala na přerušovanou soulož. „Petr to asi nějak ohlídal, nebo co.“ Ženy se zřejmě s antikoncepcí setkávaly pouze v interakci s lékařem. Někteří lékaři antikoncepci propagovali (viz paní Milena), jiní se o ní ani nezmínili (viz. paní Pavla). Co je ale jisté, že komunikace mezi odborníky a ženami nefungovala a že jediný prostředník, skrze kterého se informace mohla přenést (tedy lékař) ne vždy informaci předal. Snahy státu o nepřímou kontrolu nad ženskou plodností byly v případě antikoncepce neúspěšné.

3.1.3. Komunikace sexuality

Způsoby, jakými byla sexualita komunikována jsou prostředkem pro pochopení obecné

společenské otevřenosti vůči diskusi o sexualitě. V této části se budu věnovat nejen diskusi o sexualitě ve veřejné sféře, ale také způsobům, kterými byla sexualita komunikována na interpersonální úrovni.

3.1.3.1. Komunikace sexuality skrze média

Během státního socialismu v Československu existovalo několik médií, v rámci kterých se o sexualitě mluvilo. V letech 1963-1967 probíhal sexuologický rozhlasový pořad *Důvěrné hovory*, ve kterém se otevřeně hovořilo o sexualitě v dětství, v mladém věku a v manželském svazku (Lišková 2023, 195). V 70. letech pak teorie o sexu a sexualitě šířil sexuolog a bavič Miroslav Plzák skrze své knihy a své výstupy v nejrůznějších pořadech. Do jaké míry byl populární dokazují reakce všech pěti narátorek. Jinak ale z výpovědí vyplynulo, že se v médiích o sexualitě spíše nemluvilo. Paní Pavla se s články ani pořady v rozhlasu či televizi na toto téma podle svých slov nikdy nesetkala: „*Nepamatuju se, že by to bylo veřejný téma*“. Když jsem se ale paní Pavly zeptala na Miroslava Plzáka, hned věděla, o kom je řeč. Vzápětí ale dodala, že pořady ani knihy tohoto typu nikdy nevyhledávala: „*Tohle se nás netýkalo, absolutně mě to nezajímalo*“. I paní Milena hned na jméno Miroslava Plzáka reagovala: „*No vzpomínám a byl pro mě nechutnej. Protože mně se zdálo, že je to jiný, než je to v životě, nebo já nevím, já bych to tak řekla. Mně byl takovej trochu cizí, jako přišlo mi to, že to trochu dělá kvůli penězům*“. Paní Milena se vymezila i vůči jeho knihám, které označovala jako „*dívčí čtení*“: „*Jako lidi, se kterýma já jsem se stýkala, si z toho dělali spíš legraci, protože to bylo takový dívčí čtení, nebo já nevím jak bych to řekla*“. Pořad *Důvěrné hovory* paní Milena neznala a podobné pořady jí prý ani nikdy příliš nezajímaly: „*Tak asi se v té době na to vždycky někdo podíval, ale že bych to jako vyhledávala...*“. Na rozdíl od paní Mileny, paní Dana reagovala na Miroslava Plzáka pozitivně: „*Uměl různé věci podat zábavnou formou, který byly chytrý a nebylo to jenom poučování, ale bylo to prostě, bylo to moudrý, že jo. No asi ze života, protože žejo, on vždycky říkal "zatloukat, zatloukat, zatloukat"*. Paní Dana se ztotožňovala s jeho důrazem na pragmatismus pro udržení manželství: „*Tak že ženský nemají převychovávat mužský, že jo, samozřejmě a že pokud chce bejt někdo nevěrněj, tak že to má dělat tajně a pokud se mu na to přijde, tak prostě má do posledního dechu zatloukat, protože si akorát to manželství může zničit. Za což většinou ta milenka teda nestojí, žejo. Díval se na to naprosto pragmaticky*“.

Z výpovědí narátorek vyplývá, že v média nenarážela na téma sexuality. Pořady a články existovaly, ale žádná z narátorek je účelně nevyhledávala. Jedinou výjimkou byl sexuolog

Miroslav Plzák, který byl v povědomí všech narátorek. Jen tři však byly více obeznámeny s jeho prací a jen jediná se s jeho představami o sexu a sexualitě ztotožňovala. To představuje mediální komunikaci sexuálních témat za socialismu jako spíše omezenou, a ne příliš vlivnou.

3.1.3.2. Komunikace sexuality na interpersonální úrovni

Výpovědi informátorek o interpersonální komunikaci se věnovaly jak komunikaci mezigenerační, tak mezi přáteli a partnery. Stejně jako ve veřejném prostoru tak i na úrovni osobních vztahů byla sexualita dle narátorek spíše tabu. Ženy se tedy nesetkávaly s přílišnou sdílností a otevřeností. „*Já teda nevím, ale neříkám, že někdo jinej, ale my jsme probírali sex minimálně. (...) Se svými dětmi jsme to nějak jako opravdu neprobírali.*“, popisuje paní Milena sdílení informací o sexu v rámci rodiny. „*My jsme to jen prožívali, nemluvílo se o tom.*“ (paní Pavla). S přáteli vedly komunikaci otevřenější. „*Tak s holkama jsme si jako řekly, jestli už jo, nebo ještě ne, ale nic moc víc, no.*“ (paní Alena) Paní Pavla dokonce věděla o přátelích jejího přítele, kteří ho poučovali o sexu: „*To byli takový dva světáci z práce a ty byli starší a už prostě měli přehled, tak mu radili, jak se to dělá.*“ To, jak byla sexualita komunikována ve veřejné sféře a potažmo i na úrovni rodiny a přátel, stanovovalo obecné sociální normy a představy o sexualitě. Tyto procesy byly důkazem vlivu sociálních norem na osobní konstrukci sexuality. „*Mýlí se omezeně biologicky orientovaní sexuologové, chápající sexuální chování člověku natolik vrozené, že stačí odstranit závory přes cestu, a člověk už ví sám, jak si má počínat. Neví*“ (Možný 2002, 73). Důkazem toho, že člověk „neví“ jsou výpovědi žen o nepovedeném prvním pohlavním styku: „*no my jsme nevěděli, jak se to dělá. On utratil peníze za hotel, všechno připravil a pak se to nepovedlo. On nevěděl, že kdyby počkal, že bude moct po druhý, já taky ne, my jsme neměli ponětí*“ (paní Pavla).

3.1.4. Genderové role

Literatura zabývající se genderovými rolemi za socialismu popisuje 50. léta jako období, které iniciovalo emancipaci žen. Normalizační 70. léta pak jako období návratu k tradičnímu genderovému rozložení na muže živitele rodiny a ženu v domácnosti, popřípadě se zabývá transformacemi v 60. letech (Havelková 2015, 47). Výpovědi narátorek rovnost pohlaví v manželství, údajně charakteristickou pro padesátá léta, příliš nepotvrzují. Naproti tomu nerovnost v 70. letech výpovědi jasně dokazují.

3.1.4.1. Žena pod vůlí muže

Ženská otázka byla pro socialismus velké téma ovšem pouze v rámci marxistických

teorií (Havelková 2009, 183). Marxismus-leninismus chápe problém ženské diskriminace v jeho ekonomickém aspektu a vztahuje jej k třídní problematice. Jinými slovy, podle této ideologie je „řešení ženských problémů zcela závislé na vítězství proletariátu v třídním boji (...) ženy byly poučeny, že jejich zájmům nejlépe poslouží tento třídní boj, nikoliv konflikt mezi pohlavími“⁵ (Fisher 2002, 40). Ženy by však neměly být nečinným objektem, měly by se aktivně podílet na změně. Clara Zetkinová, zakladatelka východoněmecké komunistické strany, zastávala názor (ve shodě s Leninem), že komunistická strana musí mít zvláštní orgány, které budou agitovat mezi ženami a motivovat je k zapojení do výrobního procesu – překonání buržoazního pohledu na pracující ženu a matku (Fisher 2002). Jedná se však spíše o teoretický předpoklad. Ve skutečnosti byla rovnost pohlaví (a často spíše uniformita než rovnost) uměle vytvořena shora patriarchálními ideologiemi, které vytvořily systémy kulturní, sociální, ekonomické a politické kontroly. Informátorky vypráví příběhy o svých raných zkušenostech z prvních vztahů. Paní Helena popisuje nepříjemnou zkušenost s vlastním přítelem, který ji nedovoľoval scházet se se svými přáteli mužského pohlaví: „*On byl takovej... Strašně žárlil a prostě se mu to nelíbilo, ale já jsem jako nechtěla podvádět to vůbec ne, jako, to mě ani... To byli moji kamarádi z gymnázia... Ale jemu se to nelíbilo, no, pak jsem se s nima nemohla stýkat. (...) on mi pak vyhrožoval, že se se mnou rozejde.*“ Paní Dana zase vyprávěla, jak si ji muž chtěl pojistit zásnubami: „*Potom měl jít na vojnu, takže samozřejmě byl úplně vyřízenej, že on půjde na vojnu, takže že se musíme zasnoubit, že jo, protože mě chtěl mít jistou.*“ Paní Dana při vyprávění o Miroslavovi Plzákovi potvrzuje, že zaznamenala dominanci muže v rámci manželských vztahů: „*Tenkrát mně jako bylo divný, že takle fundovanej člověk a takle vzdělanej si vezme takovou úplně zřejmě obyčejnou pani, nebo nevím jestli slečnu. Že jsem se nad tím pozastavila. A zřejmě to bude i v tom, že teda chtěl bejt dominantní v tý domácnosti, žejo. A jestli k němu ještě nedej bože vzhlížela, no tak to potom teda měl vystaráno, že když přišel domů, tak už mu možná podávala bačkůrky.*“ Paní Alena se zas zmínila o neshodách v pozdějších fázích vztahu její sestřenice a jejího manžela. Manžel svou ženu sexuálně zneužíval, pokud nedostal svého: „*A, jak bych to řekla slušně... Jako když jí namíchl, tak s ním odmítla mít jakékoliv manželské povinnosti. Takže on jí potom za kamny někde znásilnil.*“

⁵Vlastní překlad, v originále: „*the resolution of women's problems is wholly contingent on the victory of the proletariat in the class struggle ... women were taught that their interest were best served through this class struggle rather than gender conflict*“

3.1.4.2. Žena jako manželka a matka

Ani zespolečenštění služeb a přítomnost ženy na trhu práce nepomohla překonat představy o hlavní ženské roli manželky a matky. Žena má vychovávat děti, udržovat rodinu a pečovat o domácnost a o manžela. Ženy, které vybočují z těchto předpokladů, jsou považovány za vymykající se jedince (Vaněk, 1971). Paní Dana si pamatuje, že v padesátých letech se používalo oslovení „stará pana“, které přináleželo ženě, jež nebyla v manželském svazku a neměla děti: *„Že byla jako vostuda, když byla žena žejo tak zvaně stará pana. Tak jako v tý společnosti. Nemůžu říct, že jí nějak viditelně pohrdali, ale takováhle byla doba, žejo. Se vdá, bude mít děti...“*. Paní Helena líčila příběh své přítelkyně, která žila ve strachu z neplodnosti: *„Ona jako nebyla nějaká, že by jezdila na ty léčení, procedury, nebo tak něco... Ale ona toho svého manžela moc milovala, opravdu, jednou, se pamatuju, ona se strašně bála, že toho manžela jako zklame, že když... Že mu jako nedá to dítě.“* Paní Dana se vzdala až v 46 letech, ale s odsouzením, které zažívala starší generace nevdaných žen se nesetkávala. Ani tlak ze svého okolí na to, aby se vdala, nevnímala. Vztahy prý měla, jen nebyly manželské: *„Já jsem se vdala pozdě, ale samozřejmě že jsem měla...měla jsem mužský, ale měla jsem na ně smůlu.“* Po Heleně zase manžel chtěl, aby opustila své zaměstnání a plně přijala svoji roli manželky a matky: *„Von mi řek, že nechce abych chodila do práce až se nám naroděj děti. Že chce abych se o ně starala doma. A že se o nás to... postará.“* Paní Alena se zase setkala kvůli své roli manželky s diskriminací na pracovišti: *„Tady v Praze, když jsem nastoupila do toho analytickýho odboru, dostával můj kolega o 500 korun víc, přestože dělal stejnou práci. Tak jsem šla za ředitelem a ten mi řekl: „Alenko, vždyť vy jste vdaná, vy máte manžela, tak co víc chcete.“ Ten kamarád měl taky manželku, ale děti neměli.“*

3.1.4.3. Představa typicky „mužské“ a „ženské“ práce

Přítomnost žen na trhu práce ještě neznamenal, že měly rovný přístup ke všem druhům zaměstnání. Stále panovaly představy o práci vhodnější pro muže a práci vhodnější pro ženu. V období socialismu byly ženám přidělovány profese, které se odlišovaly od těch, které byly tradičně spojovány s mužským zaměstnáním, a často byly považovány za méně prestižní nebo hodnotné (Fodor 2002, 258 in Vodochovský, 36). Paní Alena, jakožto zdravotní sestra, popisovala situaci na pracovišti: *„on asi tím, že jako byl jedinej kluk mezi náma, tak i to ho prozrazovalo, že jako měl tu dívčí práci takovou, taky si tam asi nepřipadal moc dobře, nevím.“* Paní Milena byla sice výjimkou, měla zaměstnání pro ženu „netradiční“,

ale sama to reflektovala, nazývala svou práci „pánskou“ a měla pocit, že kvůli tomu vybočuje: „(...) protože já jsem měla takový pánský zaměstnání. No tak já jsem byla stavební inženýrka a státička ještě k tomu. Ženskejch v tomhle oboru v té době bylo hrozně málo.“ Mužský kolektiv pak měl vliv na její komunikaci sexuality. „O potratech jsme nemluvili. No nebylo to tabu, ale já jsem asi neměla přítelkyně tohodle druhu (...) Jako já tím, že jsem pracovala vlastně mezi samejma mužskejma, protože moje zaměstnání bylo toho druhu, tak jako jsme to neprobírali.“

3.1.5. Tenkrát a dnes

3.1.5.1. Porevoluční vliv západu

Atmosféra po revoluci byla ovlivňována i náhlou informační vlnou ze západu, která byla do té doby blokována. V kombinaci s uvolňováním morálky se 90. léta v České republice otevřela novým médiím kultivujícím sexualitu, zejména pak porno-průmyslu. V důsledku toho produkce a konzumace těchto médií v 90. letech v České republice velmi vzrostla. Ať už mé narátorky takovými konzumentkami byly nebo ne, všechny přísuny tohoto typu médií ze západu zaznamenaly: „*Jo jo jo, to byl strašnej boom, že jo. To si lidi předpláceli.*“ (paní Milena). Paní Pavla dokonce tyto záležitosti po revoluci vyhledávala. Ve výpovědích líčila, jak díky tomuto novému přísunu informací se svým manželem objevili techniky, které jim byly doposud neznámé. „*Bylo tu najednou spoustu literatury, Petr to nakoupil a študoval to*“ (paní Pavla). Šlo výhradně o sexuální techniky. „*Nějaký ty G-body nebo co, tak jsme to nějak našli. Poznávali jsme, protože jsme to za mlada neměli*“ (paní Pavla).

3.1.5.2. Diskuse sexuality a její vývoj

V důsledku zrušení cenzury a rozvoje nových informačních toků se po revoluci dostala do popředí témata, která v minulosti nebyla příliš diskutována. Paní Pavla v návaznosti na svůj první sexuální prožitek, který se setkal s neúspěchem kvůli nedostatečné informovanosti, konstatuje, že dnešní společnost je mnohem znalejší: „*(...) to dneska už by děti věděly*“. Paní Milena taky vnímá veřejnou diskusi o sexualitě jako něco naprosto běžného: „*jako teď už je to jako o chlebu. Teď už prostě ty mladý, jak to tak vidím, tak už je to úplně jiný*“. Paní Dana upozornila na postupnou liberalizaci, prostupující společností v 90. letech: „*Vono to nebylo hned, ale jako teď jako všechno se mohlo, že jo. Hlavně mladí začli, žejo, prostě úžasný. A asi se začalo vlastně i co se týče sexu a co se týče otevřenosti jakékoliv*

a čehokoliv, oblékání.“ Vzorec uzavřené minulosti a otevřené současnosti se objevoval napříč všemi rozhovory.

3.1.5.3. Odhalování těla

V rozhovorech se také velmi často objevoval narativ, který vykresloval uvolněnou morálku dnešní doby skrze osobní prezentaci dívek. Odhalování těla dívek dnešní mladé generace čtyři z pěti mých informátorek považují za nevhodné a nevkusné. „*Jak dneska ty holky nosej ty trička, že jim lezou pupíky, to je... Oni choděj polonahý, ani to není hezký.*“ (Paní Helena). Paní Dana je stejného názoru, nicméně si uvědomuje generační přenos sociálních očekávání a uznává, že by této móda je určována tou kterou dobou: „*já nevím, kdyby mně nebylo tolik, co mi je, a všickni to nosily, tak bych to taky asi nosila*“. Zároveň si je vědoma vlivu sociálních podmínek, ve kterých vyrůstala, na její celoživotní postoj: „*já jsem asi stará škola. Nevím*“.

3.2. Analýza antropologického deníku

3.2.1.1. Pocit viny

Ženy ve výpovědích mnohdy pociťovaly vinu za své názory, protože vnímaly v interakci se mnou, že se naše názory a postoje mohou lišit v důsledku generačních rozdílů. Když jsem se paní Mileny vyptávala na Miroslava Plzáka a chtěla znát podrobnosti, paní Milena odpovídala opatrně protože předpokládala, že můj pohled na něj se bude od jejího lišit. Uchovala představu Plzákovy popularity, která byla za socialismu obrovská. Mohla si ale také spojit jeho otevřenost ohledně sexu a sexuality se současným uvolněnějším přístupem k těmto tématům a proto předpokládat, že já, jakožto člen současné mladé generace, budu s obsahem jeho otevřené debaty automaticky souhlasit. Nejistě reagovala také paní Dana během kritiky oblékání dnešních dívek. Mluvila o mé generaci a byla si vědoma toho, že mé hranice mohou být dál než ty její. Sice o problematice mluvila otevřeně, ale věty prokládala výroky, kterými chtěla vyrovnat svůj disrespekt: „*já vim, že mi do toho nic není*“, „*všechno se může, tak se všechno nosí, proč ne*“ apod.

3.2.1.2. Sexualita = divoký sex

Ještě před zahájením rozhovorů mě všechny mé informátorky upozornily na to, že je možné, že se pro účel mého výzkumu od nich nic nedozvím. Předpokládaly, že mi jde o rozmanité sexuální praktiky a divoký sexuální život, který ony nevedly. Takto reagovalo i

mnoho informátorek, které mi výzkum nakonec odmítly, přestože jsem jim záměry svého výzkumu vysvětlila. Z takovéto představy o sexualitě vyplývá, že ženy pracují a pracovaly na úrovni sexuality s morálkou. Obraz dnešní doby si spojují s uvolněnou morálkou a mě vnímají jako někoho, kdo je tímto obrazem formovaný. Mají tak pocit, že moje představy o sexu a sexualitě jsou uvolněné. A jelikož se s takovým přístupem neztotožňují, bály se, že jejich výpovědi budou strohé a nepoužitelné.

3.3. Interpretace

3.3.1. Aplikace sexuálních scénářů

Mé informátorky vnímají jako normu *heterosexualitu a monogamii*. Na těchto dvou úrovních výpovědí jsou patrné scénáře jak kulturní, tak interpersonální. Vymezením se vůči nenávisti k homosexualitě ženy odhalily kulturní scénář, v rámci kterého je homosexualita považována za deviantní. Na úrovni interpersonální pak homosexualitu přijímaly. V překvapení z mužů, kteří měli zájem o otevřený sexuální vztah, pak vyjádřily představu obecného kulturního scénáře o preferenci sexuální monogamie. Pozitivní postoj informátorek vůči monogamii potvrzuje, že se tento kulturní scénář propsal do scénáře intrapsychického.

V kategorii *regulace reprodukce* se setkáváme pouze s výpověďmi na intrapsychické úrovni. Ženy vyjadřovaly své postoje vůči potratům, které byly veskrze negativní. Otvírá se zde intrapsychický scénář o představě vlastní regulace ženského těla, který vyplývá z jejich nepříjemných vzpomínek.

Veřejná komunikace sexuality za socialismu byla velmi omezená. Informace o sexualitě se k ženám nedostávaly, což vytvářelo *kulturní scénář sexuality jako tabu*. Scénář sexuality, o které se nemluví, se propсал i do scénáře interpersonálního. Absence kulturních scénářů podpořená omezenou mezilidskou komunikací měla vliv na formování sexuálních prožitků a identit. Z výpovědí ale přece vyplývá jeden důkaz, že komunikace vytvářela i scénáře, které se snažily sexuality detabuizovat. Performance a knihy Miroslava Plzáka, jež odrážely dobový postoj sexuologů vůči sexualitě, měly vliv na všechny mé informátorky. Každá z nich měla větší či menší představu o tom, jaké názory zastával a šířil. Díky médiím byl tedy nějaký vlivný kulturní scénář přece přítomen, třebaže měl dvě verze – ztotožnění se s myšlením Miroslava Plzáka a vymezení se vůči jeho myšlení. Jen jedna z narátorek s jeho názory souhlasila. Ale pocit viny, se kterým M. Plzáka kritizovala paní Milena naznačuje

existenci široce sdíleného názoru, že charakter jeho práce je pozitivní a prospěšný. Očekává se, že by jeho tvorba neměla být předmětem kritiky, a obecně by měl být jeho scénář pragmatického, hierarchizovaného patriarchálního manželství akceptován.

Propagace obrazu emancipované ženy byla jistě součástí nových postupů, přicházejících s nastolováním státního socialismu v 50. letech (Lišková, 2023). Z výpovědí o tendencích *mužů podvolit si ženu* je však patrné, že takovou představu se nepodařilo plně interpersonalizovat. Interpersonální scénář tedy utvářela představa diametrálně odlišná od stanoviska propagovaného státním socialismem. Výpovědi o obrazu podvolené ženy odkazovaly jak na 50. léta, tak na pozdější období socialismu v Československu. Výpovědi z druhé kategorie už ale vykreslují *ženy jako manželky a matky* na úrovni kulturního scénáře. Pojem „staré panny“, kterým společnost označovala ženy mimo manželský svazek, nebo ženy bez dětí tento scénář jasně specifikuje. Strach z neplodnosti a zodpovědnost vůči manželovi a rodině v roli matky je pak potvrzením tohoto scénáře na intrapsychické úrovni. Takový scénář je přítomen pouze v 50. letech, 70. léta již takový tlak na vdávání a plození dětí nevyvíjela. Poslední kategorie potvrzuje představu *ženy a muže, jimž je přiděleno příslušné povolání*. Žena jako sestřička a muž jako stavební inženýr jsou součástí kulturního scénáře, který specifikuje typicky ženské a typicky mužské povolání. Kdokoliv nenaplňující tento normativ vyčnívá.

Transformace ekonomického systému a přechod k liberálnímu státu sexualitu kompletně redefinoval. Respondentky vidí velký zlom v míře informovanosti o sexualitě a sexuálních technikách a praktikách. Rozvoj sexuálního průmyslu vytvořil nový kulturní scénář mladého člověka, který „ví o sexualitě všechno“. Jedinec ovšem není jen znalý sexuálních technik, ale sám se sexuálně projevuje, například přílišným odhalováním těla. K takovému scénáři se generace okleštěného vědění o sexualitě staví s odporem. Představa, že sexualita znamená technicky variabilní a otevřený sex se promítla i v atmosféře rozhovoru, ve kterém ženy odpovídaly ve strachu, že nemají dostatek zkušeností proto, aby byly jejich výpovědi plnohodnotné.

Na základě právě popsaného lze určit převažující sexuální scénáře v různých obdobích státního socialismu a neoliberálního kapitalismu. Tyto scénáře, které jsem identifikovala ve výpovědích jsou zároveň scénáři, skrze které ženy svou sexualitu popisují a definují. Ženy, které dospívaly v období začátku socialismu charakterizují normativní scénář sexuality *heteronormativitou a monogamií*. Vývoj sexuálních scénářů lze zaznamenat jak na úrovni komunikace, tak na úrovni genderu. Ženy pracují se scénářem *sexuality jako s tabu* a

připouštějí, že liberalizace státu po revoluci tento scénář diametrálně převrátila. Nové informační toky ze západních zemí, rozvoj technologií a médií vytváří nové scénáře o sexualitě jako takové, ale i o mladé velmi poučené generaci, které svou sexualitu rozvíjí konzumací těchto médií. Ženská otázka je v jejich výpovědích silně formována předrevolučními představami o genderu. Představu typicky mužské a ženské práce si dochovaly dodnes. Neblahé zkušenosti s muži se objevují ve výpovědích jak před zlomovou normalizací, tak po ní až do revoluce. Úzkost spojená se sociálním tlakem na roli ženy jako manželky a matky je však potvrzena pouze ve výpovědích z raného socialismu v Československu. Výpovědi ze všech tří kategorií však vytváří scénáře, které podporují mužský patriarchát a tradiční dělení rolí.

3.3.2. Mocenská síť

Kompatibilita i nekompatibilita kulturních, interpersonálních a intrapsychických scénářů na některých úrovních dokazuje propojenost a nepropojenost různých mocenských vlivů a vztahů. Plnou kompatibilitu můžeme zaznamenat u scénáře *sexualita jako tabu*. O sexualitě se nemluvilo jak na úrovni veřejné, tak ani v osobních vztazích, a dokonce nad ní příliš nepřemýšlely ženy individuálně. Omezená interakce subjektu s autoritou (tedy ženy se svými rodiči) v případě potřeby komunikace sexuality je produktem vyšších mocenských vlivů, které sexualitu tabuizovaly. Takováto podoba doznání poukazuje na vlivy z vnějšku, které jedinci zakazují o sexualitě mluvit, a naopak jeho minimální sdílnost pak formuje všeobecnou sociální atmosféru. Kulturní scénář monogamního sexuálního partnerství se dle výpovědí projevil i na úrovni interpersonální. Vidíme zde zjevný vliv sociálních norem na osobní vnímání sexuality. Takový kulturní scénář byl definován institucí sexuologie, částečně i ideami komunismu a určitě opět onou setrvačností a pozůstatky morálky utvářené institucemi v minulosti. Homosexualita jako deviace a homosexualita jako jinakost je scénář, který se v Československu vyskytoval i po roce 1961, tedy po dekriminlizaci homosexuality. Mocenský aparát tyto normy již explicitně neutvářel, v setrvačnosti se nicméně předsudky a stereotypy spojené s homosexualitou v kulturním scénáři udržely. Raný socialismus z různých motivací nastoloval emancipační opatření (Lišková, 2023). Kulturní scénář, který by měl z těchto opatření vyvstávat se ale na úroveň interpersonální nepropsal. Ve společnosti byl patriarchát stále přítomen a stavěl ženy do méně hodnotné pozice. Opět se v setrvačnosti, ale i v nedotažených pokusech socialismu o ženskou emancipaci nepodařilo překonat neblahý kulturní normativ.

3.3.3. Biopolitika

Nelze opomenout ani vlivy biopolitiky, která stále kontrolovala ženská těla. Tváří tvář biomoci se ženy stavěly během potratových procesů. Takováto explicitní a přímá regulace ženských těl měla velký vliv na postoj žen vůči státu. Je evidentní, že ženy se zásahem státu do ženské reprodukce nesouhlasily. V propagaci antikoncepce viděla populační komise prevenci proti potratům. Tato doporučení se ovšem přes byrokratickou síť k ženám nedostala, a tak se neustále mýjely dva mocenské záměry, a sice zvýšit porodnost, ale vymýtit nechtěná těhotenství.

4. Odpověď na výzkumné otázky

Cílem mé bakalářské práce bylo identifikovat míru a způsob zásahu politického aparátu do vnímání sexuality ženami, jež svou sexualitu začaly rozvíjet v 50. letech 20. století. Analýza výpovědí žen byla v první řadě zaměřena na odhalení způsobu, *jakým ženy komunikují a komunikovaly sex a sexualitu: co za sexualitu považují? Na co během vyprávění odkazují? Čemu se během vyprávění vyhýbají?* Výsledky kódování ukázaly, že narátorky

Narátorky definují sexuální normalitu skrze heterosexuální a sexuální monogamii. Zároveň jsou přesvědčeny o tom, že ženská těla by neměla být ovládána státem. Sexualitu během sexuálního rozvoje ovšem komunikovaly veskrze omezeně. Média s touto tematikou ignorovaly, a své prožitky nesdílely ani se svými blízkými. Jediné médium, které zaznamenaly, byly performance Miroslava Plzáka, který šířil specifická fakta o partnerských vztazích a sexualitě. Výpovědi dále jasně definují problematiku genderového uspořádání a genderových rolí ve společnosti. Ženy byly v období státního socialismu pod vůlí mužů, byly stále viděny jako manželky a matky a panovala jasná představa o tom, jaká zaměstnání by měly vykonávat. Zaměříme-li se na způsob, jak narátorky reflektují porevoluční komunikaci sexuality, zjišťujeme, že otevřenější dialog ovlivňuje i jejich prožívání a komunikování sexuality. Pokud však narátorky hovoří o současné generaci, nebo o mladé generaci 90. let, samy se vůči ní vymezují, co do otevřenosti i komunikace sexuality.

Následovala *identifikace tří úrovní sexuálních scénářů, v rámci kterých ženy svůj příběh rozvíjejí: Jaké úrovně scénářů (kulturní, interpersonální, intrapsychický) jsou nejohlednější? Jaké úrovně sexuální scénáře postrádají? Jak jsou úrovně scénářů propojeny a jak se navzájem ovlivňují?* Kulturní scénáře předepisovaly preferenci sexuální monogamie, což bylo zřetelné v negativních postojích žen vůči otevřeným vztahům. Tázané ženy se zároveň

vymezovaly vůči všeobecnému konsensu, v rámci kterého byla homosexualita považována za sexualitu periferní, či až dokonce deviantní. Osobní negativní postoje narátorek vůči potratům vykazují scénář intrapsychický. Avšak kulturní scénář z výpovědí žen jasný není. Omezená mezilidská komunikace ale i kulturně daná tabuizace, ovlivňovala schopnost identifikace sexuálních prožitků žen. Objevila se nicméně snaha médií sexualitu detabuizovat, prostřednictvím například performancí a knih Miroslava Plzáka, jenž představoval specifické, ve skrze silně patriarchální, normativy. Tradované normy genderových rolí, do nichž se v 50. letech stát pokusil částečně zasáhnout, ve společnosti stále přetrvávaly: *žena, podvolená muži, žena jako manželka a matka, žena nekompetentní k vykonávání „mužské práce“*. Po pádu Železné opony se vnímání sexuality začalo měnit pod vlivem nových sociálních, kulturních a politických podmínek. Liberalizace státního aparátu, mediálního trhu a otevřenější diskuse o tématech sexuality a genderové rovnosti přinesly nové kulturní scénáře a vnímání sexuality. Jedním z důsledků bylo zvýšení informovanosti žen o sexuálních praktikách a technikách. Rozvoj sexuálního průmyslu a snadnější dostupnost informací přispěly k tomu, že měly ženy možnost objevovat a prožívat svou sexualitu jinak, bez omezujících kulturních scénářů. Avšak i přes tyto změny zůstávaly některé normy stále přítomné, a to na interpersonální úrovni. Z pohledu zpovídaných žen se s přibývajícím otevřeností v sexuálních tématech hodnoty žen ustalovaly. Ženy na změny reagovaly s nepochopením, třebaže si připouštěly, že formování postoje a vlastních hodnot může být generační záležitostí.

Bavíme-li se o propojenosti všech tří úrovní sexuálních scénářů, lze v analýze rozpoznat jevy, jež se do všech tří úrovní propisují, stejně tak jako jevy, které se objevují pouze v jedné či ve dvou úrovních. Například vnímání sexuality jako tabu je zjevné na všech úrovních sexuálních scénářů. Téma není diskutováno jak ve veřejném prostoru, tak na úrovni osobních vztahů, což způsobuje nedostatečnou informovanost jedinců, kteří nejsou své sexuální prožitky a identity schopni vysvětlit. Scénář týkající se monogamního sexuálního partnerství je ovlivněn taktéž sociálními normami a vyskytuje se tak na úrovni kulturní a propisuje do úrovně interpersonální. Přetrvávající genderová nerovnost je důsledkem nedostatečných změn v kulturním normativu. Scénář jak kulturní, tak interpersonální se nesl ve znamení hierarchizace pohlaví. Projevy v intrapsychickém scénáři však z výpovědí patrné nejsou.

Zaměříme se nyní na podobu mocenské sítě, kterou sexuální scénáře utvářejí: Jaké podoby moci se v mocenské síti vynořují? Jakou podobu má vliv oficiálního státního aparátu moci?

Z výše popsaného lze identifikovat mocenskou síť a dynamiku moci a sexu definovanou Michelelem Foucaultem (1999), nelze však vyloučit zjednodušenou představu o pouhé

represivní tendenci moci. Například pokud hovoříme o vlivu biopolitiky, zaznamenáme přímou regulaci reprodukce a ženských těl, jež se promítá do vnitřního prožívání žen. Avšak rozmanitost sexuálních diskurzů je rovněž znatelná. Foucault připouští roztroušenost a multiplikaci sexuálních diskurzů, které lze v případě mé analýzy identifikovat v sexuálních scénářích, jež se zde liší jak vertikálně (rovina proměn napříč jednou generací), tak horizontálně (rovina proměn v čase). Například odmítaná homosexualita na úrovni kulturní, ale přijímaná na úrovni interpersonální je důkazem dvou neslučitelných diskurzů, jež byly ve společnosti přítomné. Multiplikace a transformace sexuálních scénářů v různých historických obdobích je patrná z výpovědí žen o generaci rozvíjející sexualitu po Sametové revoluci. Narátorky jsou toho názoru, že tato generace o sexualitě mluví velmi otevřeně. To souvisí i s mírou odhalování těla, jež se s liberalizací státního režimu, dle narátorek, zvyšuje. Multiplikace sexuálních diskurzů napříč časem, a tedy odlišná vnímání sexuality různými generacemi, byla znatelná taktéž v průběhu rozhovorů, kdy měly narátorky jiné představy o tom, co je to sexualita než já. Na tento vývoj nicméně reagují i instituce, po revoluci zejména média a marketing, které se otevírají myšlence otevřenější sexuality a přizpůsobují tomu obsah. Zpětně se pak vlivy těchto institucí projevují v kulturních scénářích a posléze ovlivňují i sexuální prožitky jednotlivců. Potvrzením takového vlivu médií a marketingu je například zkušenost paní Pavly, jež se s manželem v reakci na nový přísun informací a technik začala otevírat novým sexuálním technikám. Dialog institucí a osobního vnímání a prožitku sexuality je důkazem dynamiky moci a slasti. Mocenské instituce reagují na multiplikaci diskurzů a na jejich vývoj a formují nové normy a scénáře, které se posléze promítají do interpersonálních vztahů a vnímání sexuality jednotlivců.

V této propletené síti mocí identifikovat přímý i nepřímý vliv politického aparátu na osobní vnímání vlastní sexuality. Ne vždy je ovšem identifikovatelný kulturní scénář, vycházející přímo z ideologie socialistického státu. Takový případ se týká postoje žen k regulaci potratů. Z výpovědí není jasné, jak se k procesům stavěla široká veřejnost, nicméně je zde patrný mocenský vliv biopolitiky na vnímání sexuality žen a jejich těl. Za předpokladu usměrňování médií státním socialismem je evidentní, že i propagace idejí Miroslava Plzáka byla provozována v kolaboraci s politickým mocenským aparátem. Takto nepřímou působící moc skrze regulaci médií silně ovlivňovala myšlení občanů. V neposlední řadě je pak třeba přenést pozornost na emancipační procesy socialistického státu, které se jeví ve skrze neúspěšnými. Obraz emancipované ženy se nepropsal do žádného ze scénářů. „Žena podvolená muži“, „žena jako manželka“, „žena stvořená jen pro určitý typ práce“ – tyto normativy byly

přítomné ve scénářích kulturních. Jasný postoj žen ovšem z výpovědí patrný není, co je ale z výpovědí patrné, je postoj mužů. Politika státního socialismu byla výhradně mužská záležitost, patriarchát a silné vlivy mužského genderu jsou na místě. Přesto by se dalo spekulovat, jakou mírou na kulturním scénáři participují muži a jakou ženy.

Je také důležité upozornit na nesouhlasné projevy žen, potažmo skutečnost, že vnímání sexuality a prožívání sexuality žen nebylo vždy zcela v souladu s mocenskými idejemi a cíli, stejně jako se společenskými normativy. Některé ženy se vůči normativům zásadně vymezovaly a držely se svých postojů a hodnot. Tak tomu bylo v případě vnímání homosexuality, nesouhlasu s potratovými komisemi, v některých případech nezájem či až odpor k projevům Miroslava Plzáka. Za první ideje nemusely být přijímány ve snaze vymezit se vůči totalitnímu socialistickému státu. Za druhé, a to je velmi důležité, je ve vyprávění žen patrná jistá setrvačnost hodnot, které si buď společnost uchovala z předešlých dob, nebo si je samy ženy vytvořily v rané socializaci a zachovaly během celého života. V rámci určitého hodnotového rámce, který definuje spíše období socialismu, ženy vyprávěly celý svůj příběh. Tato teorie vyvstala díky zvolené metodě výzkumu – biografickým rozhovorům, která umožnila zachytit vývoj či stagnaci hodnotové základny.

Závěr:

Chceme-li identifikovat míru zásahu dobového politického aparátu do vnímání sexuality na osobní úrovni, odpověď najdeme ve Foucaultově síti moci (1999). Vlivy ať přímé, či nepřímé přítomné ve společnosti byly a stále jsou. Ve výzkumu se objevují důkazy o přímé represivní tendenci moci, společnost prostupuje složitá mocenská síť a vytváří dílčí dynamiky, které ovlivňují osobní prožívání jedinců. Tato dynamika je definována dialogem mezi různými úrovněmi sexuálních scénářů, které spolu více, či méně komunikují a více či méně se jejich obsah propisuje do ostatních úrovní. Foucaultův koncept multiplikace diskurzů je potvrzen (1999). Důkazem je analýza sexuálních scénářů, jejich obsah se v některých případech liší jak vertikálně, tak horizontálně. Zejména v časovém vývoji je viditelná dynamika moci a sexuality, která je dána dialogem mezi institucemi a osobním vnímáním sexuality. Mocenské instituce reagují na změny v diskurzích a formují nové normy a scénáře, které se následně promítají do osobních vztahů a vnímání sexuality jednotlivci. Zde je také patrný důležitý aspekt hodnotové setrvačnosti, jež se projevila ve výpovědích žen, které v některých případech reagovaly na multiplikaci diskurzů negativně. Sexualitou prostupuje komplexní síť mocenských vlivů a vztahů, která osobní postoje, prožitky a hodnoty definuje.

Důležitým poznatkem je rozsáhlá dynamika moci a sexuality, jejíž charakter je určován dialogem mezi sexuálními scénáři a jejich úrovněmi. Z mého výzkumu ovšem zároveň vyplývá, že toto vstřebávání vlivů nejrůznějších mocí v raných etapách našeho života může utvářet neměnné hodnoty, které definují naše postoje vůči vlivům budoucím. Výsledky analýzy dat tak vykazují i teorii hodnotové setrvačnosti, odolné vůči působení některých mocenských institucí.

Výzkum se dotýká mnoha témat, jejichž hlubší rozpracování by mohlo být významným příspěvkem ke studiu sexuality a genderu. Například výzkumem vlivů určitých institucí, ať už hovoříme o biopolitice, nebo o vzdělání, zdravotní péči, sociální podpoře, médiích či průmyslu, lze identifikovat konkrétní dialogy moci a sexuality. Sledování dynamiky sexuálních diskurzů, rozmanitosti vnímání sexuality napříč generacemi a skupinami by mohlo být doplněno o výzkum specifických sociálních skupin, například LGBT+ komunity, nebo napříč etniky. V neposlední řadě lze navázat na výzkum emancipačních procesů, jejich charakteru a rozvoje. Výzkum ženské sexuality, dynamiky moci a sexu, regulace ženských práv a pozice ženy ve společnosti je nezbytný pro rozvoj feministických témat. Jedná se o témata, které v současné době právem rezonují a kterým je třeba i nadále věnovat vysokou pozornost, abychom mohli přispět k vytvoření rovnoprávnější a spravedlivější společnosti.

Summary

If we want to identify the extent to which the political apparatus of the time intervened in the perception of sexuality on a personal level, we can find the answer in Foucault's (1999) web of power. Influences whether direct or indirect were and still are present in society. Evidence of the direct repressive tendency of power is emerging in research; a complex web of power permeates society and creates sub-dynamics that affect the personal experiences of individuals. These dynamics are defined by the dialogue between the different levels of sexual scripts, which communicate with each other to a greater or lesser extent and have their content inscribed on other levels. Foucault's concept of the multiplication of discourses is confirmed (1999). Evidence is provided by the analysis of sexual scripts, the content of which in some cases differs both vertically and horizontally. Especially in the temporal development, the dynamics of power and sexuality are visible, which is determined by the dialogue between institutions and personal perceptions of sexuality. Institutions of power react to changes in discourses and shape new norms and scripts, which in turn translate into personal

relationships and individuals' perceptions of sexuality. There is also an important aspect of value inertia evident in the women's narrations, who in some cases reacted negatively to the multiplication of discourses. Sexuality is permeated by a complex web of power influences and relationships that define personal attitudes, experiences and values. An important insight is the extensive dynamics of power and sexuality, the nature of which is determined by the dialogue between sexual scripts and their levels. However, my research also shows that this absorption of the influences of various powers in the early stages of our lives can shape the immutable values that define our attitudes towards future influences. Thus, the results of the data analysis also exhibit a theory of value inertia, resistant to the influence of certain institutions of power.

The research touches on many themes, the deeper elaboration of which could be an important contribution to the study of sexuality and gender. For example, by exploring the influences of particular institutions, whether we are talking about biopolitics or education, health care, social support, media or industry, specific dialogues of power and sexuality can be identified. Tracking the dynamics of sexual discourses, the diversity of perceptions of sexuality across generations and groups could be complemented by research on specific social groups, such as the LGBT+ community, or across ethnicities. Finally, research on emancipatory processes, their nature and development could be built upon. Research on women's sexuality, power and sex dynamics, the regulation of women's rights and women's position in society is essential for the development of feminist themes. These are themes that rightly resonate today and to which we must continue to pay close attention in order to contribute to the creation of a more equal and just society.

Použitá literatura

BAUEROVÁ, Jaroslava. Marxismus-leninismus a ženská otázka. *Sociologický časopis*

[online]. 1976, 12(1) [cit. 2023-08-01].

BEBEL, August, Helena ŠVARCOVÁ, Gustav BAREŠ, Jan BURIAN, Valter FELDSTEIN a Jan STEHLÍK. *Žena a socialismus*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1962.

BERTAUX, Daniel a Martin KOHLI. The Life Story Approach: A Continental View. *Annual review of sociology* [online]. Palo Alto, Calif: Annual Reviews, 1984, 10(1), 215-237 [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.so.10.080184.001243

BERTONE, Chiara a Raffaella FERRERO CAMOLETTO. Beyond the sex machine? Sexual

practices and masculinity in adult men's heterosexual accounts. *Journal of gender studies* [online]. Abingdon: Taylor & Francis Group, 2009, 18(4), 369-386 [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09589230903260035>

BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009.

DOLEŽELOVÁ J., Alexandra; GELNAROVÁ, Jitka; SMIGGELS KAVKOVÁ, Jana a M. FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016.

FAFEJTA, Martin. *Sexuální scénáře v paradigmatické a postparadigmatické společnosti*. Sociální studia [online]. 2014, 11(1), 153-171. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/267392864_Sexualni_scenare_v_paradigmaticke_a_postparadigmaticke_spolecnosti_Sexual_Scripts_in_Paradigmatic_and_Postparadigmatic_Society

FISHER, P. *Creating a Marxist-Leninist Cultural Identity: Women's Memories of the German democratic Republic's Friedensfahrt*. *Culture, sport, society* [online]. Taylor & Francis Group, 2002, 5(1), 39-52 [cit. 2023-07-21]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/233140274_Creating_a_Marxist-Leninist_Cultural_Identity_Women's_Memories_of_the_German_Democratic_Republic's_Friedensfahrt

FOUCAULT, Michel a Čestmír PELIKÁN. *Dějiny sexuality. I, Vůle k věděni*. Praha: Herrmann, 1999.

FOUCAULT, Michel, Michel SENELLART, François EWALD, Alessandro FONTANA a Petr HORÁK. *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK, 2009.

GIDDENS, Anthony a MOŽNÝ, Ivo. *Proměna intimacy: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál, 2012.

Háková, Libuše. Žena ve struktuře socialistické společnosti. In P. Machonin, et al., *Sociální struktura socialistické společnosti (sociologické problémy soudobé československé společnosti)* Praha: Svoboda, 1966, 547-564.

HAVELKOVÁ, Hana, Libora OATES-INDRUCHOVÁ, Barbara HAVELKOVÁ, et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015.

HÁJEK, Martin, Martin HAVLÍK a Jiří NEKVAPIL. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis* [online]. 2012, 48(2) [cit. 2023-08-01].

HÁŠKOVÁ, Hana a KRÍŽKOVÁ, Alena. The Impact of EU Accession on the Promotion of Women and Gender Equality in the Czech Republic. In: ROTH, Silke. *Gender Politics in the Expanding European Union: Mobilization, Inclusion, Exclusion*. Berghahn Books, 2008, 155-173.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016.

LIŠKOVÁ, Kateřina a Jan J. ŠKROB. *Politika touhy: sex a věda v komunistickém Československu*. Brno: Host, 2023.

SIMON, William a John H GAGNON. *Sexual scripts*. Society. New Brunswick, N.J., etc: Transaction, 1984, 22(1), 53-60.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990.

PONOCNA, P. (2018) „Možnosti užití etnografických metod v evaluačním výzkumu: úskalí a návrhy jejich řešení“. *Evaluační teorie a praxe*, 6(2), 1–31.

SCHINDLER, Franz. *Sexuální chování a česká kultura*. Lidé města, 2001, 82-96.

SIMON, William. The Never Ending Conversation: Two interviews. Desire is a fuzzy matrix. In: SIMON, William a John H GAGNON. *Sexual conduct: The social sources of human sexuality*. New York: Routledge, 2005, 2, 297-325.

SOKAČOVÁ, Linda, Michaela APPELTOVÁ, Nina BOSNIČOVÁ a Kristýna CIPROVÁ. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies, 2009.

Sokolová, Věra. Reprezentace gayů a leseb v mainstreamových vizuálních médiích. In Kout Jan, Rumpel Aleš, Strachon Martin (ed.) *Mediální obraz leseb a gayů. Středoevropská konference při festivalu Mezipatra 2006*. Brno: Stud, 2006.

SOKOLOVÁ, Věra. *Queer Encounters with Communist Power: Non-heterosexual Lives and*

the State in Czechoslovakia, 1948-1989. Charles University in Prague, Karolinum Press, 2021.

SVOBODA, Michal. *Biografická metoda v antropologii* [online]. Filozofická fakulta ZČU v Plzni, 2007 [cit. 2023-06-20]. Dostupné z:

<https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/15620/1/Svoboda.pdf>

STRAUSS, Anselm L., Stanislav JEŽEK a Juliet M. CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999.

TEMKINA, Anna a ZDRAVOMYSLOVA, Elena. The sexual scripts and identity of middle-class Russian women. *Sexuality & Culture*. 2015, 19(2), 297-320.

VANĚK, Antonín. *Příznaky krize manželské rodiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

VODOCHODSKÝ, Ivan. Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, 2007, 8(2), 34-42 [cit. 2023-08-01].

WAGNEROVÁ, Alena. *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2017.

Seznam příloh

1. Příloha 1: kódovací kniha (tabulka)
2. Příloha 2: informovaný souhlas
3. Příloha 3: ukázka rozhovoru
4. Příloha 4: Příloha bakalářské práce, SZZ Sociologie
5. Příloha 5: Příloha bakalářské práce, SZZ Metodologie
6. Příloha 6: Příloha bakalářské práce, SZZ Sociální antropologie

Příloha 1: Kódovací kniha

Kategorie	Subkategorie	Výpovědi o společenských očekáváníích	Výpovědi osobního očekáváníí	Výpovědi o vlastních prožitích
Definice sexuální normality	heterosexualita	„Protože kluci, který mají rádi kluky... Nebyla povědomost, nevědělo se. Ani toho tolik nebylo.“ „ono se říkalo, že ve Smetanově divadle v baletu jsou snad všickni gayové“.		„(...) vědělo se o něm, že je jako... Já proti němu nic neměla, no, on jako to byl hrozně milej kluk... Mě tyhle věci nějak jako asi nevadily... Nebo bylo mi to jedno, pokud byl ten člověk slušnej.“ „Takže to byly věci, který jsem zaznamenala a tím to končilo, vůbec jsem nevodsuzovala, neposuzovala jsem. Bylo to zajímavý, hodně zajímavý... No prostě jsem se něco dozvěděla no.“

	Monogamie			„Já, jako jsem byla spíš taková puritánštější, v tom, co se týče tý komunikace. Ale i mně vadilo, prostě jako to střídání. Jako fyzicky mně to nevyhovovalo.“ „Taky jsem měla známost. Jako hezkej chytřej, fajn. Potom přišel na rande a měl takle na prstu světlej proužek a já jsem se
				smála a zeptala jsem se ho, co to má za proužek a on řek: “já jsem byl v Itálii na svatební cestě”. A dokonce si myslel, že jako budeme pokračovat. Že je mu prý se mnou dobře. Samozřejmě jsem byla šokovaná i smutná. Plakala jsem žejo. Ale on říkal: “vždyť můžeme, vždyť je nám spolu dobře”. Lidé jsou různí.“

Regulace reprodukce	Potratové komise	.		„Jednou jsem měla potrat, ale to už jsem měla 2 děti, to bylo někdy v 60. letech. No a šla jsem vlastně před tu komisi. Probíhalo to docela dobře, protože já jsem měla nějaký to potvrzení od gynekologa a já jsem měla dětskou obrnu ve čtyřech letech. A měla jsem dvě děti.“ „(...) s tou nemocí a se dvěma dětma bych už to další dítě nezvládla. No a takže to bylo úplně bez problému. Jako já jsem se toho hrozně bála, ale oni byli velice slušní, musím říct.“ „No vim že byla nešťastná a měla strach, velkej no. (...) Já jsem teda na potratu nebyla, ale ty komise, to bylo šílený a jako proč by měli oni tyhle rozhodnutí jako nějak schvalovat, to jsou soukromý
				věci.“ „No ona si nechala vzít dítě a musela ke komisi proto, aby jí to povolili, když je to ale její věc, to je neuvěřitelný...kecali do všeho, kecali opravdu do všeho“.

	Antikoncepce	„(...) nic nebylo, to jsem v životě neslyšela, že by něco bylo.“		„No tak to jo, to jo. No teda když to řeknu, tak prezervativy moc ne, ale už jsem měla i nějaký ty tabletky, ještě to nebylo jako úplně běžný. A o antikoncepci se začalo mluvit zase až po revoluci.“ „Petr to asi nějak ohlídal, nebo co.“ „Ne to vůbec nevím, to ne, to jen jako ty tabletky nějaký.“
Komunikace sexuality		„Nepamatuju se, že by to bylo veřejný téma“ My jsme to jen prožívali, nemluvalo se o tom.“ „No my jsme nevěděli, jak se to dělá. On utratil peníze za hotel, všechno připravil a pak se to nepovedlo. On nevěděl, že kdyby počkal, že bude moct po druhý, já taky ne, my jsme neměli poněti.“	„Já teda nevím, ale neříkám, že někdo jinej, ale my jsme probírali sex minimálně. (...) Se svými dětmi jsme to nějak jako opravdu neprobírali.“ „Tak s holkama jsme si jako řekly, jestli už jo, nebo ještě ne, ale nic moc víc, no.“ „To byli takový dva světáci z práce a ty byli starší a už prostě měli přehled, tak mu radili, jak se to dělá“.	„To byli takový dva světáci z práce a ty byli starší a už prostě měli přehled, tak mu radili, jak se to dělá“.

Plzák

„Tohle se nás netýkalo, absolutně mě to nezajímalo.“
„No vzpomínám a byl pro mě nechutnej. Protože mně se zdálo, že je to jiný, než je to v životě, nebo já nevím, já bych to tak řekla. Mně byl takovej trochu cizí, jako přišlo mi to, že to trochu dělá kvůli penězům. Jako lidi, se kterýma já jsem se stýkala, si z toho dělali spíše legraci, protože to bylo takový dívčí čtení, nebo já nevím jak bych to řekla.“
„Tak asi se v té době na to vždycky někdo podíval, ale že bych to jako vyhledávala...“
„Uměl různé věci podat zábavnou formou, který byly chytrý a nebylo to jenom poučování, ale bylo to prostě, bylo to moudrý, že jo. No asi ze života, protože žejo, on vždycky říkal “zatloukat, zatloukat, zatloukat”.
„Tak že ženský nemají převychovávat mužský, že jo, samozřejmě a že pokud chce bejt někdo nevěrnej, tak že to má dělat tajně a pokud se mu na to přijde, tak prostě má do posledního dechu zatloukat, protože si akorát to manželství může zničit. Za což většinou

				ta milenka teda nestojí, žejo. Díval se na to naprosto pragmaticky.“

Genderové role	Žena pod vůlí muže		„A, jak bych to řekla slušně... Jako když jí namíchl, tak s ním odmítla mít jakékoliv manželské povinnosti. Takže on jí potom za kamny někde znásilnil.“	„On byl takovej... Strašně žárlil a prostě se mu to nelíbilo, ale já jsem jako nechtěla podvádět to vůbec ne, jako, to mě ani... To byli moji kamarádi z gymnázia... Ale jemu se to nelíbilo, no, pak jsem se s nima nemohla stýkat. (...) on mi pak vyhrožoval, že se se mnou rozejde.“ „Potom měl jít na vojnu, takže samozřejmě byl úplně vyřízenej, že on půjde na vojnu, takže že se musíme zasnoubit, že jo, protože mě chtěl mít jistou.“ „Tenkrát mně jako bylo divný, že takle fundovanej člověk a takle vzdělanej si vezme takovou úplně zřejmě obyčejnou pani, nebo nevím jestli slečnu. Že jsem se nad tím pozastavila. A zřejmě to bude i v tom, že teda chtěl bejt dominantní v tý domácnosti, žejo. A jestli k němu ještě nedej bože vzhlížela, no tak to potom teda měl vystaráno, že když přišel domů, tak už mu možná podávala bačkůrky.“

	Matka a manželka	„Že byla jako vostuda, když byla žena žejo tak zvaně stará pana. Tak jako v tý společnosti. Nemůžu říct, že jí nějak viditelně pohrdali, ale takováhle byla doba, žejo. Se vdá, bude mít děti...“		„Ona jako nebyla nějaká, že by jezdila na ty léčení, procedury, nebo tak něco... Ale ona toho svýho manžela moc milovala, opravdu, jednou, se pamatuju, ona se strašně bála, že toho manžela jako zklame, že když... Že mu jako nedá to dítě.“ „Já jsem se vdala pozdě, ale samozřejmě že jsem měla...měla jsem...měla jsem mužský, ale měla jsem na ně smůlu.“ „Von mi řek, že nechce abych chodila do práce až se nám naroděj děti. Že chce abych se o ně starala doma. A že se o nás to... postará.“ „Tady v Praze, když jsem nastoupila do toho analytickýho odboru, dostával můj kolega o 500 korun víc, přestože dělal stejnou práci. Tak jsem šla za ředitelem a ten mi řekl: „Alenko, vždyť vy jste vdaná, vy máte manžela, tak co víc chcete.“ Ten kamarád měl taky manželku, ale děti neměli.“
	Mužská a ženská práce	„on asi tím, že jako byl jedinej kluk mezi náma, tak i to ho prozrazovalo, že jako měl tu dívčí práci takovou, taky si tam asi nepřipadal moc dobře, nevim.“	„O potratech jsme nemluvili. No nebylo to tabu, ale já jsem asi neměla přítelkyně tohodle druhu (...) Jako já tím, že jsem pracovala vlastně	„(...) protože já jsem měla takový pánský zaměstnání. No tak já jsem byla stavební inženýrka a statička ještě k tomu. Ženskejch v tomhle oboru v tý době bylo

			mezi samejma mužskejma, protože moje zaměstnání bylo toho druhu, tak jako jsme to neprobírali.“	hrozně málo.“
Tenkrát a dnes	Vliv ze západu	„Jo jo jo, to byl strašnej boom, že jo. To si lidi předpláceli.“ „Bylo tu najednou spoustu literatury, Petr to nakoupil a študoval to.“		„Nějaký ty G-body nebo co, tak jsme to nějak našli. Poznávali jsme, protože jsme to za mlada neměli.“
	Sexualita a vývoj	„(...) to dneska už by děti věděly“. „jako teď už je to jako o chlebu. Teď už prostě ty mladý, jak to tak vidím, tak už je to úplně jiný“. „vono to nebylo hned, ale jako teď jako všechno se mohlo, že jo. Hlavně mladí začli, žejo, prostě úžasný. A asi se začalo vlastně i co se týče sexu a co se týče otevřenosti jakékoliv a čehokoliv, oblékání“.		
	Odhalování těla	„já nevím, kdyby mně nebylo tolik, co mi je a všickni to nosily, tak bych to taky asi nosila“.		„Jak dneska ty holky nosej ty trička, že jim lezou pupíky, to je... Oni choděj polonahý, ani to není hezký.“ „já jsem asi stará škola. Nevím“.

Příloha 2: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s poskytnutím výzkumného rozhovoru a jeho následným využitím pro účely bakalářské práce „Rekonstrukce ženské sexuality v České republice mezi lety 1950-2022 na pozadí dobového politického kontextu: biografické rozhovory“

Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byla jsem informována o účelu rozhovoru, kterým je sběr dat pro potřeby výzkumu bakalářské práce Alžběty Šimkové s názvem *Rekonstrukce ženské sexuality v České republice mezi lety 1950-2022 na pozadí dobového politického kontextu: biografické rozhovory*. Cílem výzkumu je identifikovat, jakým způsobem informátorky vyprávějí svůj příběh skrze sexualitu.
- Bylo mi sděleno, jak dlouho bude rozhovor a jaký bude mít průběh. Jsem seznámena s právem odmítnout odpovědět na jakoukoli otázku, případně do 3 dnů odmítnout účast na výzkumu.
- Souhlasím s nahráváním následujícího rozhovoru a jeho následným zpracováním. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude vymazán. Transkripce bude přístupná pouze komisi u obhajoby bakalářské práce, jinak nikomu až na části citovány v textu práce, který bude volně dostupný online.
- Byla jsem obeznámena s tím, jak bude s rozhovory nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovorů, která znemožní identifikaci mé osoby. Nikde nebude uvedeno mé jméno či jiné osobní údaje, na základě kterých bych mohla být identifikována.
- Dávám své svolení k tomu, aby výzkumnice použila rozhovor pro potřeby své bakalářské práce a některé části v ní může citovat, zvuková nahrávka a transkripce rozhovoru však bude po ukončení výzkumu smazána.

Datum:

Podpis respondenta:

Podpis Výzkumníka:

Příloha 3: Ukázka rozhovoru

Paní Dana

Výzkumnice: Dokážete popsat svůj první intimnější vztah s nějakým chlapcem?

Paní Dana: To jsem měla samozřejmě, kterej mě velice chtěl, ale já jsem ho nechtěla. A protože já jsem neuměla ublížit, žejo, tak jsme spolu chodili. Dlouho. Byli jsme pak i zasnoubený. Moje maminka noblesní, která nikdy mi nic neřekla, ale on se choval prostě strašlivě blbě. Já jsem mu třeba jako i z těch svejch korunek, že jo málo, jsem mu koupila fotoaparát a nesměla si na něj šáhnout. Protože jako se o něj bál. Nebo jsme měli fotografie, že jo, který teda on vyfotografoval, dělali jsme album, já jsem to psala vtipný popisky. No a on mi do toho prostě jako mluvil a kritizoval mě, teda před maminkou, že jo. Potom měl jít na vojnu, takže samozřejmě byl úplně vyřízenej, že on půjde na vojnu, takže že se musíme zasnoubit, že jo, protože mě chtěl mít jistou. Tak se se mnou zasnoubil takovým půvabným způsobem, že mamince přines kytičku sněženek a mně přines kytičku sněženek. A koupili jsme si každéj teda za svý peníze prstýnek. No a pokračovalo to několik let a prostě jako já... Já nevím, jak bych to řekla, já zraju. Takže já vám nemůžu vykládat co všechno jsem si nechala líbit, ale pak jsem dozrála. On měl prima brášku, toho jsem milovala. O hodně mladšího. Takže jsem tam vždycky šla na Mikuláše že jo, mladýmu jsem vždycky něco dala. A tudle jsem se prostě nedostavila, takže druhej den hoch jako, žejo, zazvonil a obličejíček celej teda jako rozčílenej. “Jaktože jsi nepřišla?” Jsem říkala: “no protože se s tebou chci rozejít”. Maminka se sešla s mojí sestřenicí, která žejo měla kde koho a řekla jí: “ta se s nim nerozejde”. Sestřenice říkala: “ne, neboj se, rozejde”. No rozešla jsem se s nim, bylo to dramatický samozřejmě asi po 6 letech. Maminka mi řekla: “Danuško, i kdyby jsi byla celej život sama, tohle jsou moje nejkrásnější Vánoce”. Ale nikdy, nikdy mi neřekla slovo, že jo. Ona byla taková... No prostě maminka moje, no. Trochu plachá, trochu noblesní, trochu zakřiknutá, trochu i unavená, protože byla dost nemocná.

Výzkumnice: Mě zajímá, když jste dejme tomu v padesátých letech, třeba jste začala být nějak sexuálně aktivní. Tak jsem se vás chtěla zeptat, jestli jste to s někým sdílela ty svoje sexuální prožitky. S rodiči, jinými rodinnými příslušníky, přáteli? Hledala jste si třeba informace v nějakých jako příručkách nebo v časopisech? Nebo hledala jste nějaké knihy?

Paní Dana: Jako že jo. Moje maminka byla, myslím si, plachá, ale bylo to tou výchovou,

protože měla velmi pruderní sestry, ony teda extra. Ona to měla maminka těžký, ono se to táhne vždycky od dětství. To, co člověk prožije v dětství, to se s nim potom táhne celý život. Mam tu zkušenost dobrou. No a ty maminčiny sestry, dvě byly teda fajn a dvě byly takový strašně pruderní. A tenkrát teda maminka, taky jí nikdo nepoučil. Ona pak bydlela u té rodiny své sestry, že jo, v takový chaloupce chudý. Takže když jí pak někdo něco řek tak ona: „prosimtě mlč, mlč, nemluv o tom vůbec“. Tenkrát to bylo, žejo, taboo. Všichni měli fůru dětí, protože všichni byli věřící samozřejmě, a co bůh si přál, tak to takle dopadlo. Taky protože bylo potřeba, aby děti pomáhaly, žejo. Starší děti hlídaly ty mladší, no. A většinou, co já pamatuju, nebo co jsem vydedukovala, nebo co nějak bylo tenkrát, většinou brzy na jaře ta hospodyně přišla do jinýho stavu, přes léto chodila s outěžkem a na podzim porodila. No aby v létě mohla dělat, že jo. Takle to bylo, jsem jezdila na venkov a měla jsem tam samozřejmě fůru příbuznejch, věděla jsem, se o něčem mluvilo. Takže ani maminka mě jako nepoučila.

Výzkumnice: A vy ve vztahu k vlastním dětem, jak jste se k tomu stavěla?

Paní Dana: Já jsem děti neměla, já jsem děti vydělala. Já jsem si vzala muže, to bylo velice půvabný, my jsme se znali od svejch 19 let. Já jsem dělala celý život ve výzkumáku a potom samozřejmě už... No já to zkrátím, takže. Tenkrát jsme se nějak sestěhovali. My jsme měli ten, prostě v různých místech po Praze, v Dejvicích a na Vinohradech byly různý kanceláře a tenkrát tam postavili v Malešicích hnusnej areál, kterej měl bejt původně, když by byla válka, vojenskou nemocnicí jo, takže odporné. No a ještě v Malešicích, že jo? V sídlišti, kde tenkrát jako nebyly cesty, že jo, chodilo se jako víceméně bahnem na stanici autobusu a tramvaje. No a my jsme se tenkrát sestěhovali a já jsem tenkrát tam táhla nějakou škatuli na vrátnici. Pak jsem si teda po mnoha letech dozvěděla, že on mě tam viděl, taky tahal nějakou škatuli a říkal: “to je hezká holka”. Tím to skončilo. Načež se ve výzkumáku oženil. Vzal si tam z jiný budovy paní kolegyni, oženil se s ní, měl dvě nejkrásnější děti z ústavů, prostě blondáci s tmavejma očima, nádhernejma. No a pamatuju si, že jednu tu dcerku těďka, která sem jezdí a je jí 54 let, tak šla Petruška s malou taštičkou, červený šatičky a po schodech tak je to usilovala. A já jsem říkala: “můžu ti pomoci?”, “ne já půjdu sama”. No, takže prostě on pracoval a staral se samozřejmě velice a byl perfektní. A vybudoval chalupu, aby měly děti, kam jezdit. A předělal byt a pak ho prodal a pak koupil vilku. A prostě úžasnej člověk. No a paní jako... No paní prostě jako zlobila hodně, takže.... No vydržel to deset let a pak prostě řekl, že končí a bylo to dramatický docela. No tenkrát se to tak svezlo, že... Já jsem zase měla čtyři roky známost, známost s námořním důstojníkem a ty jo, bylo fajn všecko, no tak věčně byl někde a potom se zase nějak objevil, že jo... No a. Prostě potom se mi stalo nějak dvakrát,

že jako přišel a měl jako nakoupeno, jaksi. On měl samozřejmě v jinech kruzích jiný známosti a tak. A vypadalo to, že se tak jako obává, on byl rozvedenej samozřejmě. Takže, no nic zkrátka, zkrátka to nedopadlo. Protože on přišel a byl velice opilej a pro mě když někdo velice opilej tak konec. A shodou okolností, to jsou takový prostě... ten můj muž nastávající byl v jinym areálu, v jiný budově. Potom teda nás zase sestěhovali takže byl jako v mém odboru, ale. Já jsem měla svůj život a byla jsem zamilovaná nutně, teda samozřejmě, protože já jsem vždycky měla ráda chytrý lidi. No a nějak se to tak prostě sešlo, že já jsem se rozešla a on nějak, on dělal vedlejšáky. Protože já jsem pětadvacet let myla schody po práci. A když jsem bydlela v Michli, tak tam jsem měla 5 činžáků včetně sněhu a bez výtahu, takže jsem se dost nadřela, no, protože jsem si chtěla, že jo, našetřit pak taky na byt. No a on samozřejmě pečoval o svou rodinu velice a on byl výbornej konstruktér a měl tenkrát s jednou firmou prostě měli jako smlouvu, že pro ně dělal, měl jako pevnou taxu každěj měsíc. A potřeboval psát nějaký rozpočty. A protože věděl, že já píšu, tak přišel za mnou, jestli bych mu něco napsala, že mi za to něco taky zaplatí jako mě ostatní platili. No a pak nějak... Víte v kolika jsem se vdávala poprvé? V šestačtyřiceti..My jsme byli stejně starý, on byl rozvedený. Já jsem to brala tak jako. Zнала jsem ho, že je to bezvadnej člověk. Říkala jsem si, no. Bude to takový hezký přátelský a uvidíme, co se z toho vyvine, no vyvinula se z toho prostě... Měl mě strašně...prostě...hrozně rád, no a děti samozřejmě, ale je to anonymní jo, protože samozřejmě, že tam děti prostě. On když se rozváděl, tak ji tam prostě všechno nejsou, že jo čili barák zahradu, veškerý zařízení kompletně ještě mu ukradla nějaký peníze, kterými vyšetření. No, takže vila měla celých 480000 tenkrát a ona chtěla dát 19 a starýho žigula, kterýho teda on si pořídil za ty vedlejšáky. No, takže potom teda dala mu 30000 a nesměl tam vkročit a nesměl ani na chodník přijet s autem. Takže když přijel autem na chodník, na její chodník, normálně v ulici, tak vzala kýbl shnilých jablek a polila mu to auto těma jablkama. Hysterka no. Takže tam nesměl vkročit. A potom nějak asi po půl roce. Nějak ještě přšelo, taky bylo blbý. Já jsem říkala, hele, víš co vem prostě děti sem, nebudete chodit někde po ulici, no, takže tam jako že jo, tak tam s ním byli. No já to zkrátím prostě prvně jsme jim dali teda dárky k ježíšku. A protože manžel už tenkrát. Co ještě ne, to ještě nepodnikal. To ne, ne ne kdepak... No, ale prostě jsem vždycky dali jako spousty dárků a oni si to rozbalili a zase si to zabalili, protože matka nesměla vidět zajedno, že byli u nás a za druhý, že teda dostali dárky. A druhéj rok řekli, my si nic zabalovat nebudem, prostě ne, my si to vezmeme domů. No a já jsem. Jako od začátku, prostě jsem... byla jsem si vědoma toho, že mám muže, který má děti a nebudu dělat takový jako že... Já to zase zkrátím, jak říkám, otevřela jsem jim domov, srdce a peněženku.

Výzkumnice: A s přáteli jste o sexu nebo sexualitě mluvila?

Paní Dana: Mezi holkama tenkrát, že jo. No to bylo takový ještě jako já: “já už jsem to dostala”. Takže bylo to takový... Takže Miluška a Jája, jako ty už jo, my takový ty blbouni, my ještě ne. Kolik mi bylo, že jo. No tak že těch 14, 15. Miluška byla taková krev a mlíko, že jo. Jo a to ještě vim, že tam nějaká zase pronesla, že jako už že jo, ale ono to vlastně nebylo. Vona se jako chtěla vyrovnat, takže malér. Tak jsme tam zase spolu holky nemluvily. No prostě úžasný to bylo no. Jinak jako poučený my jsme nebyli. No a já jsem říkala, že, nějak ani vlastně ve školství nebyla žádná sexuální výchova nebo nic. To vůbec nebylo, takže i mezi těma holkama jako nic, jo, protože dneska já když vidím dívčiny, prostě dneska ty holky, ty kluci né, ty holky... No tak to my jsme taky byli jako zamilovaný, ale jako když jsme hráli vybíjenou, tak jako tenhle ten hezkej, vysoký, žejo. Tak jsme říkali, Milka s ním chodí...hráli volejbal nebo vybíjenou na zahradním, prostě to vůbec tam nebylo. Takže dneska je to úplně jiný. Něco se člověk dozvěděl vod holek, že jo, samozřejmě.

Výzkumnice: A jaký máte pocit, že je to dneska, že se jako ty holky naparují a úplně jiným způsobem svádějí?

Paní Dana: Že ty holky svádějí, že jsou strašně brzy vyspělý.

Výzkumnice: Jo, jo.

Paní Dana: Že jsou vyspělý a že prostě voni se nenaparují. Vono to v nich je, protože ty hormony v nich pracují, že jo samozřejmě. A je ta společnost velice otevřená, že jo. To tenkrát vůbec jako nebylo. To byly jako tři dvojice ve třídě. Jo samozřejmě, vůbec spolu nikam nechodili. Nebo já vím, že se mně líbil kluk, pokaždý nějaký jinej, že jo. Nějaký čas se mně líbil tenhle potom zase támhle ten, takle to se mnou cloumalo, ale nic jsem neudělala, nikdy žejo. Já vím, že jakýsi Karel tam žil, takovej hezkej kluk, že jsem šla ze školy a von mě, když měl krajíc chleba, jakože říkal: hele, chceš si ukousnout? No jo, to byla naivita, strašlivá, nevyšpělost. A maminka měla lékařskou knihu, takovou silnou. Kde bylo všechno.

Výzkumnice: A tam byla teda spíš jako popsaná biologická funkce těla?

Paní Dana: No bylo to o těle, o nemocech a tak. No a samozřejmě že jo. Safra, ani nevím, teď si nepamatuju..jako jak teda muž se ženou jaksi tohle tam nebylo. Ale teda bylo tam vlastně jak žena otěhotní, jak to probíhá, žejo, a tak dále, spíš zdravotně.

Výzkumnice: Takže vybavujete si třeba jaká informace tam pro vás byla důležitá? Něco, co vám přišlo jako zajímavý?

Paní Dana: Jestli vůbec tak třeba těhotenství ženy nebo tak. Todleto jo, ale. Tak nějak spíš jako to těhotenství, že o sexu...jako myslím, to tam vůbec nebylo.

Výzkumnice: A kolik vám bylo, když jste listovala touhle knížkou?

Paní Dana: No nevím, taky nějakých těch 15. Na střední škole. No. Tenkrát se nic nevědělo. Ve škole to vůbec, absolutně ne. Jak jsem říkala, že jo, tak já jsem hodně jezdila na venkov. Vůbec to tam jako nebylo. Vím, že moje maminka, no to musela bejt vůbec katastrofa, žejo. Protože žila neprovdaná u sestry, která už měla dítě, nebo dvě, protože maminka byla nejmladší a tamta byla zas její nejstarší. Takže prostě jako o tom nemluvit! Maminka taky mi nevyprávěla to je takový to, jak říkám, když je člověk mladej, tak se neptá. Když pak ty rodiče nemá, tak už není koho. Ve všem, co se mi mihlo, že se potom jako ptala, že ty sestry, protože taky začala menstruovat. A sestra: nemluv o tom, to vůbec nechci slyšet! Jak jsem říkala, že když vlastně ty manželství většinou tak.... Teď já taky nevím, jsem byla holka, která tam jezdila na prázdniny... Ale že to tam jako nebylo úplně mezi nima dobrý. Ale nějak jako na venek... Tenkrát se city neprojevovaly. Nebo já vím, že byla velká dřina, nebyla ani síla, ani čas, ani nálada, protože co já pamatuju, že na tom venkově. Že třeba ten muž můj sestřenice tak ten ráno vstával ve dvě hodiny, šel posekat trávu, šel do práce, dělal na jatkách. Takže někdy v půl pátý šel na autobus. Tam už tenkrát žádná technika nebyla. Na jatkách všicko tahali na zádech, vomrzlý ruce z lednice a tak. No a my jsme mezitím sušili seno, když přijel z práce. No a teď naši měli třeba pole poměrně daleko od chalupy, tak se jelo pro dobytek, jelo se kus, pak jsme to naložili na žebříňák a jeli jsme. V půl desátý jsme se třeba vrátili.

Výzkumnice: Takže tam na to vůbec nebyl jako prostor.

Paní Dana: Já si myslím, no, měly děti samozřejmě dvě, žejo a měli se rádi a bylo to hezký manželství. A přestože on byl řezník, tak nikdy by neuhodil děti, nikdy by nevykřik, to vůbec jako nebylo. Ani musím říct, že se nemluvalo sprostě, tak jako se mluví mezi lidma. Přitom tam byl hnůj, dobytek. Lidi sedřený. Vůbec si nepamatuju, že by byly padly nějaký takový slova. Tam, kam já jsem jezdila, zrovna tam to bylo takový manželství klidný a hezký. Ťuťuťu ňuňuňu říkám strašně práce. A ten muž teda byl introvert, byl zamlklej, taky byl unavenej, prostě, musel bejt strašně unavenej. Protože vlastně byla chalupa, byl dobytek, bylo zemědělství celý žejo a von ještě jezdil do práce. Ale to on byl hodnej, že jo. A vůbec děti třeba neuhodil. U nás to vlastně bylo takový, že když už jako když ty děti už hodně zlobí, že už jako sestřenice, že je plácne, že jo. Ale on říkal: „ale mámo nech je“. A ona říkala: „to seš

řezník?! To seš řezník?! Ty je ani neplácneš?!“ Děti se tam jako nebyly, ne vůbec. Tak moje maminka byla taková jako, byla hodná. Byla. Byla. Byla to fajn ženská, moudrá, hodná, ale nešťastná, že jo byla a nemocná. Její bratr měl podobnou povahu. Ty byli asi osm kilometrů od tý vesnice. Taky měli hospodářství. Měli tři děti. Taky jsem nepamatovala, nikdy sprostý slovo. Nikdy ne. Přisáhám, že ne. Neslyšela jsem. Nevěděla jsem.

Výzkumnice: No a myslíte, že to bylo tou vesnicí spíš, anebo tou dobou obecně? Tak asi jste prožila i nějaký čas ve městě.

Paní Dana: Vesnicí? Já to nedokážu posoudit. Dneska je jiná doba, dneska se na můj vkus mluví hrozně sprostě, jako i na divadle dokonce. Ted' mi přišel email od kamarádky, mam kamarádku, neter' od mojí velký přítelkyně, se kterou si jako občas posíláme maily. A ta mi posílala, že byla Brně v Mahenově divadle, kde uvedli Sen noci svatojánské. Prostě nic hroznýho. Snad se tam ani nemluvalo slušně a kamarádka byla v Ungeltu a říkala prostě sprostý, sprostý, sprostý, že jsme chtěli odejít. Já tohle nechápu, to je jako moderní, nebo že se máme přiblížit k životu. Takže prostě tohle, tohle já si jako nemyslím a ty manželství.. Víte, že se tenkrát ani nějak... jó vědělo se, jako vědělo se, ale nepěstovaly se nějaký drby velký. Všude byl houf dětí, lidi šly na pole, pak se vrátili, měli práce, celý dny. A víte, ono to bylo taky tak, že se všude lidi nějak brali, že to bylo domluvený, že to nebylo, že to nebylo z lásky. Moje sestřenice, a prostě já si to vůbec neumím představit. Tak ty snad spolu vůbec nechodili, nebo jestli to bylo domluvený. Že byla jako vostuda, když byla žena žejo tak zvaně stará pana. Tak jako v tý společnosti. Nemůžu říct, že jí nějak viditelně pohrdali, ale takováhle byla doba, žejo. Se vdá, bude mít děti. Takže vona si vzala člověka, já nevím, já si to neumím...on měl prostě obrovskou kýlu, takže kdyby byli bývali spolu chodili. Ale sex před svatbou, to neexistovalo. Jako mně se nikdo nesvěřoval, rozumíte. Ale jako to by musela vědět, že má obrovskou kýlu, že nemůže mít děti. Takže nic spolu neměli předtim. A ještě maminčina sestra, snad to byla ona, asi jo, tak jí se někdo jako líbil, nebo že nějak jakoby s někým chodila. A snad jako byl na zkušený, tenkrát se chodilo na zkušenou, do Vídně. A on jako šel na zkušenou a učil se ševcovinu a udělal jí boty. Si prostě přinesla domů boty a dědeček prohlásil, že je musí okamžitě vrátit, takže je prostě musela vrátit.

Výzkumnice: Z jakého důvodu?

Paní Dana: Jako takhle, když vezmu rodinu mojí maminky, tak jí umřela maminka, když jí bylo devět let. Tři roky jenom ležela, protože jí porodní bába zvorala porod. Nebyly transfuze takže ona už zeslábla, že ležela ještě při dalším dítěti, že nějaký děti jí umřely, prostě takle.

No a zůstal ten tatínek s těma dětma sám, To znamená, že jo, vlastně tři synové a čtyři dcery. Takže jako já jsem neznala prarodiče, žádný jsem nezažila, takže vím jenom z vyprávění. Maminka ho hrozně ctěla a měla ho ráda a celou rodinu měla strašně ráda, to prostě... Všechny je milovala žejo, ale tatínek si to musel nějak držet pevnou rukou, tenkrát byla taková doba, že jo. To by byla teď strašně zavázaná, kdyby si toho mládence vzala ty boty žejo, to by byla zavázaná jako..

Výzkumnice: A jako jakým způsobem?

Paní Dana: Jako společensky nebo já nevím no prostě je musela vrátit nemohla si je vzít. Jako kdyby jí dal prstýnek z poutě za pár šupů, jako: Aničko líbíš se mi tady máš, nebo perníkový srdce. Ale boty, on vyrobil boty, že jo, to byl jako velkej dar. To jako jsi nemohla přijmout žejo? A taky si ho potom nevzala, že jo samozřejmě. Nebo já vůbec nevím, jestli si spolu jako nějak chodili. No chodilo se... Asi tak, že šli někam k lesu. No příběh tohodle řezníka a týhle mý sestřenice, ona byla veselá a říkala, že tam bejvalo veselo, že jo. I když byli sedřený, jako taky měli dost smůlu na fůru věcí, ale byla prostě taková...se tak smávala. A František něco dělal na těch jatkách, byl sedřenej žejo. V neděli odpoledne šli na rande, tak šli někam, kdy už tam je hezká krajina, tak tam šli k lesu, šli se projít k lesu. No a on usnul žejo, protože byl strašně sedřenej. No a když to tak vyprávěla, si pamatuju, že se smála, říkala, ptáci zpívali, květy voněly, motýli lítali, von spal. A když jsme potom stáli po kolena ve sněhu za vraty tam u sousedů, tak mi říkal: “ježiš já já tě mám rád, já bych si tě chtěl vzít”. Tak se smála tomu, protože říkala: “byl na to prostor, byla idyla, my jsme byli na rande a von mi tam usnul”. To byly takovýhle veselé příběhy, tak se smála. No a nebo jak mu říkala: “ty seš řezník, řezník a ani jim nenaplácáš”. No a když když měli chlapečka a holku a ten chlapeček byl strašně nemocnej, když byl malinkej, když byl nemluvnátko. Jak se tomu říkalo, psotník. Takový křeče mělo, to děťátko, strašný, křičel bolestí, plakal. A tenhleten chudák chodil plakat, stál u vrátek a plakal, aby ho nikdo neviděl. Nemohli mu pomoci, vypadalo to, že ten chlapeček umře to jako...No tak já vám mluvím o nějaký idylce a zamilovanosti, žejo. Takhle to bylo. A vím, nebylo to asi jako v Maryše, domluvený sňatky... Ale vím, to vyprávěla maminka, to je půvabný příběh, protože to byl nějaký její vzdálený bratranec, nevím, to je minulost, a prostě domluvili sňatek, že jo. A holka prostě řekla nakonec: “Já si ho vemu, ale nevemu si svatební šaty, půjdu v obyčejnejch”. Postavila si hlavu a řekla ne. Jako nejdřív na ní naléhali, ale potom řekla ne, já půjdu ve starých šatech. Tak tatínek, kterej byl taky palice, vzal sekeru, chytnul šaty svatební a rozsekal je na špalku na nudličky. A závěr je takovej. Že to byl docela hodný člověk. Byl hezkej, byl vysokej. Já

pamatuju jednou, že snad u nás... Celej život mu vykala, celej život mu vykala.

Výzkumnice: A tatínkovi nebo svému manželovi?

Paní Dana: Manželovi. tatínek nevim, jak ten. No asi se to nějak srovnalo, prostě svatba byla, byla ve starých šatech. A to po vesnici samozřejmě úžasný, že jo.

Výzkumnice: A on jí taky vykal?

Paní Dana: On jí tykal a ona mu vykala. A měli tři syny a bylo to hezký manželství. Já pamatuju úplně matně že nějak, že byli na návštěvě a že se smáli a ona mu říkala: “ale děte”. Byli příjemný, všechno, ale prostě byla tvrdohlavá, nepovolila a řekla: “já půjdu ve starejch šatech”. Ale to nebylo, že by třebas byla měla někoho jinýho, mám dojem, ale prostě byla to hlavička. Nechtěla slyšet, že by jí někdo... Ale nevim, nevim jestli někoho měla, to nevim, ale každopádně řekla, že půjde ve starejch šatech a že si prostě svatební neveme a neveme a neveme. Tak tatínek vzteklej večer před svatbou jí rozsekal svatební šaty na nudličky na špalku. No takže takhle mluvím, tak to byl domluvený sňatek. A ta moje teta, která měla toho člověka s tou ohromnou kýlou a byla nešťastná, protože tchýně byla hrozně zlá a tchýně, která měla bejt na vejminku, tak samozřejmě bydlela se synem a tadleta nebohá moje teta, moc hodná, byla tam v takový světničce. A byla věřící. Ještě k nám chodili sousedi, protože u nás byla jediná, a dlouho, televize a vím, že tam dávali Janu Eyrovou. Takže ještě zase soused, tedy kamarád nebo spolužák tý mojí sestřenice, tak to bylo zase kouzelný, protože von dělal u prasátek tam kousek dál vepřín, takže tím byl cejtít. A tak jsme si sedli a dívali jsme se tenkrát na seriál a tetička žejo jako do toho prostě vobčas, protože špatně slyšela a byla taková roztomile zlobivá. Tak najednou jako: “odpusť jim kristepane, no, já se za vás modlim, já se za vás modlim”. Ale tahleta tetička byla věřící a určitě jí to v životě muselo pomáhat, protože život měla strašně těžkej, strašně těžkej. Potom byla v domově důchodců a tam jsme párkrát s mužem byli, já jsem plakala celou cestu až domů. Nesměla mít svatej obrázek v tom domě, nesměla mít svatej obrázek. Nesměla mít fotografii. Že jo, ona byla taková hrozně hodná, chudičká byla, sedřená, chodila dělat k sedlákům, votročit, žejo, aby si vydělala nějakou korunu. Měla minimální důchod, a ještě nám všem... Já vim, že mojí mamince dávala peníze, aby nám koupila do vejbavy cíchy. A všem těm neterím a synovcům. Strašně byla hodná a věřící. Ale nebyla taková ortodoxní, prostě věřila v boha, ona byla bezvadnej člověk, a muselo jí to strašně pomáhat. A potom když umřela, byla v Bechyni, tak jako plakala, že chce bejt pochovaná ve svojí rodný vesnici. Protože já tam mam tatínka, tak jsem jí tam prostě koupila hrobeček. A byla hodná a ta víra v boha jí pomáhala a myslím, že vůbec lidem

pomáhala, ta víra v boha. A i se jako trošičku víc bála, protože dneska je jiná doba.

Výzkumnice: A myslíte si, že ta víra právě měla vliv i na morálku lidí?

Paní Dana: No i se trošičku toho Boha báli, jako. Protože věřili, že se nedostanou do nebe, nebo že je bůh nepřijme, že prostě nějaký věci se nemají. To víme dobře. Dokonce si říkám, že se z něčím rodíme, že je to v nás.

Výzkumnice: A co konkrétně? Něco, co nás přesahuje?

Paní Dana: Já to neumím vyjádřit. Jako rodiče vychovávají od malička dítě, ale... jak bych to řekla. Něco, že člověk prostě... Je v něm, co se nemá, co není dobré. Rodiče vychovávají, žejo. Tohle nedělej, tohle nedělej, pozdrav, papej. To jsem četla kolik denně je rozkazů, ale prostě tak je to rozkaz. Ty můžou bejt laskavý. To dítě malý prostě tyhle rozkazy absolvuje, to budete vědět líp než já. Že jsou toho strašlivý spousty. Ale že je něco v nás. Že něco o nás ví, co máme a nemáme. Že máme bejt dobrý a že nějaký věci se nemají dělat. Nevím.

Výzkumnice: A dokázala byste říct něco, co vy teda myslíte, že by se nemělo dělat, z hlediska mezilidských vztahů?

Paní Dana: Ve vztahu k lidem taky no že prostě nějaký věci člověk ví, že je to v něm, a přesto je třeba dělá, protože je to slaboch, protože je mu to jen jedno, protože je lhostejnej. Já nevím, že nějaký věci nedělají lidi dobře, přitom musí vědět, že to dělat nemaj, ale jde o peníze, kariéru... Nevím, neumím to vyjádřit. Ale, že prostě něco v nás je, s čím se rodíme.

Výzkumnice: Jako nějaký vrozený morální zásady?

Paní Dana: Asi. Je to můj názor, možná podivnej.

Výzkumnice: Já jsem se vás chtěla zeptat, jestli teda když jste teda mluvila o tom, že obecně ty drby moc jako nebyly, že se o tom nemluvílo, o nějakých jako intimních záležitostech. Vnímala jste to, jako že vás to omezuje? Nebo, měla jste pocit, že byste si třeba potřebovala o tom promluvit nebo to sdílet s někým?

Paní Dana: Ne. Já myslím, že ne.

Výzkumnice: Nic vás netrápilo? Netrápilo vás, že třeba nevíte, jak určitý věci fungují? Ani během puberty?

Paní Dana: Já jsem to asi moc neprožívala, protože jsem neměla porovnání s nikým, komu je to úplně jasný. My jsme prostě všichni byli malý trdla, který něco někde z doslechu.

Výzkumnice: A pak později co se týče praktických věcí jako například antikoncepce? Například nitroděložní tělíčko DANA? Říká vám to něco?

Paní Dana: „To tenkrát, nemyslím si, jako, nic nebylo, to jsem v životě neslyšela, že by něco bylo.“

Výzkumnice: Ale i později. Co se týče teda konkrétně nějakých jako sexuálních, prostě prožitků, tak to jste třeba neměla tendenci to nějak víc rozvíjet nebo s někým sdílet. Nebo vlastně přemýšlet nad tím, co je normální, co není normální atd?

Paní Dana: Ne. To jsem neměla tenhle pocit, vůbec ne.

Výzkumnice: A když jste ještě mluvila o tom, jak se nazývaly slečny, co ještě nebyly vlastně vdány, jako starý panny, tak vlastně, vy jste se taky vdala pozdě na tehdejší dobu. Tak setkala jste se i vy s tímhle oslovením?

Paní Dana: Já jsem se vdala pozdě, ale samozřejmě že jsem měla...měla jsem...měla jsem mužský, ale měla jsem na ně smůlu.

Výzkumnice: Ale nebyla jste takhle nazývána, přestože jste vlastně byla svobodná relativně dlouho na tehdejší poměry?

Paní Dana: Ne vůbec. Já jsem měla šest let známost. Pak jsem toho hochu poslala do háje, což jsem měla udělat dřív. Potom jsem zase měla dlouholetou známost, zase to nebylo ono. Nikdy jsem o tom takle nepřemýšlela, ale teď když jsem starší, tak někdy jsem si říkala, že... Za jedno, jsem měla mojí maminku, kterou jsem milovala, velice. Za druhý, nechci se o tom šířit, ale, jako manželství mejch rodičů a moje dětství... To by bylo vopravdu na román. Takže já jsem tý maminky litovala a byla jsem na ní hrozně jako vázaná. A umřela mi, když mně bylo 29 let, takže mě to jako nijak... Já nemůžu říct, jako kdyby přišel někdo, kdo by mě total zaujal, ale asi jsem byla náročná. Asi jsem byla I náročná. A já hrozně vydržím, víte? Já jsem hrozně nebezpečnej člověk v tomhle. A bylo to vlastně tím, že jsem neměla sebevědomí. Kamarádka mi přebrala vesele hochu, protože prostě, I jsem byla stydlivá. Možná že ona si s nim něco začala žejo, což si myslím, že by byl bejval o mě I jako zájem, ale na to já jsem byla, prostě jsem se styděla. Bylo to brzy na mě abych něco řekla. Ale já jsem vždycky chtěla chytrý lidi, vzdělaný lidi. Takže jako to nevyšlo. Většinou jsem končila já. Ale kdybych se chtěla vdávat, tak bych váhala nad tím, že nechci nechat maminku samotnou. Z lásky, soucitu, čehokoliv. Ale to se mi nepříhodilo. Taky jsem měla známost. Jako hezkej chytřej, fajn. Potom přišel na rande a měl takle na prstu světlej proužek a já jsem se smála a zeptala jsem se

ho, co to má za proužek a on řek: “já jsem byl v Itálii na svatební cestě”. A dokonce si myslel, že jako budeme pokračovat.

Výzkumnice: A myslíte, že to myslel jako čistě, přátelsky? Anebo že v tom hledal něco víc?

Paní Dana: Že je mu prý se mnou dobře. Samozřejmě jsem byla šokovaná i smutná. Plakala jsem žejo. Ale on říkal: “vždyť můžeme, vždyť je nám spolu dobře”. Lidé jsou různí.

Výzkumnice: Tak když se přesuneme k šedesátým létům, který byly takový trochu revoluční, jak na ně vzpomínáte? Máte pocit, že sem přišla třeba ze Západu nějaká větší otevřenost, co se týče mluvení o sexu a sexualitě? Nějaký zobrazování třeba nahoty větší nebo nějaký jako i filmy, jestli vás napadá s touhle tematikou? Na nic si nevzpomínáte?

Paní Dana: Ve čtyřicetiletí, to jsem ještě zpívala. To jsem se i učila zpívat. Zase takový ty nápady jsem měla. Třeba jsme si nacvičovaly moravský dvojzpěvy a takle. Ale, že bych si všimla nějaký otevřenosti v kultuře, to se nepamatuju.

Výzkumnice: Vzpomínáte si třeba na film Sedmikrásky?

Paní Dana: No viděla jsem to. No tam to trošku je, tak jsem to přijala, ale nijak mě to nepohoršovalo. Já jsem byla akorát nevědomá, ale nebyla jsem pruderní. A určitý věci... Tak ten jeden kluk by bejval rád se mnou něco měl, ale tak mně bylo šestnáct. Takže, asi by to bejvalo pokračovalo, samozřejmě zdánlivě k těmto koncům. Ale mezitím mi ho teda přebrala ta kamarádka, takže... Asi by se mi to s nim bylo líbilo, protože byl hezkej, líbil se mi. Byla jsem zamilovaná samozřejmě, ale blbě dobrosrdečná, takže samozřejmě kamarádka... Takže si myslím, že kamarádka ho vysvobodila, z těchto tužeb, sexuálních. Na mě nedošlo, ona mi ho přebrala. Takže já bych byla bejvala s nim chodila, žejo, chodila s nim na rande, a tak dále, a do biografu a na vycházky a ono by to nějak pokračovalo, až by to samozřejmě skončilo, to vždycky skončí, dřív nebo později. Ale jinak mě to nepohoršilo, mě nepohoršují, nepohoršovaly nikdy věci. Nemůžu říct. Nějaký nechutnosti jako pohoršují. No prostě si říkám, že to je blbý, se na to nekoukám nebo si to nečtu. Nebo prostě jako si říkám, ať si každej dělá co chce. Ale myslím si, že v šedesátých letech, to mi bylo těch čtyřicet...jako... Pokud něco někde málo bylo, tak mě to nepohoršovalo, vůbec ne. Pokud to bylo nějaký hezký, zajímavý, tak jsem se jako... Prostě jsem se na to koukla, bylo to hezký, bylo to fajn, ale nějak mě tohle nebralo, vůbec.

Výzkumnice: A cítila jste třeba nějaký pohoršení, když jsme u toho pohoršení, obecně u někoho jiného, u svých přátel, svých rodičů? Tenkrát něco konkrétně, co by je právě z

hlediska sexuality pohoršilo nebo co se obecně bralo jako nepřijatelný? Třeba kde byla ta hranice?

Paní Dana: Když já jsem se s tímhle jako takovým nesetkala.

Výzkumnice: Takže jste nad tím vlastně tenkrát nepřemýšlela ani teďka zpětně?

Paní Dana: Ale ani... Já nevím... No tak já jsem jezdila na tu vesnici. Obracela jsem seno, samozřejmě, chodila jsem na borůvky, pásala jsem krávy a byla jsem prostě od rána do večera sem tam. Jako bylo mnoho dětí, holek. Jak jsem chodila s tím klukem, tak vlastně... To bylo takhle. Ten Vadim Petrov, ten skladatel, který studoval, dirigoval nás a studoval AMU, tak měl brášku. Bráška měl kamaráda, kamarád to byl ten, kterej mě nějak zahlíd. A furt teda po mně prahnul. Já jsem ho odjakživa prostě nějak nechtěla samozřejmě. Tak nějak, no prostě nebylo to vono. Ale mělo to jednu výhodu, že oni ti hoši účinkovali v komparzu Smetanova divadla. Já, která samozřejmě jsem měla ráda... Tak hudba byla v rozhlase, my jsme neměli nějaký koncerty nebo něco. To se nenosilo v naší rodině, nebo vůbec to nějak nebylo tenkrát. Ale přes tyhleto hochy já jsem se dostala... Oni mně poradili, když se dozpívalo, oni mně poradili kudy vlézt do Smetanova divadla, když už bylo po začátku, když třeba byla přestávka potom, po druhym jednání. Poradili mi, kudy se dostat na bydílko. A paní uvaděčka potom už jako věděla, já jsem tam seděla na schodech na bydílku a prostě jsem tam absolvovala ty všecy tydlety krásný věci, co tam tenkrát dávali. No a to se mi strašně líbilo a já jsem potom jako vůbec byla velká divadelnice, Aidu umim nazpaměť, Butterfly umim nazpaměť, Carmen. Já jsem to prostě xkrát viděla. No a ještě s tímhleto hochem, já jsem vůbec neznala, nevěděla. Ale my jsme chodili potom, jako to teda von nějak vymyslel a nějak i sbíral trochu gramofonový desky, že jsme chodili do divadla hudby. Tam jste prostě přišla, zaplatila jste asi čtyři koruny nebo já nevím, sedla jste si na pohovku, tam byly prostě řady krásnejch pohovek a poslouchala jste reprodukovanou klasickou hudbu. Takže do divadla hudby, tam jsme jako chodívali, to se mi všecko strašně líbilo. No a odbočila jsem k tomu divadlu, protože samozřejmě to vim od těch hochů žejo. Tam se děly věci. No a byli tam samozřejmě baletáci, který byli samozřejmě gayové žejo. Ale nepohoršovalo mě to, prostě, že takovýhle věci taky jsou jo? Paní Nováková (anonymita) byla vynikající zpěvačka, sólistka, která zpívala Carmen a jiný věci taky krásný. A já jsem jednou na ty hochy o přestávce tam čekala, že oni přišli, měli kostýmy. A mezitím tam přišla paní Nováková coby Carmen a říkala:” “děvenko mohla byste se mi podívat na program, kdy mam zejtra zkoušku?”, tak jsem řekla: “jistě milostivá paní”. Pak jsem říkala hochům: “já jsem mluvila s paní Novákovou, no taková byla milá”. A voni se začali strašně smát, protože paní Nováková byla taky na holky,

žejo. Ono se říkalo, že ve Smetanově divadle v baletu jsou snad všickni gayové. Akorát tam byl jeden, nemůžu jmenovat, o kterém říkali kluci, že není, žejo. Ještě tam byl jeden, jmenoval se Jaroslav, ale nechal si říkat Jarmilko. A my jsme si z něj dělali legraci, ale ne ve zlým, jo, to bylo všechno takový... A on říkal: “vy jste takový děvky, nechte mě, děvky”. Ještě měl nějakou kabelku a říkal: “nechte mě, vy děvky”. (haha) To byl krásnej chlap. Takže to byly věci, který jsem zaznamenala a tím to končilo, vůbec jsem neodsuzovala, neposuzovala jsem. Bylo to zajímavý, hodně zajímavý... No prostě jsem se něco dozvěděla no. Protože kluci, který mají rádi kluky... Nebyla povědomost, nevědělo se. Ani toho tolik nebylo.

Výzkumnice: Já jsem se dočetla, že tehdy, dejme tomu ještě do třeba poloviny těch šedesátých let byly, co se týče třeba i emancipace žen a jejich takový jako samostatnosti, že to bylo jako ze shora propagováno, že v sedmdesátých letech se to zase jako navrátilo zpátky k těm tradičním hodnotám, že muži byli hlava rodiny, žena byla ta, co musela být v domácnosti, muž živitel, žena prostě dělala domácí práce, starala se o dítě. Taky to tak vnímáte, nebo máte pocit, že to bylo jinak?

Paní Dana: Asi to takhle bylo.

Výzkumnice: No a náhodou, nevzpomínáte si na pana, to byl takovej jako známěj sexuolog a bavič zároveň, jmenoval se Miroslav Plzák. Zaznamenala jste ho?

Paní Dana: No Plzák samozřejmě, vim, ano, ten si vzal pani, která prodávala boty myslim nebo něco takovýho?

Výzkumnice: No a jaký máte na něj vzpomínky? Na jeho názory?

Paní Dana: Vtipnej. Zábavnej, vtipnej, moudrej. Já jsem od něj i něco četla, myslim. Mně se hrozně, hrozně se mi zamlouval, byl fajn. Uměl různé věci podat zábavnou formou, který byly chytrý a nebylo to jenom poučování, ale bylo to prostě, bylo to moudrý, že jo. No asi ze života, protože žejo, on vždycky říkal “zatloukat, zatloukat, zatloukat”. No to bylo jeho, že jo? No, měl krásný ženský, žejo, chodil s Marií Drahokoupilovou a takovýhle prostě fešandy. On byl taky zajímavěj, žejo. Já jsem od něj četla myslim nějaký knížky, docela jako... Co mají ženy dělat, co mají muži dělat.

Výzkumnice: A pamatujete si, co jste se dověděla v těch knížkách?

Paní Dana: Tak že ženský nemají převychovávat mužský, že jo, samozřejmě a že pokud chce bejt někdo nevěrněj, tak že to má dělat tajně a pokud se mu na to přijde, tak prostě má do

posledního dechu zatloukat, protože si akorát to manželství může zničit. Za což většinou ta milenka teda nestojí, žejo. Díval se na to naprosto pragmaticky a myslím si, že on sám měl spoustu myšlenek, že jo. Pochopitelně. Myslím, že se mu zabil syn Plzákovi. A to jsem si tenkrát říkala, jak je možný, že člověk, kterej dá tolik dobrých rad a moudřejch si nedokáže všimnout, že jeho dítě nějakým způsobem trpí. Z vokna se neskáče jen tak. Říkala jsem si, jestli třeba... Von byl nesmírně populární, měl samozřejmě, všude ho zvali, hrozně rád vystupoval, samozřejmě věděl, měl co povídat. Asi neměl moc času na své dítě. Aby se podíval, že dítě je smutné, že dítě je zamyšlené. Možná, že dítě trpělo i tatínkovou popularitou. Třeba dítě bylo introvertní.

Výzkumnice: No a nemáte pocit, že v tom může být i to, že von hodně šířil ty myšlenky toho, že vlastně muž má v tom vztahu nebo v tý rodině má navrch nějakým způsobem?

Paní Dana: Já si nemyslím, že by šířil myšlenky, že muž má navrch. Já myslím, že ne. Ani bych neřekla.

Výzkumnice: Tak nemluvil teda spíš o tom, že by tedy žena měla být na muži ekonomicky závislá proto, aby mohli žít v nějakém spokojeném manželství. To znamená, že muž prostě vždycky musí tu ženu uživit a žena by se měla starat o to, co se děje doma?

Paní Dana: Tohle nevím, ale třeba vím trošku a nevím, jestli mám úplnou pravdu, že von byl teda rozvedený, myslím. A podruhý si vzal, co si myslím, prodavačku, že to byla nějaká jako prodavačka. Nevím, jestli syna měl s touhleto dámou, ale přivádí... Tenkrát mně jako bylo divný, že takle fundovanej člověk a takle vzdělanej si vezme takovou úplně zřejmě obyčejnou pani, nebo nevím jestli slečnu. Že jsem se nad tím pozastavila. A zřejmě to bude i v tom, že teda chtěl bejt dominantní v tý domácnosti, žejo. A jestli k němu ještě nedej bože vzhlížela, no tak to potom teda měl vystaráno, že když přišel domů, tak už mu možná podávala bačkůrky. Nikdo nevíme, jak to tam bylo. Jako já vim, že mi do toho nic není. On se nikdy kupodivu, jako neřikal, "já doma tohle, támhleto". Dával ty obecný rady, velice vtipný, velice moudrý, velice pravdivý, ale nikdy neřek: "to já doma to mam takle". Možná, že to tam bylo takle. Že měl doma partnerku, která na něj neměla. Asi. Jestli jí to šlo na nervy nebo nešlo, to nikdo neví, žejo. Jak se doma vůbec choval. Protože jsou lidi, který jsou na venek úžasný, zábavný, skvělý. Ostatní, hlavně dámy říkaj: "no, vy se máte" a zavrou se dveře a je to katastrofa, že jo. My jsme u Plzáků nikdo nebyli. Knihy byly čtivé, zábavnej byl dostatečně. I bavič.

Výzkumnice: A kdy jste vy vnímala třeba nějaký trochu předěl toho, kdy se sexu a sexualitě

začalo mluvit? Vnímala jste nějak jako během svého života prostě nějaký jako mezník třeba?

Paní Dana: Já bych řekla, že se tom otevřeně mluví, co vím, až poslední roky. Tak možná, že já jsem byla jaksi vydělená. Ale myslím, že se o tom nemluvilo.

Výzkumnice: No a když se teda bavíme už jako o devadesátých letech porevolučních, tak jakým způsobem máte pocit, že se to začlo šířit? Jako že vliv ze Západu? Nebo se to dostalo do médií? Dostalo se to do filmu? Nějaká pornografie se k nám dostala?

Paní Dana: Já si myslím... Vono to nebylo hned, ale jako teď jako všechno se mohlo, že jo. Hlavně mladí začli, žejo, prostě úžasný. A asi se začalo vlastně i co se týče sexu a co se týče otevřenosti jakékoliv a čehokoliv, oblékání. Já nevím, mně do toho vůbec nic není, samozřejmě, ale dneska prostě ty holčiny některý choděj, tak že polonahý. A...Přemejšlim, jak to formulovat, protože... Je můj názor. Nejsem prudérní a určitě jsem nikdy nebyla proti. Tak nějak šel život a tak nějak... Člověk se něco poučil, něco se dozvěděl, udělal minule chybu ve vztahu, tentokrát ji neudělal, nebo jí možná opakoval, žejo, to už je jiná věc. Ale má bejt něco hezkýho, zajímavýho, co musí být tušené, nemusí být všechno viděné. A dneska je všechno viděné. A co potom teda? Sex je před svatbou? Ne. Sex je prostě... Táhle se prostě potkaj, někde nějakěj mejdan a už to jede, že jo, samozřejmě, no. A protože dneska antikoncepce je všecky takovýhle věci, úžasný vymoženosti, no tak prostě... Teď žijeme, proč bysme se netěšili. Holčiny choděj, že jo, jako ukazují úplně všechno, prostě průsvitná sukýnka k tomu takovýhle boty na vysoký podrážce a nějaký triko, ze kterýho kouká břicho. Nevim. Není to půvabný, není to zajímavý, je to nevkusný, totálně. Já jsem asi stará škola. Nevim. Ale zase. Všechno se může, tak se všechno nosí, proč ne. Já tady teda taky couram celý dny v plavkách, asi si kdekdo říká: "co tady ta bába dělá". Tak říkam: "no když jste blbý, nenosíte plavky, nikdo tady není". A jako když je tady sluníčko je tady vedro, tak je blbost abych tady nechodila v plavkách. Pani od vedle chodí ve svetru a v kalhotech, pani nahoře taky chodí přioděná, já prostě na sebe šoupnu plavky, tady sekám dříví a je mi to srdečně jedno, absolutně jedno, protože si říkam: "trhněte mně nohou". Mam starý tělo, no tak kdybych měla sto kilo a byla tady, tak samozřejmě, že bych se snažila, ale jako já se nechci ukazovat. Prostě je mně dobře. Ať si každý trhne nohou. Takže myslím si, že to hned nepřišlo. Amerika si myslím, že v tomhle byla asi hodně vepředu...ikdyž...no nevim, jejich životní styl neznám. Já jsem tam nikdy nebyla. Ale jenom to prostě jak jsou dneska ty Američanky nesmírně tlustý z těch kofol a cocacol a těch brambůrek ze všeho všeho. Prostě já když vidím, já nevím, je manifestace tam někde v Americe nebo něco prostě tak si říkam: "to snad se mi zdá, to snad není možný". No mohla bych mít taky sto kilo, žejo, tak já nejsem žádněj drobek,

ale voni se k tomu ani nevolečou. Oni maj ty obrovský zadky s odpuštěním, opásaný a je jim to jedno, jinejm je to taky jedno a no nevím. Asi takhle.

Výzkumnice: Takže berete to možná jako přehnanou otevřenost? Myslíte si, že by tyhle věci měly být nějakým způsobem regulovaný? Vkus i nevkus.

Paní Dana: Možná že jo. Ale i nevkus. To jsou takový. To jsou moje názory a nevím. Je mi to jedno, dneska kdo posuzuje moje názory. Ale třeba moje maminka, prostá to žena. My jsme byli hrozně chudí. Já jsem třeba byla jednou na horách, měla jsem všechno vypůjčený, to je zbytečný povídat. Ale vím, že třeba moje maminka říkala, že když už jsem si teda já něco kupovala, protože když jsem byla závislá na rodičích, tak prostě to byla katastrofa všechno. Ale říkala: “Danuško, když si něco kupuješ, vždycky přemejšlej, k čemu to budeš nosit. Moje maminka, 4 měšťanky na malý vesničce. Aby to bylo hezký, aby to k sobě pasovalo, aby... Léta jsem nosila do práce, pamatujete, hubertusy, to byly kabáty I ženský to nosily I mužský to nosily, byla to taková tmavozelená látka. Ještě baloňáky, támhle to někde šili celému národu, tak celej národ to nosil. Nosila jsem, že jo, takový polobotky děsný, pak jsem si koupila jako střevíce na klínu, bylo to na zašňerování. Maminka říkala: “no Danuško, konečně, to jsem ráda, že jsi si koupila, žejo takovýhle boty”. Pak jsem si sundala ten Hubertus, ale po létech a koupila jsem si flajšovej kabát, světle zelenej, už žejo jsem vydělávala, ale, jo, toho moc nebylo. Dneska je strašná fůra hadrů. Ale I to oblečení a všechno, je toho hrozně moc. Plácaj k sobě prostě ty věci. Že je kostkovaná sukýnka, k tomu je kytičkovaná blůzička, ještě na ní nějakej Mickeymouse, to je jedno. Já nevím, kdyby mně nebylo tolik, co mi je a všichni to nosily, tak bych to taky asi nosila. Ale všimněte si jedný věci až pojedete tramvají. Většina... Nemyslím mužský, starý. Protože starý mužský většinou maj obrovský břicha, maj ucouraný bundy, protože co si je koupili, tak je nikdo nevypral. Ale ženy většinou jsou elegantní. Mají k sobě barvy, některý jsou velice elegantní. Maj hezkou sukni, k tomu maj hezkej svetřík. Přestože jsou vrásčité, přestože nemaj žádný figury. To je prostě taková ještě ta stará škola. Já si pamatuju, a to je hroznejch let. Protože já jsem byla ta divadelnice a přes koncerty, tak jsem jednou byla ve smetanově síni na koncertě. A byla jsem k tomu příslušně oblečená a všichni tomu byli příslušně oblečení. A do řady předemnou si sedli náký cizinci to byli, kluci, no mladý prostě lidí. Měli upocený trika a vzadu měli... No hráli prostě zápas, měli tady čísla ještě. Tak jsem tenkrát šla za tím uvaděčem o přestávce a

řekla jsem: “nezlobte se prosimvás, my jsme tady všichni ve smetanově síni na koncertě, pan dirigent samozřejmě je voháknutej, celej orchestra a přede mnou sedí tohle”. A on mi říká: “pani já vim, ale to víte, oni prostě platěj”. Tak jsem řikala: “jo tak to teda pardon”. Dneska neni oblečení do divadla oblečení na ulici. Mě to nepobuřuje, mně je to úplně jedno, já do divadla nechodim, protože blbě slyším, takže.

Příloha 4:

Příloha bakalářské práce, SZZ Sociologie

Vybraná témata k okruhům SZZ ze Sociologie

Okruh 1: TEORIE

Klíčové slovo: Feministické

Okruh 2: POJMY

Klíčové slovo: Moc

Okruh 3: INSTITUCE

Klíčové slovo:

Okruh 4: PROCESY

Klíčové slovo: Sociální změna

Okruh 5: IDENTITY

Klíčové slovo:

Seznam literatury ke SZZ ze Sociologie

1. FAFEJTA, Martin. *Sexuální scénáře v paradigmatické a postparadigmatické společnosti. Sociální studia* [online]. 2014, 11(1), 153-171. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/267392864_Sexualni_scenare_v_paradigmaticke_a_postparadigmaticke_spolecnosti_Sexual_Scripts_in_Paradigmatic_and_Postparadigmatic_Society
2. FOUCAULT, Michael. Represivní hypotéza. In: FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality. I, Vůle k věděni*. Praha: Herrmann, 1999, s. 21-89.
3. GIDDENS, Anthony. Každodenní experimentování, vztahy a sexualita. In: GIDDENS, Anthony. *Proměna intimity: Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál, 2012, s. 13-27.
4. Háková, Libuše. Žena ve struktuře socialistické společnosti. In P. Machonin, et al., *Sociální struktura socialistické společnosti (sociologické problémy soudobé československé společnosti)* Praha: Svoboda, 1966, 547-564.

5. WAGNEROVÁ, Alena. Co přinesl a co nepřinesl ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky. In: SOKAČOVÁ, Linda, Michaela APPELTOVÁ, Nina BOSNIČOVÁ a Kristýna CIPROVÁ. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender studies, 2009, s. 11-20.
6. ZÁBRODSKÁ, Kateřina. Mezi ženskostí a feminismem: Konstruování identity "české socialistické ženy." In: HAVELKOVÁ, Hana; OATES-INDRUCHOVÁ, Libora; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina a KLVAČOVÁ, Petra. *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, s. 285-318.

Příloha 5:

Příloha bakalářské práce, SZZ Sociální antropologie

Tematický okruh SZZ ze specializace Sociální antropologie

10. Autorita a moc. Typy autorit a jejich vývoj a legitimita. Analýza mocenských vztahů a režimů moci. Hegemonie. Emancipační procesy. Subverze. Dekolonialita a dekolonizace.

Seznam literatury ke SZZ ze specializace Sociální antropologie

1. MATONOHA, Jan. Dispozitivní mlčení: Zraňující identity a diskurzivní konstituce mlčení. Gender, feminismus a česká literatura v období 1948-1989. In: HAVELKOVÁ, Hana; OATES-INDRUCHOVÁ, Libora; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina a KLVAČOVÁ, Petra. *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, 351-392.
2. KÍŽKOVÁ, Alena., PENNER, Andrew. M., PETERSEN, Trond. Genderové nerovnosti v odměňování na stejné pracovní pozici: jeden z faktorů sociálního vyloučení. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2009, 10 (2), 18-21.
3. KOLÁŘOVÁ, Marta. Od globálního sesterství k transnacionálnímu feminismu: výzvy ženskému hnutí ve formě kulturních odlišností a nerovností mezi ženami. *Gender a Výzkum*. 2010, 11, 30-40.
4. SOKOLOVÁ, Věra. Chapter 5: The Subversive Potential of Everyday Lives. In: SOKOLOVÁ, Věra. *Queer Encounters with Communist Power: Non-heterosexual Lives and the State in Czechoslovakia, 1948-1989*. Charles University in Prague: Karolinum Press, 2021, 145-181.
5. TEMKINA, Anna a ZDRAVOMYSLOVA, Elena. The sexual scripts and identity of middle-class Russian women. *Sexuality & Culture*. 2015, 19(2), 297-320.
6. WAGNEROVA, Alena. Emancipation and Ownership: To the discussion on the Lack of Conditions for the Rise of Feminism in Czechoslovakia before 1989. Online. *Czech sociological review*. 1996, 4(1), 101-108. [cit. 2024-04-30].

Příloha 6:

Příloha bakalářské práce, SZZ Metodologie

Vybraná témata k okruhům SZZ z Metodologie

Okruh 1: Teoretická východiska výzkumu

Téma: Kvalitativní výzkum:

- Popis a interpretace

Okruh 2: Příprava a organizace výzkumu

Téma: Kvalitativní výzkum

- Výzkumný deník jako nástroj průběžné reflexe výzkumu

Okruh 3: Vytváření a sběr dat

Téma: Kvalitativní výzkum:

- Výzkumný rozhovor

Okruh 4: Analýza dat

Téma: Kvalitativní výzkum:

- Kódování a kategorizace kvalitativních dat

Okruh 5: Reflexivita, etika a prezentace výzkumu

Téma: Kvalitativní výzkum

- Výzkumnická reflexivita

Seznam literatury ke SZZ z Metodologie

1. BERTAUX, Daniel a Martin KOHLI. The Life Story Approach: A Continental View. *Annual review of sociology* [online]. Palo Alto, Calif: Annual Reviews, 1984, 10(1), 215-237 [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: https://socialinquiry.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/bertaux_kohli_1984_the-lifestory-approach.pdf
2. DAVIDSON O'CONNELL Julia, LAYDER, Derek. The practice of research. IN: LAYDER, Derek, DAVIDSON O'CONNELL Julia. *Methods, Sex and Madness*. London: Routledge, 1994, 209-222.
3. HÁJEK, Martin, Martin HAVLÍK a Jiří NEKVAPIL. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámeček. *Sociologický časopis*, 2012, 48(2).
4. KICZKOVÁ, Zuzana. Analýza a interpretácia rozprávanych biografii. In: KICZKOVÁ, Zuzana. *Pamäť žien. O zkusenosti sebeutvárenie v biografických rozhovorech*. Iris, Bratislava 2006, 48-70.
5. SHIPMAN, Marten Dorrington. PART TWO: Techniques for Collecting Information. In: SHIPMAN, Marten Dorrington. *The limitations of social research*. Routledge, 2014, 51-112.